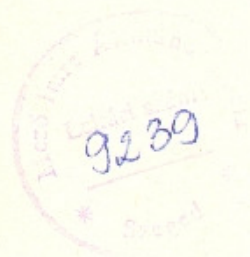

ÍGY ÉLT...
SZÁVA ISTVÁN-VÁMOS MAGDA
II. RÁKÓCZI FERENC

SZERKESZTI: F. KEMÉNY MÁRTA

A TÁBLABORÍTÓT
LENGYEL LAJOS TERVEZTE

MÁSODIK KIADÁS

© SZÁVA ISTVÁN-VÁMOS MAGDA, 1976

SZÁVA ISTVÁN-VÁMOS MAGDA

Így élt II. Rákóczi Ferenc

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

II. Rákóczi Ferenc.
Mányoki Ádám
festménye

ŐSÖK ÉS A MŰLT

Milyen érzései lehettek egy félárva kisfiúnak, aki már öt-hat évesen tudhatta magáról, hogy amint eléri a nagykorúságot, ő lesz az egész ország leggazdagabb embere? Milyen lehetett végigélnie a hadjáratok, könyörtelen táborozás viszontagságait, amikor még a lovat is éppen csak hogy megülte? Ki mérhetné ma fel igazán, mit jelentett három éven át egy ostromlott várban élni? Miféle gondolatok járták meg egy olyan fiú agyát, akinek apai ágon az ük-, a déd- és a nagyapja egyaránt fejedelem volt, míg közvetlen anyai felmenői mind tragikus módon pusztultak el?

Rendhagyó sors már gyermekkorban is? Az. De a háromszáz év előtti, három részre szakadt Magyarországon nem annyira rendhagyó, mint gondolnánk. Rákóczi Ferenc sok mindent örökölt: a páratlanul nagy vagyont, veszedelmet, kivételes tehetséget, széles látókört, erkölcsi érzéket, hajthatatlanságot.

Családjából az első, akinek nevét a történelem megörökítette, az 1607 februárjában Erdély fejedelmévé választott Rákóczi Zsigmond volt. Bocskai István utóda lett, azé, aki megalapozta Erdély tekintélyét, aki sza-

II. Rákóczi Ferenc
négyéves korában

badságharcot indított Magyarország és a protestáns vallások szabadságáért a Habsburgok ellen. Katonáit, a hajdúkat kiváltságokkal jutalmazta meg, és letelepítette őket. Rákóczi Zsigmond öregember volt már, amikor megválasztották, és hamarosan símán, de nem ingyen, átengedte a fejedelmi süveget Báthory Gábornak. Cserébe az öreg Rákóczi észak-magyarországi birtokokat kapott, így Sáros uradalmait is.

A féktelen Báthory Gábort Bethlen Gábor követte a fejedelmi székben. Erdély nagy

fejedelme a protestáns koalíció tagjaként vett részt a Habsburgok ellen folytatott harmincéves háborúban, és egy-egy hadjárat után kedvező békéket kötött. Az erdélyi fejedelemség területét hét felső-magyarországi vármegyével növelte meg, és birtokába vette Munkács meg Tokaj várát is. Bocskai és Bethlen tették erdélyi hagyománnyá, hogy a korlátlan központi hatalomra és a magyarok elnémetesítésére törő Habsburgokkal szemben nyugati szövetségeket kell keresni.

Bethlen Gábor 1629-ben meghalt. Utóda I. Rákóczi György lett, hősünk dédapja.

Bethlen Gábor

I. Rákóczi György

A török protektorátus alatt álló Erdély területe a kétszeresét tette ki a Habsburgok uralta magyar királyság területének, és nagyobb volt a török hódoltság alatt élő országrésznél is. I. Rákóczi György idejében Erdély még viszonylagos jólétet élvezett, és nemzetközi tekintélyt vívott ki magának, bár a török hatalom ezt már némi rosszallással nézte. I. Rákóczi György nagy vagyonszerző, de éppoly lankadatlan volt a munkában, mint elődje, Bethlen Gábor. Gyakorlatias észjárás meg puritán életmód jellemezte. Feleségével, Lorántffy Zsuzsannával együtt bőkezűen támogatta az iskolákat meg a hazai tudósokat. György dédapa egyszer azt mondta magáról:

– Soha életemben nem voltam részeg, soha nem kívántam más nőt, mint a feleségemet, és soha nem óhajtottam más könyvet olvasni, mint a Bibliát.

I. Rákóczi György külpolitikájában is követte elődjét, ő is bekapcsolódott a harmincéves háborúba, és szövetséget kötött a svéd és a francia királlyal. A szövetségi szerződésnek volt egy olyan záradéka, hogy azt az uralkodók utódai is tartsák majdan fenn. I. Rákóczi György hadjárata az 1645. évi linzi békével ért véget. Akár a Bocskai alatt létrejött bécsi béke 1606-ban, majd két évtizeddel később a Bethlen kivívta nikolsburgi béke, a linzi szerződés is szavatolta a magyar királyság törvényeinek betartását, kimondta, hogy a Habsburg uralkodónak tilos az országgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül Magyarországon háborút indítania, nem szabad külföldieket magyar hivatalokba és parancsnoki tisztségekbe helyeznie, viszont engedélyeznie kell a hazai protestánsok szabad vallásgyakorlását. Átütő újítás volt, hogy az utóbbira nemcsak a nemesek és a városok szabad polgárai tarthattak igényt, hanem a jobbágy- vagy bérlősorban élő szegény nép is.

I. Rákóczi György szerezte meg Bethlen Gábor özvegyétől, Brandenburgi Katalintól Munkács jól megerősített, kitűnő fekvésű várát. Ónod szintén a családé lett, s ráadásul a fejedelem elsőszülött fiát, Györgyöt az ország leggazdagabb örökösnejével, Báthory

Zsófiával házasította össze. A fiatalasszony egyik őse Lengyelország hajdani nagy királya: Báthory István.

Báthory Zsófia

II. Rákóczi György 1648-ban lett Erdély fejedelme. Ennyivel azonban nem akarta beérni. Követeket küldött az angol forradalom vezéréhez, Cromwellhez meg X. Károly svéd királyhoz, hogy segítsék Lengyelország trónjának megszerzésében. A svédekkel meg is egyezett – északlengyel területek átadásának fejében. De sem a Habsburg császár, sem a török szultán nem óhajtotta a Rákócziak királyságát Lengyelországban. A török szultán egyenesen tiltotta II. Rákóczi Györgyöt egy lengyelországi hadjárattól, és amikor az mégis bekövetkezett, a krími tatárokat küldte Erdély fejedelme ellen. Az erdélyi katonák nagy része tatár fogságba esett, a betegen hazatérő Rákóczit pedig a porta meg akarta fosztani hatalmától. Így került sor 1660 májusában a szászfenesi ütközetre, amelyben a fejedelem halálos sebet kapott. Beszállították Váradra, és ott két hónap múlva meghalt.

Egyetlen fiát még gyermekkorában utódává választotta, de I. Rákóczi Ferenc nem uralkodott Erdélyben soha, hanem apja bukása után tüstént kijött onnan édesanyjával.

I. Rákóczi Ferencről igen keveset tudunk. Talán a neve is feledésbe merült volna, ha nem Zrínyi Ilonát veszi feleségül, és nem ez a rendkívüli asszony lesz gyermekei édesanyja.

II. Rákóczi György

Nagy sora van annak, hogy miért és minek zálogául akarták a régi magyar királyság legdélibb részén élő hatalmas Zrínyiek és Frangepánok a házasságot a legészakibb és legkeletibb területeket birtokló Rákócziakkal.

A Zrínyiek akkoriban a délnyugati végeken a törökökkel szemben a harcok sok terhét viselő, a vezetés felelősségét vállaló főnemesek voltak. Uradalmaik a Balaton déli csücskétől az Adriáig húzódtak. E nemzetiségnek volt legkülönb fia Zrínyi Miklós, a költő, katona-politikai író és hadvezér. Zrínyi Miklós élete fő feladatának a hódító török kiűzését tekintette: ezért ragadott tollat,

A Zrínyi család címere egy 1587-ből származó nyomtatványról

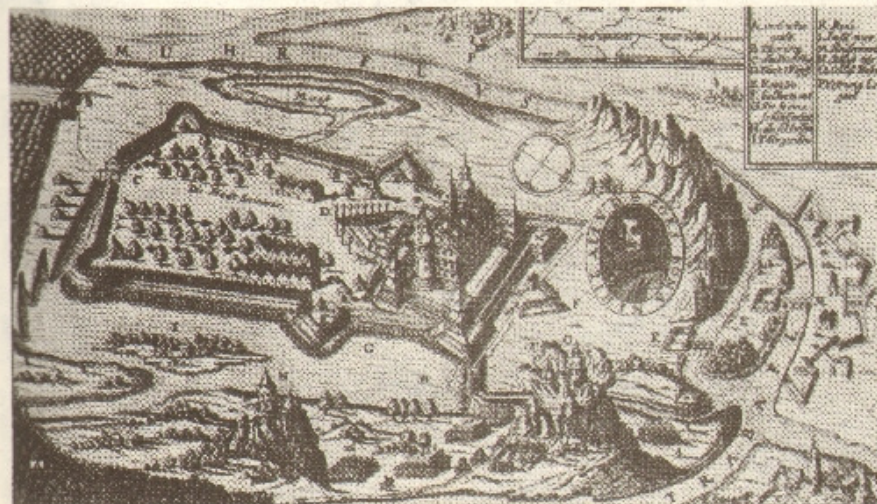

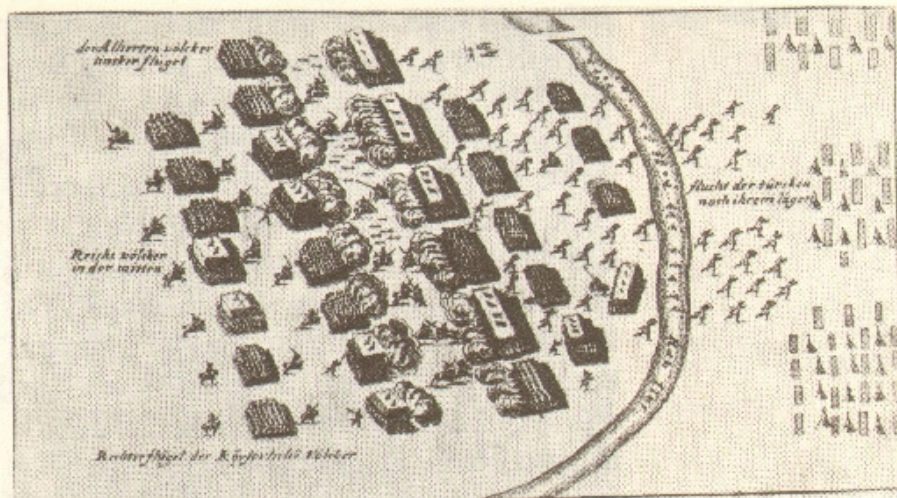
Zrínyi Miklós

ezért fogott fegyvert, ezért sürgette, kérte, követelte egy korszerű, rendszeresen szolgáló, fizetett magyar hadsereg megteremtését, mert azt remélte, a Habsburg császár és magyar király nem fogja évről évre elodázni sorsdöntő mérkőzését a törökkel. Hiszen II. Rákóczi György halála után még Várad is török kézre került. Aztán 1663 nyarán az albán származású Köprülü Ahmed nagyvezír Érsekújvár alá vonult, és heves ostrom után be is vette ezt a fontos erősséget. A vár a Bécs felé vezető út védelmét szolgálta, érthető, hogy elvesztésének hírére egész Európa megmozdult.

Zrínyi Miklós felgyújtatta az eszéki hidat, s az európai segélycsapatokkal közösen megkezdték Kanizsa ostromát. De elkéstek. A törökök hidat vertek a Dunán, felmentették Kanizsát, és Új-Zrínyivár is elesett. Montecuccolinak, a császári haderő főparancsnokának az ellenállás csak akkor vált égetővé, amikor a törökök már Szentgotthárdnál álltak. Ekkor aztán a német, horvát, magyar és francia katonákból álló armádia hatalmas vereséget mért rájuk. Ez volt az a pillanat, amikor a nagyvezírral hazánkra nézve is előnyös békét lehetett volna kötni, de Bécs jobbnak látta, hogy leszerelje a portát, a magyarok rovására tett engedményekkel. 1664. augusztus 10-én Vasvárott aláírták a császár és a szultán megbízottai a húsz évre szóló békeszerződést, ami jog szerint is a hódítók birtokába adta Érsekújvárt, Váradot, lerombolták Új-Zrínyivárat, kiszolgáltatván ezzel a Tiszán-

Új-Zerinvár – Új-Zrínyivár, melyet Zrínyi építtetett, és a szultán 1664-ben leromboltatott

túlt, a Vág völgyét és a déli végeket az idegenek portyázó és zsákmányoló kedvének. Így történt, hogy a török csatát veszített, mégis nyert.

Képzeltető, Zrínyi Miklóst mennyire elkeserítette a vasvári béke. Nincs mit csodálni azon, hogy bizonyos tapogatózó tárgyalások kezdődtek XIV. Lajos francia király Magyarországon harcolt segédcapatainak tisztjei meg Zrínyi Miklós között. November első napjaiban I. Lipót császár Bécsbe hívatta Zrínyit több magyar főúrral együtt, indulása előtt azonban, 1664. november 18-án, vadászás közben halálra sebezte egy vadkan. A balesetnek egyetlen szemtanúja volt, Zrínyi Póka nevű vadásza.

Zrínyi Miklós halála után I. Lipót császár Miklós öccsét, Zrínyi Pétert nevezte ki horvát bánná. Zrínyi Péternek három lánya volt – köztük a legidősebb Ilona – és egyetlen

A szentgotthárdi
lütökzet térképe

fia: János. Feleségét Frangepán Anna Katalinnak hívták. A horvátok között ezt a roppant tekintélyes, hatalmas családot Frangipani néven ismerték. Ma is sok hajdani házuk és várak látható még a jugoszláv tengerpart északi részén. A vasvári béke után Zrínyi Péterné a velencei francia követ révén kérte XIV. Lajos pártfogását, ugyanakkor pedig férje a bécsi francia követtel kezdett tárgyalni.

Zrínyi Péter sógora, Frangepán Ferenc ugyancsak benne volt a szervezkedésben, éppen úgy, mint az ország legnagyobb méltóságai: Wesselényi nádor (a murányi Vénusz-

Négy összeesküvő
főúr:
Nádasdy Ferenc,
Zrínyi Péter,
Tattenbach János,
Frangepán Ferenc

ként megverselt Széchy Mária férje) meg az országbírói tisztséget viselő Nádasdy Ferenc is. Számítottak I. Rákóczi Ferenc támogatására ebben az összeesküvésben; ez is hozzájárult Zrínyi Péter horvát bán szándékához, hogy Ilona leányát Rákóczi Ferenchez adja feleségül. A menyegzőt 1666 tavaszán ülték meg a zborói Rákóczi-kastélyban.

A fiatal pár aztán Sárospatakon élt, ott vették Wesselényi nádor halálának hírére is, de a szervezkedés Zrínyi és Nádasdy vezetésével azért folyt tovább. Végül a bécsi kormány nagy erővel sújtott le. Zrínyi Ilona apját és nagybátyját, Frangepán Ferencet 1671. április 30-án, a bécsújhelyi börtönben fejezték le, Nádasdyt pedig a bécsi városháza udvarán. Az ifjú Rákóczi életét anyja, a jezsuita körökben nem ok nélkül kegyelt Báthory Zsófia közbenjárása mentette meg, ezenkívül 400 000 rénes forint váltságdíj. Akkora összeg volt ez, hogy előteremtéséhez még Rákóczinak is el kellett zálogosítania birtokai egy részét, és nem kímélhette felesége hozományát sem.

Zrínyi Péternét kolostorba zárták, ott megőrült, és férje kivégzése után két évvel befejezte életét. Vele kihalt a Frangepánok magyarországi ága. Zrínyi Ilona két húgát ugyancsak kolostorba kényszerítették, öccsét, Jánost pedig egyelőre a nevéől is megfosztották. Johann Gnade (Kegyelem János) néven képezték ki császári tisztté. Zrínyi Ilona tehát egész családját elvesztette.

Ennyi gyász és aggodalom nehezedett rá, amikor megszülte kislányát, Juliankát. Elsőszülött fia csecsemőkorban meghalt. Zrínyi Ilona örült kislányának, de várta a Rákóczi név folytatóját – a fiúgyermeket. 1676. március végén aztán ismét fiút szült.

A gyermek meg se igen ismerhette az édesapját, mert I. Rákóczi Ferenc 1676 nyarán meghalt. Zrínyi Ilona harminchárom éves korában maradt özvegyen.

I. Rákóczi Ferenc tudta, milyen ügyelbajjal, mennyi pénzért menekült meg a főrangú összeesküvőkre mért halálbüntetés

I. Rákóczi Ferenc

alól. Így fia keresztapjának I. Lipót császárt kérte fel, és az uralkodó különös gondjába ajánlotta Juliankát és Ferkót. A bécsi udvar e gyámság címén szívesen kézbe kaparintotta volna a roppant kiterjedésű Rákóczi-birtokok ügyeinek intézését, de Zrínyi Ilona meg anyósa ennek elejét vette. Lipót császár saját kezű levélben erősítette meg Rákócziné Zrínyi Ilona egyedüli gyámsági jogát.

Közben az ország állapota egyre romlott. A magyar törvényeket, a bécsi, nikolsburgi és linzi békeszerződés kikötéseit semmibe vé-

Kántor
és iskolamester
a XVII. században

ve német katonaság vonult be különböző magyar várakba, városokba, és szállta meg a falvakat. A csapatok eltartása igen sokba került. A katonák raboltak, fosztogattak. A bécsi kormányhivatalnokok igyekeztek ugyan rendet teremteni, de a tábornokok nem tűrték a civilek beleszólását a katonaság ügyeibe. Ekkor kezdték szélnek ereszteni a végvárak védelmét becsülettel ellátó hazai harcosokat, és Bécs elrendelte számos magyar erősség lerombolását. Úgy vélték, a török ellen már nincs szükség erődökre, a magyaroknak pedig ne legyenek váraik.

A szolgálatból elbocsátott katonák, a földjeikről elűzött kisebb-nagyobb nemesi birtokosok, hajdúk, jobbágyok, templomaikból kikergetett protestáns lelkészek, iskolamesterek bujdosóvá lettek. Bevették magukat a hegyekbe, erdőségekbe – főleg Észak-Erdély területén –, láposokba, s ott szerveződtek fegyveres portyázó csapatokká. A kurucok harca a Habsburg császár és a pártján lévő magyarok, a labancok ellen már 1672-ben elkezdődött. A Habsburg-dinasztia 1673-ban újabb nehéz háborúba bonyolódott Franciaországgal, s XIV. Lajos támogatta a kurucokat, akiket Apafi Mihály erdélyi fejedelem is segített.

Kurucok és labancok közt háború dúlt a szerencsétlenségbe döntött Magyarországon, az árván maradt Rákóczi-házban pedig családi háború. Báthory Zsófia könyörtelenül üldözte birtokain a protestánsokat, Zrínyi Ilona pedig az üldözöttek védelmére kelt.

Magyar nemes

Egy időre el is költözött anyósa mellől, Munkácsról Sárospatakra, majd az ősi regéci várba ment gyermekeivel. A kisfiú tiszta magyar nevelést kapott a jellemerőben és bátorságban tündökletes Zrínyi Ilonától, aki egy Papp Marina nevű parasztasszonyt szegődtetett Ferkó dajkájául, később pedig magyar tanítókat fogadott mellé.

Amit valaki kisgyerek korában megtanul, ha egészen idegen körülmények közé veti is a sorsa, meg nem semmisül soha. Az első „hívó szóra” elképesztő gyorsasággal jut ismét felszínre. Talán ezért vált döntővé II. Rákóczi Ferenc életében, hogy nevelésének irányítása tizenkét éves koráig Zrínyi Ilona kezében volt. A fiú, majd a felnőtt férfi rendkívüli szépsége, megjelenésének vonzereje is az anyjáéra hasonlított; prózáirói tehetsége, szellemi alkata pedig leginkább Zrínyi Miklóséra, noha annak munkásságával csupán érett korban ismerkedett meg.

Amit a szemtanúk írtak Zrínyiről, az meglepően talál másodfízgleni unokaöccsére, II. Rákóczi Ferencre is. Coligny tábornok, aki a szentgotthárdi csatában a franciákat vezényelte, így ír: „A legjobban csodálható Zrínyiben méltóságteljes megjelenése, okossága, ötletessége, előkelő modora és az az erénye, hogy a hízelkedést nem tűri.” Az emlékiró Bethlen Miklós pedig így jellemezte: „Nemzetéhez buzgó, vallásában nem képmutató, babonás vagy üldöző; mindent igen megbecsülő, nemes adakozó; józan életű, az olyano-

kat és az igazmondókat szerető... nagy és szép termetű, igen tudós, vitéz ember.”

Ilyen volt Zrínyi, a XVII. század legkülönb magyarja, és szóról szóra ugyanilyen a XVIII. századé is: II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem.

De a gyermekkoruk csak egy tekintetben volt közös. Mindketten apa nélkül nőttek fel. Zrínyinek azonban gyermekként nem kellett megismernie sem mostohaapát, sem annál is mostohább sorsot.

ZRÍNYI ILONA ÚJRA FÉRJHEZ MEGY

A hetvenes évek vége felé a kurucok vezére egy húszesztendő, tehetséges ifjú lett: Thököly Imre. Apja, Késmárk hajdani ura, nagy vagyonnal rendelkezett a Felvidéken, és Árva várát is birtokolta, míg bele nem bonyolódott a Wesselényi–Zrínyi–Nádasdy-összeesküvésbe. Ostromlott várában halt meg még társainak lefejezése előtt, s a tizenharmadik évében járó Imre elmenekült Erdélybe, a bujdosók közé, akik 1678-ban vezérüké választották.

Thököly nemcsak az északkeleti ország-részen fekvő birtokait akarta visszaszerezni, hanem önálló fejedelemséget próbált kialakítani ezen a területen. A vitézi rendhez intézett kiáltványában azt írta: „Célunk a haza régi szabadságának helyreállítása.” Első lovasportyái sikerrel jártak, és ez időszakban számára szerencsés véletlen hozta össze Zrínyi Ilonával. A fiatal özvegy ugyanis 1678 nyarán meghívta Munkácsra (ahová visszaköltözött nagybeteg anyósa mellé) tíz éve nem látott öccsét, aki már a saját nevével lehetett császári százados Bécsben.

Zrínyi János nővérénél töltött vakációja alatt nagy örömmel játszott naphosszat az ő „kis kedves angyalaival”: Ferkóval meg Juliánkával. Jókedvűen teltek-múltak a hetek,

s már az őszi esők közeledtek, amikor Zrínyi Jánoson egyik lovas kirándulásán rajtaütöttek a kurucok. Foglyul ejtették, és magukkal vitték Erdélybe. Nem bántalmazták, csak úgy remélték, hogy a kivégzett Zrínyi Péter fiát megnyerik majd a maguk ügyének. Ő azonban erre nem mutatott hajlandóságot.

Zrínyi Ilona bizony megijedt egyetlen öccse fogságba esésének hírére. Félte a sokat szenvedett fiút, s így egyre-másra leveleket küldözgetett a személyesen nem ismert Thökölyhez: bocsássa már szabadon Jánost. Tíz hónap elteltével Thököly aztán hódolattelje-

Thököly Imre

sen értesítette Ilona asszonyt, hogy öccse elindult hazafelé. Rövid munkácsi pihenő után Zrínyi János ment is vissza Bécsbe. Az udvar bizalmatlanul fogadta, nem hitték el, hogy önhibáján kívül töltött majd egy évet a kurucok között, és börtönbe vetették. Csak akkor engedték szabadon, amikor a császár emberei már fegyverszüneti tárgyalásokat folytattak Thökölyvel.

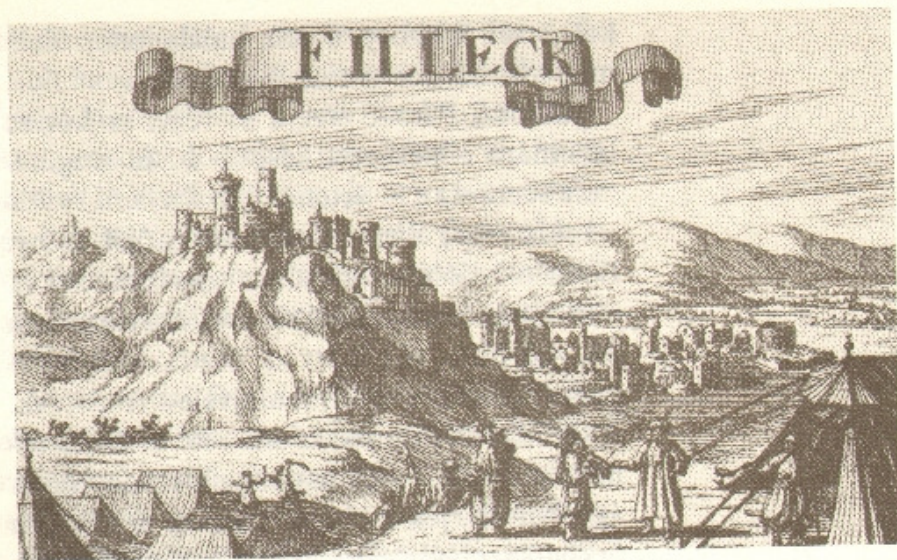
Az átmeneti fegyvernagy idején, 1680 februárjában ismerkedett meg Zrínyi Ilona a makovikai kastélyában vendégül látott kuruc vezérrel. Az ünnepi ebéden a gyerekek is az asztalnál ültek, de később Rákóczi nem tudott visszaemlékezni erre a napra. Annál nagyobb benyomást tett a jóképű, pergő szavú Thököly a háziasszonyra. Zrínyi Ilona ekkor harminchét éves volt, a kuruc vezér huszonhárom, de Ionát olyan szép nőnek mondták még mindig, hogy a korkülönbség ellenére is elhihető: kölcsönösen tetszettek egymásnak. Thökölyre sok minden hatott. Így a Rákóczi név és a Rákóczi-vagyon is. Mindkettőben terveinek előmozdítóját látta.

Báthory Zsófia persze makacsul ellenezte a házasságot, de ő még 1680 júniusában meghalt. A Rákóczi-árvák biztonsága érdekében viszont Zrínyi Ilona ragaszkodott ahhoz, hogy új házasságkötéséhez a császár is adjon engedélyt. A tárgyalások az udvarral hosszú ideig elhúzódtak, úgyhogy Thököly csak 1682 késő tavaszán indulhatott el fényes kísérettel a budai basa mellől Munkács vára felé. Keréken

két évvel Báthory Zsófia halála után ülték meg Munkácson a díszes esküvőt.

Rákóczi Ferenc erre a se vége, se hossza lakomára emlékezett később is, és megmaradt benne az a kísérteties éjszaka, ami kevéssel előzte meg édesanyja menyegzőjét. Zrínyi Ilona a hálójában aludt gyermekeivel és első álmából a szolgáló sikoltozása riasztotta fel. Azt hitte, tűz ütött ki, ösztönösen felragadta Juliankát, és kirohant vele a folyosóra. A lármára és futkosásra odasiető cselédek rémülten látták, hogy asszonyuk mennyezetes ágyában egy jókora kígyó tekereg. A hálóban örökdő szolgálóleány akkor kezdett el sikoltozni, amikor megpillantotta az asztal alól előkúszó és az ágy felé tartó hatalmas hullót. A várbeliek ezt baljós jelnek vélték, és a kisuruknak már úgy mesélték a dolgot, hogy Zrínyi Ilona kígyót fogad Thökölyvel az ágyába. Az édesanyján rajongva csüngő kisfiútól nem volt idegen ez az elképzelés. Nem szerette Thökölyt, s ha felnőtt ésszel már meg is értette, le is írta Zrínyi Ilona védelmében, hogy „nagy lelkeken csakúgy erőt vesz a szerelem hatalma, mint a közönségeseken”, később sem ítélte meg enyhébben mostohaapját.

Thököly kilenc nappal az esküvője után felmondta a Habsburgokkal kötött fegyverszünetet, s a labancok védte Kassát meg Füleket be is vette. 1682. szeptember végén Füleken hirdette ki szövetségét a török szultánnal, s azt az *athnamét* (szultáni rendeletet), mely Észak-Magyarország királyává tette a kuru-

Fülek vára

cok vezérét. Thököly seregében a villámgyors lovasok és a talpasoknak nevezett magyar gyalogosok mellett ott voltak a török és tatár katonák is meg a felmálházott tevecscordák hajtóikkal. Nem pusztítottak kevesebbet a német csapatoknál. Sőt. Az akkor hat és fél éves Rákóczi Ferkó mindent látott, mert Thököly magával vitte a hadjáratra. Nem részeseült különleges bánásmódban, legföljebb a „kamarása” lehetett vele, hogy gondoskodják ételéről-italáról. Ha ugyan akadt! A gyermek nyári hőségben, őszi szakadó esőben, majd csikorgó fagyban róttá az utakat, és nem egyszer aludt a szélfúttá sátorban, egy farkasbőrön.

Ilyen iskolája kevés kisfiúnak van. De a gyermek Rákóczi megedződött, megtanulta, mi az önuralom. Sok-sok év múltán már bujdosó fejedelemként írta meg visszaemlékezé-

seiben, hogy Thököly azért zúdfított rá annyi fáradságot, megpróbáltatást, mert titkon azt remélte, a gyermek bele fog pusztulni, s akkor Zrínyi Ilona órá: második férjére hagyja majd a Rákóczi-birtokokat. Titkos szándékokról kár lenne vitázni, ha egyszer nincs bizonyosság sem mellettük, sem ellenük. Annyi tény, hogy Rákóczi ilyesmire gyanakodott.

Kis híján be is következett a baj. Mégpedig az eleinte diadalmasnak hitt harmadik hadjáraton.

1683 nyarán Kara Musztafa, a vakmerő török nagyvezír akkora fába vágta a fejszét, hogy ő maga roppant belé. Úgy hitte, el tudja majd foglalni Bécs városát, és aztán hódoltság alá veti Ausztria egy részét. A császári udvarban azt már rég megszokták, hogy Magyarország afféle biztonsági előterep, leköti a törököket, akik hol győznek, hol nem – de Bécs, az már egészen más! Ahogy komolyra fordult a dolog, a pápa tetemes összegekkel alátámasztott sürgetésére összefogott I. Lipót császár Sobieski János lengyel királlyal, aki személyesen is harcolt a Bécs felmentő seregekben, a keresztény nyugati világ különböző országaiból érkezett főtisztekkel és önkéntesekkel együtt. Mialatt a török csapatok Bécs ostromolták, Thököly lovasai és talpasai Pozsonyban meg a környékén táboroztak a törökök hátvédjeként.

Kéthónapos hiábavaló ostrom után Kara Musztafa irtózatos vereséget szenvedett. Csapatait úgy megfutamították, hogy azok rémü-

letükben egyvégtében loholtak volna Belgrádig vissza. Teljes pánikban gázoltak át Thököly táborán, mire a kurucok szintén meneküléshez láttak. A szörnyű kapkodásban összedőlt a nagy sátor, amiben a kis Rákóczi Ferkó aludt, és ha a szolgálatot tévő Kőrösy György testével meg nem védi „kisurát”, a súly agyonlapítja a gyereket.

Thököly mégis magával vitte a következő kemény téli táborozásra is a mostohafiát, holott az már nem is volt hadjárat, hanem fokozatos visszavonulása az egyre jobban lemorzsolódó kuruc csapatoknak. I. Lipót kormánya és az egész környező nyugati világ okult ugyanis Bécs 1683. július 14-től szeptember 12-ig tartó ostromából, és most már sokan úgy látták, megérett végre az idő arra, hogy a törököt a régi Magyarország egész területéről kiszorítsák. Az oszmán birodalomnak voltaképpen ez lett a halálos ítélete, bár haldoklása még jó ideig eltartott.

Aki gyorsan halt meg, Kara Musztafa volt. A szultán három hónappal a szörnyűséges csatavesztés után kivégeztette.

Zrínyi Ilona egyelőre örült, mert visszakapta fiát. Mire Ferkó betöltötte nyolcadik évét, már ismét a regéci várban folytatta a tanulást, magolhatta a latin igéket. A fejedelemasszony azonban ritkán látta a diákéletbe visszacsöppent kislányt. Minden idejét férjének szentelte.

Eközben megalakult az úgynevezett Szent Liga (különböző keresztény uralkodók törökellenes nemzetközi szövetsége), és I. Lipót

császár, Sobieski János lengyel király s Vence hadai sok magyar – sőt korábbi kuruc – katona részvételével felszabadították a török alól Visegrádot, Vácot, Pestet. Majd pontosan Bécs ostroma megkezdésének első évfordulóján hozzáláttak Buda visszavételéhez. A hadtörténelemben ismert legnehezebb vállalkozások közé tartozott a török kiűzése Budáról, de mindenképpen fordult a kocka, és ezt Thököly ugyancsak megérezte. Elvesztette Eperjest is, Tokajt is. 1685 őszére már vissza-

szorult felesége munkácsi várába. Keserűen mondta:

„Rabságba veti országunkat a német, mihelyt felszabadítja!”

Ez a jóslata valóra vált ugyan, de a nép már a török rabságot sem akarta, és nem bízott többé Thökölyben. A törökök menteni akarták a menthetőt, békét kívántak kötni a szemben álló erőkkel, és úgy gondolták, ennek jó záloga lesz, ha ők maguk távolítják el a kurucok vezérét. A nagyvárad pasa tehát 1685 októberében meghívta magához ebédre Thökölyt. Az el akarta vinni a kilencesztendős Rákóczit is, hogy kezesül küldje Konstantinápolyba, a törökök további támogatásának reményében. Nyugtatta az anyát, hogy Ferkót nem fenyegeti veszély, és hamarosan visszajön. Zrínyi Ilona átsírta az éjszakát, de virradóra beleegyezett férje kérésébe. Készülődtek az útra, felnyergelve kapáltak a lovak a vár udvarán, amikor Thököly az utolsó pillanatban megsajnálta sápadt feleségét, és így szólt:

– Jól van, lelkem, maradjon Ferkó idehaza, Munkácson!

A kisfiú még az ajtókilincset sem érte fel, amikor már rajongott a lovaglásért. Első pónija nem volt nagyobb egy kecskénél. Most azonban felnőtt férfiaknak való, nemes vérű lovon mehetett volna Váradig. Sajnálta, hogy nélküle indulnak útnak, és kissé szomorúan bámult a délcegen kiügető Thököly után.

Nem tudta, hogy ekkor látja utoljára.

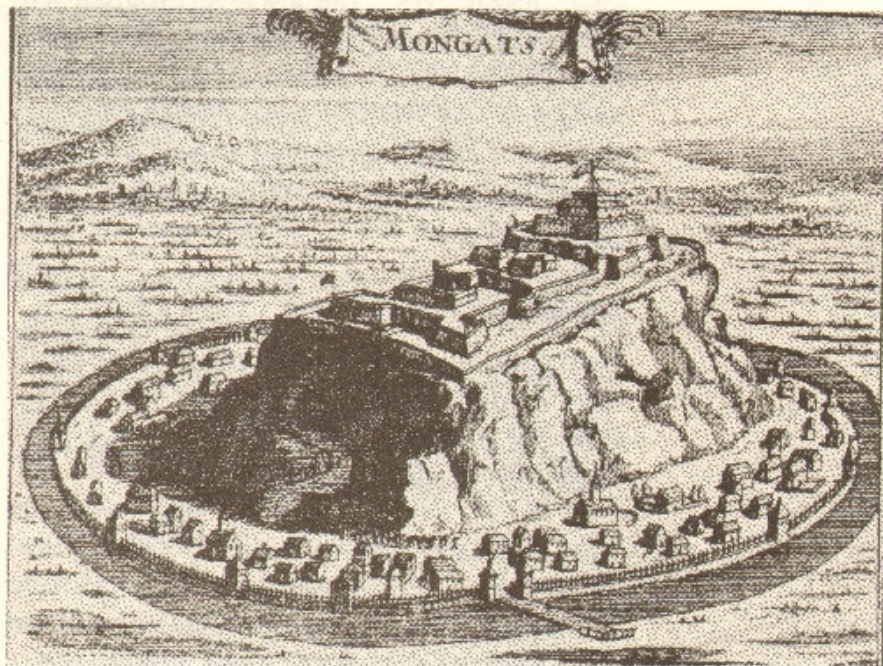
A Váradnál elfogott Thökölyt bilincsbe verik

A várad pasa ebédjén nem maradt el a hírhedt „feketeleves”. Bilincsbe vert foglyát Ahmed pasa egyenest leküldte Belgrádba. De a törökök csalódtak számításukban, mert hiába ajánlották fel Thököly kiszolgáltatását Bécsnek, I. Lipót tanácsosai már mit sem törődtek vele. Cserébe sem voltak hajlandók adni semmit.

Zrínyi Ilona azonban Munkácson maradt a gyermekeivel. És az udvar ezzel nem számolt. Nem gondoltak azzal, hogy ez az asszony idősebb Zrínyi Miklós, a szigetvári hős leszármazottja, és ifjabb Zrínyi Miklós, a nagy hadvezér édes unokahúga.

Két hónappal Thököly fogságba jutása után Caprara császári tábornok, Felső-Magyarország parancsnoka felszólította Zrínyi Ilonát: engedjen be német helyőrséget Munkácsra. A válasz elutasító volt. Erre a császáriak ostromgyűrűbe fogták a várat, és megpróbálták kiéheztetni háromezer főnyi őrségét. De a környékbeli parasztság segítette a hős asszonyt: élelmet és lőszert csempészett a várba, különböző rejtékutakon leveleket juttatott

Munkács vára egy 1690-es metszeten

be hozzá. Zrínyi Ilona pedig kiküldte ékszereit Lengyelországba, hogy kölcsönt vehessen fel ennyivalóra, zsoldra meg posztóra.

Így kezdődött az asszony Dávid harca Góliáttal, s ha végül – szemben a bibliai legendával – itt mégsem a gyengébbik fél diadalmaszkodott, az erkölcsi győzelem Európa-szerte ezé a bátor asszonyé maradt. Küzdelmével rá is szolgált a dicsőségre.

1686 elején a vár védői kétszer is sikeresen kicsaptak az ostromló császáriakra, úgyhogy márciusban maga Caprara vonult Munkács falai alá. Levélben felszólította Zrínyi Ilonát, adja meg magát, de Rákóczi Ferenc anyja azt válaszolta: sem ő, sem kiskorú gyermekei nem vétettek a császár ellen, és szinte hihetetlennek tartja, hogy egy magányos nő és ártatlan kicsinyei ellen viseljenek hadat a császáriak.

De mégis így volt. Az ágyúzás hamarosan

oly hevesse vált, hogy Ferkó tizedik születésnapjáról talán még édesanyja is megfélekedett. Ám Caprara próbálkozásai sorra kudarcra végeztek. A sikertelen ostrom híre mind messzebbre terjedt, és a bécsi haditanács jobbnak látta, hogy visszaparancsolja Caprarát és csapatai java részét Munkács alól. Nagy volt az öröm a várban! Május elején a „kisúr” díszes kísérettel kilovagolt, megkerülte a falakat, és a felsorakozott védősereg előtt a kapitányoknak és hadnagyoknak megköszönte „igaz hűségöket és fáradságokat”.

Pár hét múltán a két Rákóczi-gyerek versben köszöntötte fel édesanyját a névnapján. A verset a humanista tudományokban jártas Badinyi János mester írta, Ferkó nevelője. Később, a már férfivá érett Rákócziban is visszacsenghetett még néha a vers két sora:

*Rabság bilincseit kerülő magyarság:
Egy Munkács várába szorult a szabadság.*

Meglehet, a bécsi haditanács, miután a többi Rákóczi-uradalomba már mind bevonultak a császári katonák meg a bécsi kamara kapzsi hivatalnokai, és folyt a javak szétherdálása, az egyedüli Munkács ostromára már nem is vesztegetett több pénzt és időt, ha... Ha Zrínyi Ilona nem folytat levelezést a rabságból szabadult, de török területen maradt férjével, s ha Caprara helyébe nem a kor leggyűlöltebb császári tábornoka, a véres kezű, zabolátlanul harácsoló Caraffa kerül. 1686 vé-

Caraffa,
a véres kezű császári
tábornok

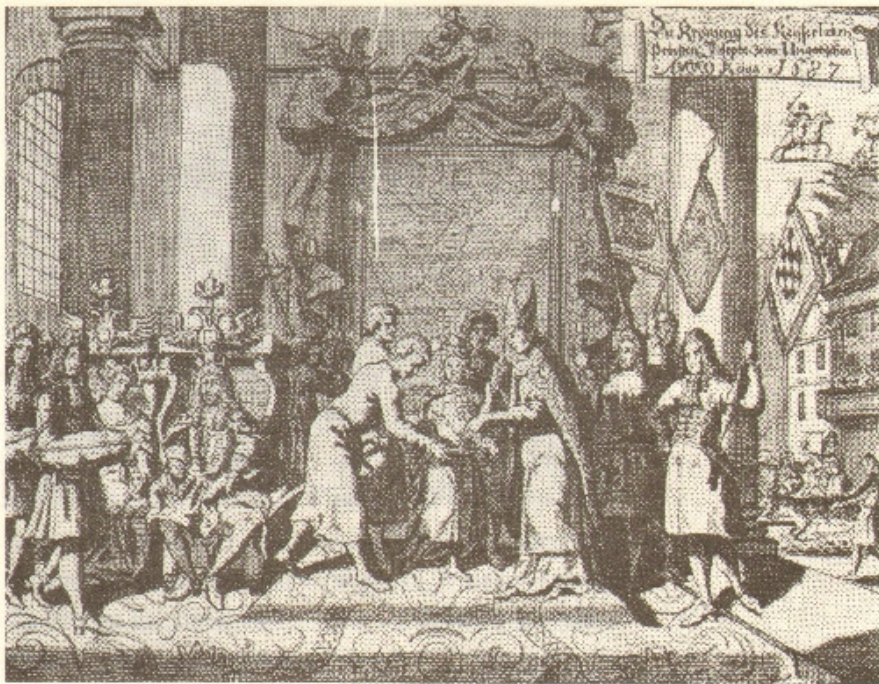

gén elrendelte Munkács ostromának könyörtelen folytatását. A következő év folyamán a védők nem tudtak többé kimozdulni a várból, és még a kulcsokat és gyertyatartókat is beolvasztották golyókká.

Közben I. Lipót és szövetségesei valóban végrehajtották a török kiszorításának nagyszabású tervét: 1686-ban felszabadul Buda, majd Pécs, Siklós és Kaposvár, 1687-ben többek között Eszék és Eger.

Decemberben az országgyűlésre összehívott magyar rendek Lipót császár kilencéves fiát, I. Józsefet jövőendő magyar királlyá koronázták.

A kurucok amnesztiát kaptak, nem vonták őket többé felelősségre a labancokkal vívott egykori harcaikért, ami pedig Caraffát illeti, a császár tanácsosai közül sokan sehogy sem szenvedhették ezt az embert, és sűrűn bírálták. A tábornoknak tehát gyors sikerre volt

A gyermek I. Józsefet
jövendő magyar
királlyá
koronázzák

szüksége. Ha egyszer ágyúgolyókkal nem ért célhoz, szép szóval talán többre megy.

1688 elején Caraffa „baráti hangú” levélben figyelmezteti Zrínyi Ilonát anyai kötelességére: ne fűzze sorsát a vesztes félhez, bízzék a császár kegyelmében, nehogy gyermekeinek inkább mostohája, mint anyja legyen.

A „mostoha” szó telibe talált.

És Munkács várában nagy volt az ínség is. Ugyanakkor a császár a vár valamennyi védőjének bocsánatot ígért, a Rákóczi-gyerekeknek jószágaik sértetlen megtartását és gondviselő gyámságot. Radics András várkapitány és Absolon Dániel titkár is a vár feladását és az egyáltalán nem megszegényítő

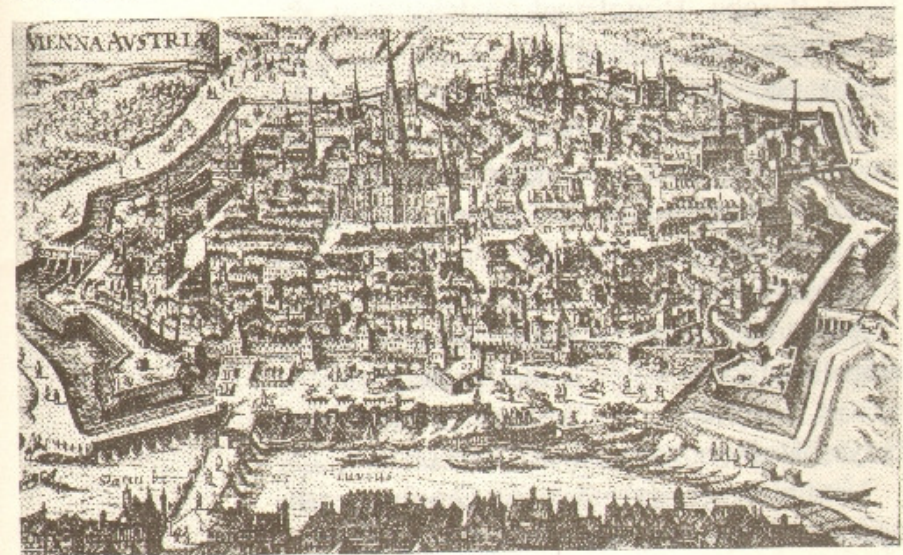
feltételek elfogadását javasolta Zrínyi Ilonának.

1688. január 17-én a császári csapatok bevonultak a várba. Úgy három hét múlva Zrínyi Ilona két gyermekével elindult Bécsbe, mivel a császárral kötött megállapodásnak ez volt az egyik feltétele. A fejedelmi fogatot díszruhás katonai kíséret vette körül, és társzekerek vitték utánuk a Rákóczi-kincsek legértékesebb darabjait meg a szükséges holmikát.

Másfél hónapig tartó utazásuk épp Ferenc tizenkettedik születésnapján, március 27-én ért véget Bécs egyik városkapuja előtt. Sokáig kellett várniok, míg bebocsátották őket, aztán bezárult mögöttük a két nehéz kapuszárny.

A régi életet feladták. A haza messzire maradt tőlük.

Bécs látképe

A Bécsbe rendelt Rákóczi-család sorsának intézését – mint valamennyi „magyar ügyét” általában – Lipót császár egyik főemberére: Kollonich bíborosra, hivatalos címe szerint kalocsai érsekre bízta. A Rákóczi-gyerekeket a bíboros tüstént megérkezésük estéjén hívatta. Zrínyi Ilona is velük tartott. Nem akarta gyermekeit oltalom nélkül hagyni a nehéz látogatásnál.

Pedig már az első félórában kiderült, hogy Zrínyi Ilona nem adhat többé senkinek oltalmat. Kollonich azzal fogadta őket:

– Most késelem nélkül elviszem a két fiát a Burgba. Hódoljanak őfelsége előtt, és köszönjék meg gráciáját!

Pár perc múlva az utcán voltak megint. Kollonich a fiatalokat betuszkolta az ott várakozó hintájába, két páter társaságában maga is beszállt. Kőrösy György, a serdülő Rákóczi kamarása, és Badinyi tanítómester a batárba került.

A hintó hamarosan megállt egy rácsos kapu előtt. A bíboros kikászálódott, intett Julianának, hogy lépjen ki, és visszaparancsolta a helyéről szintén fölemelkedő Ferkót.

Nem a Burgba érkeztek. Az Orsolya-rendi apácák sötéten magasló zárdája elé. Julianna

Kollonich bíboros

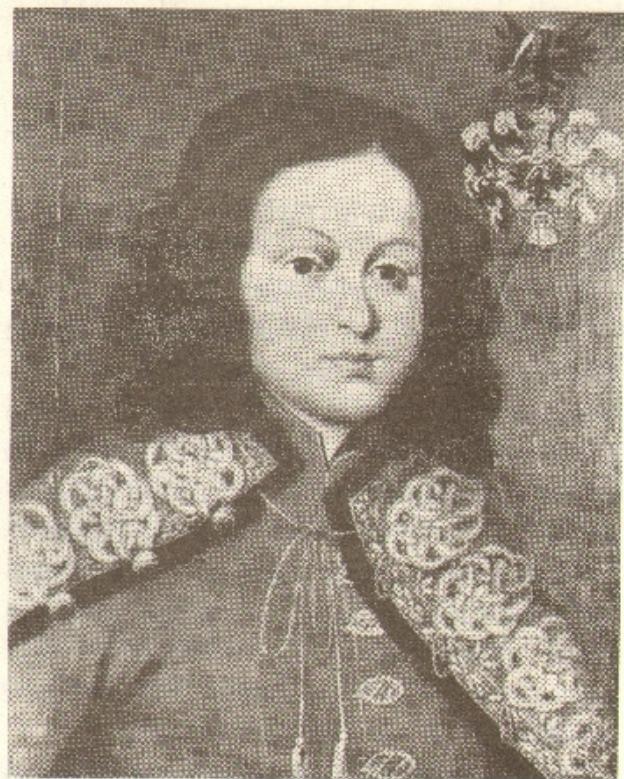
kiabált, hogy nem hágyja magát elszakítani öccsétől, Kollonich megpróbálta belökni a vonakodó lányt a kapun, de az a rácsba kapaszkodva vágta a mindenható nagyúr szemébe:

– Nem mondott igazat! Nem mondott igazat!

Kollonich erre erőszakkal betaszította Julianát. Ferkó nem tudott segíteni. Ezután Badinyi és Kőrösy társaságában az érsek jószágigazgatójának lakására vitték őt. Három nap múlva megtudta: a császár rendeletére el kell hagynia Bécset. Édesanyjától még elbúcsúzhatott. Mindkettőjük szeméből záporoztak a könnyek, ahogy utoljára ölelték át egymást, holott nem sejtették, hogy számukra nincs többé viszontlátás. Juliankával már csak a kolostor ablakrostélyán át beszélhetett Rákóczi. Rab volt egyik is, másik is.

Ferkó április 3-án érkezett meg Badinyi magiszter kíséretében a dél-csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumába. Előkelő családok fiai tanultak itt, és a világi élet finomságaiban oly gyakorlott jezsuita tanárok igen okosan fogadták nagy céccóval, ünnepi játékokkal és díszvacsorával „a lázadó herceget”. A növendékek nem győzték csodálni új társuk szatytyánbőr csizmáját, magyar mentéjét, aranyozott ezüstgombjain a drágakövek csillogását. Nyelvi nehézségek nem adódtak: a kollégiumban latin szó járta, latinul pedig Rákóczi már megtanult Badinyi mester jóvoltából.

Egy régi latin mondás szerint „Poeta non

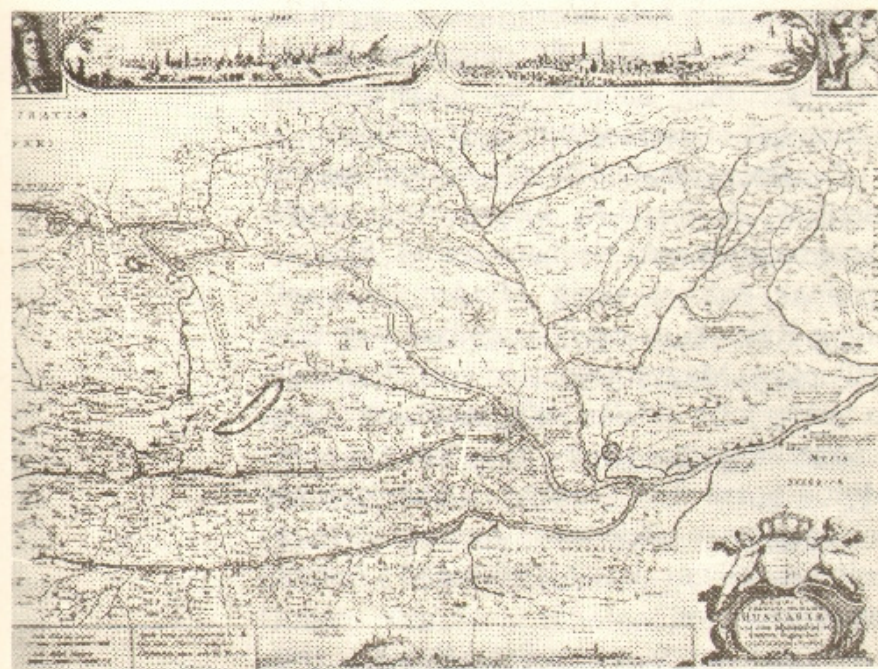
II. Rákóczi Ferenc
nyolcesztendős
korában

fit, sed nascitur”. (Költővé nem lesz valaki, hanem annak születik.) Így van ez az igazi fejedelmekkel, a valódi államférfiakkal, a nép vezetésére termelt emberekkel is. Rákóczi lényében kiskorától fogva volt valami, ami figyelmet keltett, csodálatot ébresztett, és akaratának elfogadására készítette az embereket. A jezsuita tanárok aligha várhatták lelkesen egy megrögzött rebellis család fiát, most mégis önkéntelen elismeréssel, rokonszenvvel tekintettek rá. Az egyik tanár feljegyezte első benyomásait az új növendékről. „A fiatal Rákóczi 3–4 évvel látszik idősebbnek koránál.

Arca barnáspiros, sötét a haja is, melyet nem rövidre nyírva, hanem hosszan, vállaira omló fürtökben visel. *Egész valójában semmi közép-szerű sincs.* Szavai, járása, magatartása mind méltóságteljesek, fejedelemhez méltóak, minden kevélység nélkül; amilyen nemes, olyan emberséges, jóllehet tekintélyét mindig megőrzi.”

A barátságos fogadtatás ellenére rögtön megérkezése estéjén újabb, már-már alig elviselhető keserűség érte Rákóczit. A kollégium igazgatója értésére adta, hogy Kollonich szigorú parancsára Badinyi mesternek már másnap reggel vissza kell utaznia Bécsbe. Rákóczi hangosan feljajdult és felzokogott. „Hiszen megígérték, szentül megígérték nekem –

Egy régi térkép
a XVII. század végi
Magyarországról

Neuhaus vára

kiáltotta –, hogy a magiszterem még néhány hónapig velem marad!” Badinyi másnap hajnalban útra is kelt, búcsúzni sem engedték. Amikor ezt reggel a fiú megtudta, kitört: „Öljenek meg inkább, ha megérdemlem, pusztuljak el, semhogy elhagyatva éljek!”

Tanárai nyugtatgatták, és hogy jobb kedvre derítsék, április 5-én kirándulásra vitték. Megmutatták neki Neuhaus urának, Slawata grófnak érdekes várát. Minden jól ment, amíg Rákóczi az egyik teremben meg nem pillantotta Magyarország térképét. Rámeredt a térkép jobb oldalán jelölt munkácsi várra, szemét elfutotta a könny, de csak ennyit mondott a hozzá siető páternek: „Nem lehet ezt olyan gyorsan elfelejteni!” Az esetet leíró tanár hozzáfűzte: „Ez a kis hős méltó a részvétre és szeretetre.”

Az első napok után a fiatal Rákóczi vala-

hogy egészen magába zárkózott. Kényelmes fogságban élt, de fogságban. El kellett fásulnia, hogy ne fájjon a szíve szüntelenül. Unta a vallásos témákat, sokkal inkább kívánt volna matézissel és csillagászáttal foglalkozni, de így is kitűnő diák lett. Társaival jól megfért, de barátjául egyiküket sem fogadta el. Tanárai rávették, hogy magyar ruháit némettel cserélje fel, járjon úgy, ahogy a többiek. Egyetlen magyar szót sem hallott, és lassacskán kezdte elfelejteni az anyanyelvét, németül viszont csak törten, hibásan beszélt. Eleinte havonta váltott még magyar leveleket Juliankával és az édesanyjával, aztán egyre ritkult a levelezés, és az anyával hirtelenül meg is szakadt.

Ekkor már Ferenc Prágában jár egyetemre: miután tizenötödik születésnapja előtt befejezte középiskolai tanulmányait, ide engedték 1690 őszén, egy szerzetes kíséretében. Itt tanulhatott fizikát, építészetet és erdőépítést is. Ez érdekelte legjobban a vadászaton kívül. A családja viszont egyre kevésbé. Semmi jelét sem adja, hogy törődnék az Európában dúló úgynevezett tízéves háborúval vagy azzal, hogy Dél-Magyarországon ismét fellobbantak a harcok a török ellen. Elidegenedett hazájától és el a világtól.

Közben Julianna keresztülhúzta Kollonich számításait! Hiába őrizték olyan jól az Orsolyáknál, amíg az érsek Rómában tartózkodott, a lány férjhez ment gróf Ferdinand Gobert Aspremont tábornokhoz, a császár egyik igen nagyra becsült tisztjéhez. Bécs püs-

pöke 1691. június 24-én maga eskette össze az ifjú párt.

Kollonich tombolt dühében, amikor Rómából visszatérvén ezt megtudta. Aspremontot bebörtönöztette, és haditörvényszék elé állíttatta azzal az ürüggyel, hogy egy évvel korábban az ő hibájából kényszerültek a császári csapatok Belgrád feladására. Juliannát bezáratta a tullni kolostorba, és lépéseket tett a Vatikánál, hogy a házasságot nyilvánítsák érvénytelennek. Mesterkedései kudarcot vallottak, mert Aspremont tábornokot a császár becsülte, és túl sok híve volt. A fiatal pár kiszabadult, és beköltözött Himmelpfort utcai palotájába. Ekkor Kollonich megtagadta, hogy kiadja Julianna törvényes örökrészét. Juliannának pert kellett indítania.

1690–91-ben Thökölynek sikerült Köprülü Musztafa nagyvezír seregének egy részével behatolnia Erdély legdélibb részébe. Brassótól kissé nyugatra, Zernyestnél csatát vívott a császáriakkal. Oly eredményesen, hogy két osztrák tábornok is fogságába esett. Thököly, nagyon tisztességesen, kiadatásukért cserébe azt kívánta az udvartól: engedjék el Bécsből a feleségét, hogy ismét együtt élhessenek. Jó egy évig húzódtak a tárgyalások, míg 1692 tavaszán Zrínyi Ilona Új-Palánkán végre viszontláthatta férjét. Az elmúlt hat esztendő alatt Thököly annyira megöregedett, hogy felesége alig ismerte fel.

Édesanyja elutazásáról a fiatal Rákóczi csak pár hónap múlva értesült. Kollonich tit-

kolta előtte a dolgot. Ferenc viselkedése nem árult el felindulást. Az sem érdekelte különösebben, hogy 1692 nyarán váratlanul Bécsbe rendelték. Elmaradhatatlan jezsuita felügyelőjével érkezett vissza a városba, melyhez a tudatában mélyre süllyedt öt keserves napon kívül semmi sem fűzte.

Kollonich nyomban fogadta. A szikár, sárga bőrű bíboros csöpögött a nyájasságtól. Nem győzte dicsérni a tizenhetedik évében járó fiatalembert. Azért kérte a császártól az ideutazás engedélyezését, hogy személyesen győződhessek meg róla: gyámfia jó irányban fejlődik. Aztán mint valami mellékes dolgot, közölte, hogy őfelsége különös kegyet gyakorolt az ifjú Rákóczival. Bár a magyar törvények értelmében csak tizennyolcadik éve betöltése után rendelkezhetnék szabadon vagyonával, a császár jóvoltából már most megkapta ezt a jogot. „Ennélfogva az én gyámi megbízatásom megszűnt” – tette még hozzá Kollonich.

Rákóczi kissé tanácstalanul nézhetett a bíborosra, mert az rögtön felajánlotta, hogy bízna csak a vagyon kezelését továbbra is őrá. Hiszen a hagyaték felosztásáért Aspremontné pert indított, és egy ilyen bonyolult örökösödési ügyben tapasztalt emberre van szükség.

Ajánlatára a bíboros nem kapott rögtön választ. Rákóczi szívélyesen elbúcsúzott, de talán eszébe ötlött, míg lefelé haladt a Kollonich-palota márványlépcsőin, hogy neki, a legtekintélyesebb magyar vagyon urának si-

Rákóczi Julianna

lány fogadóban kell laknia, felügyelet alatt, ugyanakkor a Rákóczi-birtokok felett eddig intézkedő bíboros ilyen pompát élvez!

A fogadóban a nevelői címet viselő páter épp nem volt odahaza, Rákóczi tehát magányosan tűnődhetett sorsa új fordulatán, amikor egyszerre csak kopogtattak ajtaján. Sudár, szép nő lépett be „Ferkó! Édes Ferkó!” kiáltással.

Julianka volt. Az elszakadás keserves percéig hiába szerették egymást oly mélyen, most alig tudtak szót érteni. Aspremontné, aki édesanyjával lakott évekig az Orsolyáknál, változatlanul tudott magyarul, beszélt németül és franciául, de latinul nem. Öccse pedig a magyart elfeledte már. Valami keverék nyelven mégis elboldogultak, és Julianna megmagyarázta fivérének, hogy egyáltalán nem Kolonich óhajtotta őt Bécsben látni, hanem Aspremonték vívták ki az engedélyt a császártól. Az uralkodó helyteleníti, hogy a bíboros nem hajlandó kiadni a Rákóczi-vagyonból a Juliannát megillető leánynegyedét, s ezért kapott szabad kezet a törvényes időnél jóval előbb az ifjú Rákóczi.

A bíborost eddig a birtokok jövedelmének egyhatoda illette. Világos, hogy nem mond le róla egykönnyen, ezért akarja a két testvért egymással szembefordítani.

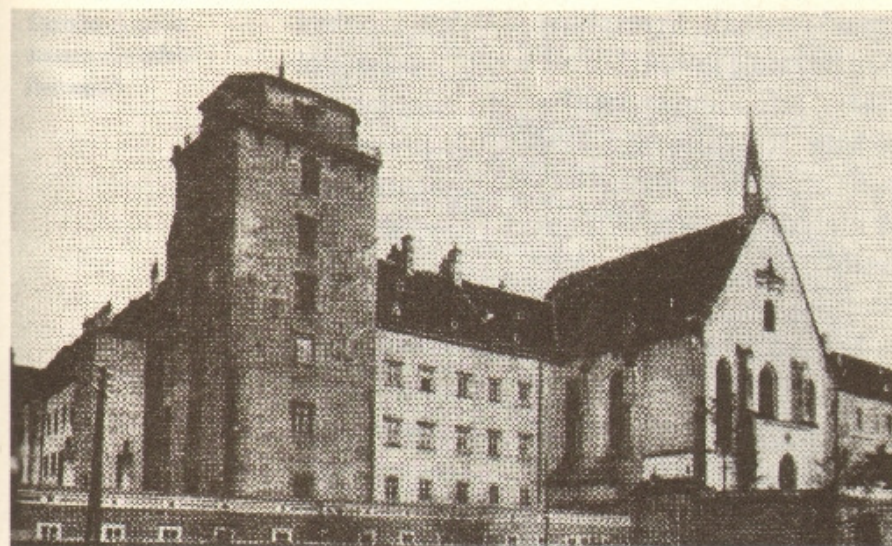
Rákóczi már másnap átköltözött az Aspremont-palotába. Rögtön intézkedett a per megszüntetéséről, a nényét illető rész kiadásáról, és csak harmadnap közölte döntését Kollonichsal. A bíboros dúlt-fúlt mérgében, de nem tehetett semmit. Zrínyi Ilona gyermekei kicsúsztak a kezéből.

Derék és hozzá a legjobb indulattal viseltető sógora és újra megtalált nővére palotájában a fiatal Rákóczi először a bécsi főrangúak életét folytatta. Eleinte úgy érezte, mintha a kárhozott, bűnös Babilonba tévedt volna. Aztán beleszokott. Későn keltek, mivel szinte minden este hajnalig kártyáztak; sokat jártak színházba; órákig ültek asztalnál, hiszen egy-egy vacsora vagy ebéd igen sok fogásból állt. Semmittevésben teltek a napok, és a népes társaságban az ifjú Rákóczi szívét hamar megejtette egy szép fiatal nő: Strattmann Eleonóra, Batthyány Ádám menyasszonya.

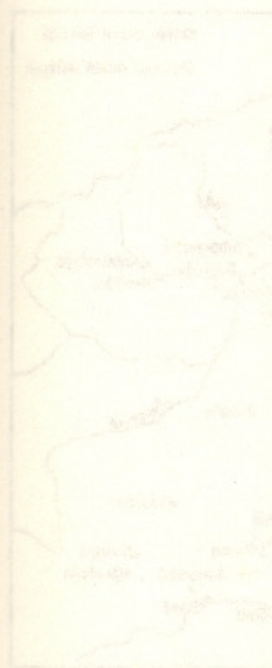
Sógora helytelenítette ezt a széptevést, és igyekezett rábeszélni a világi dolgokban kissé tájékozatlan fiatalembert a nősülésre.

Így aztán Rákóczi megegyezett Magdolna hessen-darmstadti hercegnő családjával a házasságban. Kikérte a császár hozzájárulását is, de Lipót nem mondott sem igent, sem nemet. Hosszabb itáliai tanulmányutat ajánlott Rákóczinak, aki szívesen ráállt a tervre. Hiszen a nála öt évvel idősebb, soha nem látott Magdolnához nem fűzte semmiféle érzelm.

1693 áprilisában indult el Itáliába sógora öccsével és nagyszámú kísérettel. Első állomáshelyük Bécsújhely volt. Itt Rákóczi felke-

Bécsújhely

reste a börtönt, és megnézte azt a cellát, amelyben Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc töltötte a kivégzés előtti napokat. Aztán folytatta útját Velence felé.

Azt sem tudta, mit csodáljon itt jobban: a vízre épült város művészetét, a technikai megoldások leleményét vagy a parányi tereken zsidongó életet. Ferrarán és a hússzínű, hatalmas épületekben oly gazdag Bolognán keresztül jutott el Firenzébe, ahol palotát bérelt, és elidőzött negyedévig. Nagy személyzetét hazaküldte, az ifjabb Aspremont is elment Máltába, úgyhogy Rákóczi az Appenninek sziklás meredélyeit már csak két kísérővel ballagta be öszvérháton. Megnézte Genovát, Torinót, Milánót, Nápolyt, felmászott a Vezúv nagy kráterének pereméig, és onnan visszatérve Rómába, meglepetéssel értesült sógora leveléből, hogy Magdolna hesseni her-

hercegnő miniatűr képét. A szőke, kék szemű, nagyon csinos, szinte légiésen vékony kislány féltestvére volt Magdolnának, az elhunyt menyasszonynak. Az anya rokonságban állott Lipót császár feleségével, Eleonórával, a család pedig a hannoveri fejedelemmel és XIV. Lajos francia királlyal is. Mindez kielégítette azokat a kívánalmakat, amelyek szerepet játszhattak egy főúri házasság létrejöttében.

Tanácsos volt azonban némi furfang és nem csekély sietség. Eleonóra császárné már előző alkalommal sem lelkesedett azért, hogy rokonságba keveredjék a rebellis családdal, noha a fiatal Rákóczi akkoriban semmiféle lázadáson nem törte a fejét.

Engedélyt kért Lipóttól, hogy meglátogathassa Badeni Lajos herceg Rajna menti és Orániai Vilmos angol király flandriai táborát. Mindketten Lipót szövetségesei voltak a francia király kezdeményezte, már-már szakadatlan háborúskodásban. A császár szívesen beleegyezett az utazásba. Meg is dicsérte Rákóczit, hogy idejekorán hadi tapasztalatokat próbál szerezni.

Vele tartott a sógora, Aspremont tábornok is. Igen rövid időt töltöttek a badeni herceg táborában, ahonnan Kölnbe mentek. Itt már várt rájuk a leendő após-anyós, a szokásos vagyonjogi megbeszélések végeztével a menyasszony is. Rákóczit kellemesen lepte meg, hogy a lány még az arcképénél is jóval szebb. 1694. szeptember 26-án eskette őket össze a kölni érsek. Jó pár napba tellett, amíg a fiatal-

asszony kelengyével megrakott társzekerek és a kísérők útra készen álltak. Október 10-én érkeztek Majna-Frankfurtba, ahol a ifjú férj nem csekély megrökönyödésére egy levelet adtak át neki – a halottnak hitt Magdolna hercegnőtől. Hajdani menyasszonya keserű szemrehányásokkal illette Rákóczit, amiért csalárd módon halálhírét költötte, hogy így szabaduljon kötelezettségétől, és elvehessen egy jóval fiatalabb lányt.

Furcsa történet; Rákóczi később arra gyanakodott, hogy Eleonóra császárné játszott közre a cselszövésben. Erre nem került elő semmilyen bizonyíték. Még furcsább, hogy a megbeszéléseken a korábbi jegyességet szóba

Rákóczi Ferenc
1694-ben

se hozták, holott a két menyasszony egy anyától származott. Legvalószínűbbnek az tűnik, hogy éppen az anya látta így jónak: első férje, a hessen-darmstadt herceg, Magdolna apja rég halott volt, inkább második férjének, a hessen-rheinfelsi herceg családjának tekintélyét akarta emelni a Rákóczi név és -vagyon fényével. Maga Rákóczi feltehetően nem bánta, hogy így alakult a házassága. Fiatalabb, szebb feleséget kapott.

Még házasságkötése előtt megvette sógorától a Himmelpfortgassei palotát, és most oda vitte a menyecskét. Az ifjú párt szigorú császári parancs várta: Rákóczi nem hagyhatja el lakását, mert házasságához nem kért I. Lipóttól engedélyt. A házi őrizet hamarosan megszűnt, de a császár neheztelése nem enyhült.

Rákóczinak így csak annál könnyebb volt valóra váltani korábbi elhatározását, hogy visszaköltözik hazájába, és rendbe hozza birtokait. Összes területük a mai Magyarországnak csaknem nyolcadrészét tette ki, a vállalt feladat tehát korántsem ígérkezett könnyűnek. Székhelyül Sárospatak várát választotta, és a vármegye ünnepélyesen fogadta örökös főispánját. Az első farsang vidáman telt, vendégeskedés, mulatozás, vadászat váltotta egymást. Sarolta Amália számára túlságosan is sűrűn. Féltékeny volt szép férjére. Noha Rákóczi éppúgy vigyázott arra, hogy ne sértse felesége érzéseit, mint arra, hogy a megyei nemességgel ne politizáljon, bármennyit panaszkodtak is az urak sorozatos törvénytörések, jogtalan adószedések, a katonaság fosztogatásai miatt. Hazai nemesek helyett inkább német katonatiszteket, Bécsből érkezett főtisztviselőket látott vendégül házában. A magyaroknak hamarosan az lett a meggyőződésük, hogy az erdélyi fejedelmek leszármazottja, Zrínyi Ilona fia a labancokhoz húz. Rákóczi pedig nem bánta, ha ezt a bécsi udvar el is hiszi.

Főleg akkor vált óvatossá, amikor 1896. május végén megszületett első gyermeke, egy fiú. Lipót császárt, Lajos badeni herceget és Aspremont altábornagyot kérték fel keresztapának, s Rákóczinak az is fontos lett, hogy a császár újólág erősítse meg birodalmi fejedelmi címét, melyet I. Rákóczi György még a linzi békeszerződésben biztosított családjá elsőszülöttei számára. A fiatal férj és apa még azt hitte, hogy ha úgy tesz, mint aki nem lát, nem hall, a bécsi udvar békében fogja hagyni. De Patakon így is egyre jobban lesték minden szavát, minden mozdulatát a császáriak. Ezért költözött át szerencsi várába. A környék erdeiben vadászatással töltötte ideje jó részét, és lassacskán megnyugodott. 1697. július elsején visszaindult feleségével Sárospatakra.

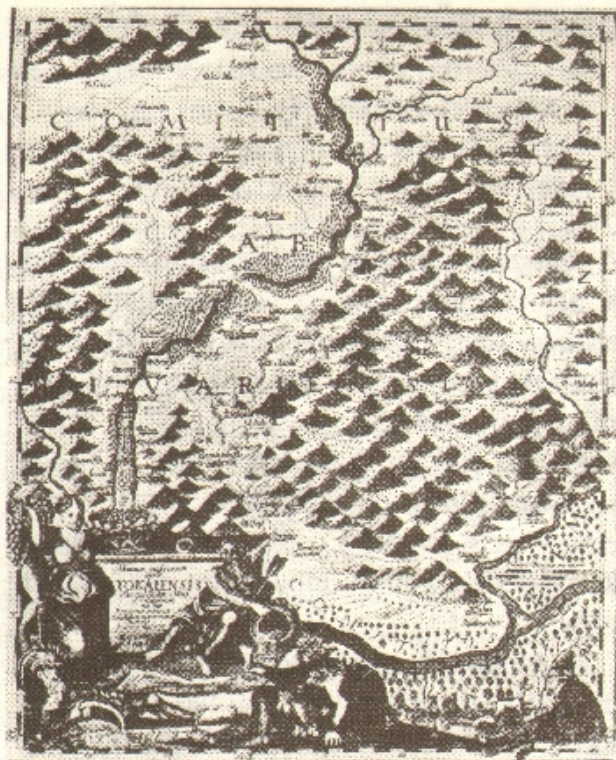
Aznap tört ki a hegyaljai felkelés.

A császári kincstár rablógazdálkodásának, a német katonaság fosztogatásainak súlya elsősorban a jobbágyságra nehezedett. A terhek sehol sem voltak olyan elviselhetetlenek, mint Észak-Magyarországon. Ez a terület soha nem állt török hatalom alatt. A császári kormányzat elgondolásai szerint éppen emiatt nem szorult kíméletre, s a jobbágyok kénytelenek voltak elbujdosni lakóhelyükről.

A bujdosók száma folyvást szaporodott. Thököly seregének volt katonái közül is sokan rejtőzködtek észak erdeiben. Hamarosan értelmes vezetőkre is találtak: egy sókereskedéssel foglalkozó, sok helyütt meg-

Császári zsoldosok porciót szednek

Fucker András
térképe
Tokaj-Hegyaljáról

forduló jobbágy, a később oly nagy hírű Esze Tamás Tarpáról, Tokaji Ferenc hadnagy, aki Thököly seregében tanulta a hadimesterséget, Kabai Márton kálvinista prédikátor, őt az ellenreformáció során üldözték el Kabáról, meg Szalontai György sárospataki jobbágy szervezték meg a jobbágy-ság, a Tokaj-vidéki kifosztott szőlősgazdák s az elbocsátott végváriak, bujdosó Thökölykatonák felkelését. Azzal biztatták őket, hogy a jobbágyokkal csak az első lépést kell megtenniük, mert ha ez megtörténik, Thököly saját csapataival és török segítséggel visz-

szajön az országba. Addig is Rákóczi Ferenc fog a fegyverre kapott paraszthad élére állni.

A kiszemelt vezérnek ezekről a reményekről és hiedelmekről sejtelve sem volt. Arról sem, hogy a felkelők elfoglalták Sárospatakot, Sátoraljaújhelyt és Tokajt. A német helyőrséget lekaszabolták vagy elkergették, házaikat kifosztották és felgyújtották, s néhány magyar nemes kúriája sem járt jobban.

Rákóczi mit sem tudott a készülő felkelésről. 1697 júniusának utolsó napjaiban gyanútlanul vadászgatott a balsai erdőkben, gyalogszerrel közeledett felesége társaságában a pataki vár felé. Poggyászukat már előre küldték egy batáron. Hirtelen két paraszt toppant eléjük. Elmondták, mi történt előző nap, július 1-én éjszaka Hegyalján. Aztán menekülő német katonák is megerősítették a hírt.

Rákóczi ismerte a császáriak előítéletét személyével és kíméletlenségét hazájával szemben. Feleségével lóra ültek: Kassára, régi hívükhöz, Nigrelli császári főparancsnokhoz tartottak. De a városba vezető utat már elzárták a felkelők. Szendrőre siettek tehát. Ott is olasz származású parancsnok, gróf Guadagni (Gvadányi Józsefnek, a „pelleskei nótárius” híres írójának nagyapja) állt a német helyőrség élén. Merő óvatosságból nem engedte be a várba az alkonyatkor porosan, elcsigázottan odaérkező Rákóczit és feleségét. Lovagolhattak tovább Selmecbányára, ahol betegeskedő kisleányt Hellen-

bach doktor gondoza. Négy napig tartott ez a lóháton megtett kalandos út, de Sarolta hercegasszony, bármennyire kimerült, egyetlen zokszót sem ejtett. Selmezbányán nem sokáig időztek. Vissza Bécsbe, minél előbb! Az egész vidék nyugtalan a felkeléstől, ő nem akar veszélybe kerülni.

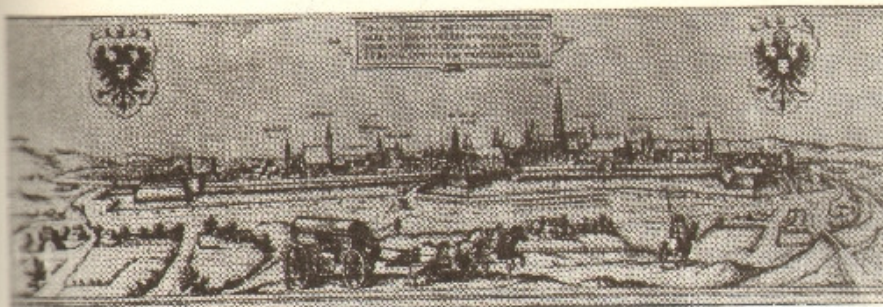
Bécsben Rákóczi azonnal kihallgatást kért a császártól, hogy tisztázza: semmi, de semmi köze nem volt a felkeléshez, amit – helyes ítélettel – kezdettől fogva reménytelen vállalkozásnak tartott.

Nyár végére le is verték a császári csapatok az eleinte sikerrel küzdő felkelőket. Tokaji Ferencet börtönbe vetették, Kabai Mártont kivégezték, az elfogott jobbágyokat karóba húzták.

Amint elcsitult a harc, Rákóczi engedélyt kért és kapott a hazautazásra. Postakocsi vitte Eperjesre, itt tudta meg, hogy szeretett nevelője, Badinyi János a felkelők áldozatául esett Patakon. Annak is híre jött, hogy a jobbágyok nem nyúltak a Rákóczi-javakhoz, de a császáriak felprédálták a pataki vár drága berendezését és kincseit.

Nigrelli Kassáról barátságosan intette lefelében a tanácsát kérő Rákóczit, hogy okosabban tette volna, ha ki sem mozdul Bécsből, de ha már ez megtörtént, semmiképp ne menjen a felkelés tűzfészkeinek közelébe, mert megeshetik, hogy Vaudemont herceg császári főparancsnok elfogatja.

Visszaérkezvén Bécsbe Rákóczi azon gon-

Bécs látképe

dolkodott: hogyan tovább? Sehol sincs *ott-hon*. Az emberek úgy vélik, nem tartozik sem ide, sem oda, bizalmatlanok vele szemben mindkét oldalon. Ennek véget kell vetni. Felkereste Menagetti atyát, Lipót császár gyóntatóját, és megkérte, közvetítse óhaját öfelségének.

– Szeretném elcserélni magyarországi birtokaimat – mondta – egy nagyjából azonos értékű ausztriai vagy német birodalmi hercegségre. Átköltöznék végleg oda, és az udvarban többé senkinek sem kellene attól tartania, hogy bármiféle veszedelmes tevékenységben részt vállalom.

A gyóntató szerfölött okosnak tartotta a tervet, de Kinsky gróf csehországi kancellár és ausztriai miniszter roppant ridegen fogadta.

– Jobban tenné hercegséged – szól Rákóczihoz –, ha inkább kegyelmet kérne öfelségétől, hiszen van rá bizonyítékunk, hogy összejátszott a felkelőkkel, és rajtunk múlik, elkoboztatjuk-e birtokait, vagy sem. Mit akar akkor elcserélni?

Kollonich úgy gyűlölte vetélytársát, Kins-

kyt, hogy Rákóczi pártjára kelt, a császár pedig adott volna cserebirtokot örökös tartományaiban, csak éppen nem akadt olyan, ami felérne a Rákóczi-vagyonnal. Különben is őfelsége szerint Rákóczi már tanúságot tett lojalitásáról, maradjon ő szépen magyar földön!

Az udvari vetélkedésekből és intrikákból végleg elege volt Rákóczinak.

ÚJ UTAKON

Rákóczi, nem utolsósorban felesége kedvéért, megtartotta ugyan bécsi palotáját, de állandó lakhelyük a nagysárosi kastély lett. Amint végleg hazaköltözött, egyszerre felátadt Rákócziban dédapjának messze földön híres munkakedve nagyobb szabású gazdasági tervek megvalósítására. Nem a birtoka cserélődött ki, hanem ő maga. S ahogy uradalmainak gazdasági megerősödését célzó lépései kudarcba fulladtak, úgy lett politikailag mind elszántabb. Egy általánosan leromlott, kiszipolyozásra ítélt országban nem lehet elszigetelten virágzó jólétet teremteni. Rákóczinak mind több kölcsönt kellett felvennie egy bécsi pénzembertől és másoktól is, hogy uradalmain valamelyest lendíthesen.

Persze az anyagi gondok közepette is gazdag ember maradt: udvartartása, háza népe soha nem ismert szűkséget, és így bizonyosra vehetjük, hogy a gondoknál jobban foglalkoztatta egy számára újszerű élmény. Régebben soha nem ismerte az igazi barátság sokrétű érzését. Voltaképpen kicsit furcsán állt azzal a két férfival, akit már-már barátjának mondhatott. Léven hogy Aspremont tábornagy a sógora volt, a másik barát:

Bercsényi Miklós

Batthyány Ádám pedig az ifjúkori első szerelem, a szép Eleonóra férje. Most azonban, a hazatelepülését követő nehéz időszakban, Rákóczi végre életre szóló barátja lett.

Bercsényi Miklós gróf – akinek neve örökre összefonódott a Rákócziéval – szikrázó értelmével, széles látókörével, jó szervezőképességével kimagaslott felvidéki kortársai közül.

Tizenegy évvel volt idősebb, miént Rákóczi, és nagy pályát futott már be, mielőtt közelebbről megismerkedtek egymással. Hősieségéért fiatalon kapott Bercsényi Buda visszafoglalásakor ezredesi rangot, majd Ung megye örökös főispánja lett, aztán Felső-

Magyarország hadbiztosa. De hajlékonyabb gerinc, gátlástalan egyéni törtetés kellett volna ahhoz, hogy elnézze, lenyelje, eltűrje, amit hadbiztossági területén a császári parancsnokok műveltek. Minden szavuk, minden cselekedetük elárulta, mennyire lebecsülik a magyarokat, legyenek akár grófok, akár jobbágyok. Tisztségéről ennél fogva Bercsényi egy éven belül lemondott, és véglegesen rájött arra, hogy hazája jogait másként, mint tűzzel-vassal, visszaszerezni nem lehet.

Mivel birtokaik sok helyütt voltak szom-

I. József
tizenkét éves korában

szédosak, Rákóczi és Bercsényi feltűnés nélkül találkozhatott egymással. A két szenvedélyes vadász – míg a lesen ült, vagy a vad nyomában járt – mindjobban szót értett. Bercsényi volt az első ember, aki előtt a jezsuitáknál töltött évek alatt magába fordulásra szokott Rákóczi megnyílt. Idővel elfogadta, hogy közeli híveik előtt Bercsényi nem titkolta többé: Rákóczinak csak a gúnyája német, a szíve magyar.

Az 1700-as évek elején meghalt Rákóczi kisfia. „Lassan lobbant el, mint az égő gyertyaszál” – írta róla később az apa. Felesége is súlyos betegségen esett át, s alighogy kilábalt belőle, újra gyermeket várt. Az 1700 augusztusában született fiú keresztapjául a császár fiát választották, I. Józsefet. Másodszülött, ám megint csak egyetlen fia érdekeit vélte Rákóczi ezzel a gesztussal védeni. Ám közben barátaival azt latolgatta, hogyan lehetne a császári kormányzatot a magyar törvények tiszteletben tartására kényszeríteni.

Világossá vált, hogy küszöbön a kedvező alkalom. A tájékozottabb emberek tudták, hogy Európa országait egy minden addiginál nagyobb háború fenyegeti. Az egyes államok vezetői igyekeztek minél előnyösebb helyzetből nekivágni. Megpróbálták tehát szomszédait vagy szövetségeseikké, vagy legalább semlegesekké tenni.

Ez a meggondolás vezette a bécsi udvart arra, hogy 1699 januárjában az oszmán biro-

Zrínyi Ilona
Törökországban

dalommal hosszú időre szóló békét kössön egy dél-magyarországi faluban: Karlócán, melyet a harcok során porig romboltak volt. A karlócai béke néven ismert szerződés szentesítette, hogy Temesvár és a Bánát kivételével a régi Magyarország egész területe felszabadult a török uralom alól. Ez a szerződés megpecsételte a porta szolgálatában álló kuruc bujdosók sorsát is, mert az egyik kikötés értelmében Törökország belsejébe kellett őket szállítani. Thököly és Zrínyi Ilona így került a magyar határ mellől a kisázsiai Nikomédiába. Már csak kevés idejük volt hátra. Rákóczi anyja 1703-ban halt meg, Thököly Imre két évvel később.

De hát mi volt az, amiből előre látható volt, hogy hamarosan összezsápnak Európa hatalmai?

Az utolsó Habsburg-házi spanyol uralkodó, II. Károly, évek óta gyógyíthatatlan beteg volt. Utóda nem született. Udvarában folyvást résen állt, egymásnak ugrásra készen, a francia meg a Habsburg-párt. A spanyol trón ugyanis csak oldalágon öröklődhetett: vagy a francia Bourbonok, vagy a bécsi Habsburgok javára. Jogot formálhatott a spanyol koronára akár XIV. Lajos király egyik unokája, akár I. Lipót császár másodszülött fia.

Ami kockán forgott, nem volt csekélység. A két dinasztia közül melyik szerezheti meg magának és anyaországának a világhatalmat! A közöttük álló harmadik, Anglia, kezdettől fogva elhatározta: egyik sem. A XVIII. század elején a spanyol birodalomhoz tartozott még – Brazília kivételével – egész Dél-Amerika és a mai Olaszországnak igen nagy része is: Nápoly, Szicília, Milánó (Lombardia), Szardínia s egyéb kisebb területek.

Angliának és a vele szövetséges másik tengeri hatalomnak, Hollandiának a legegységesebb kereskedelmi és biztonsági érdekeit veszé-

lyeztette volna, ha ez az óceánon túli és óceánon inneni spanyol birodalom a Bourbonok irányítása alá kerül, és egy amúgy is túl erős Franciaország támasza lesz. Hasonló veszélyt jelentett volna a Habsburgokra nézve is legnagyobb ellenfelüknek, XIV. Lajosnak, illetve a Bourbon-háznak ilyen megerősödése.

Egyre világosabbá vált, hogy mind Franciaország, mind Ausztria hajlandó lesz nehéz háború árán is megvédeni érdekeit. Mindkét felet eltöltötte jogának tudata, és elkápráztatta a terület- és tekintélynövekedés reménye.

Angliát nem kápráztatta el semmi. A szigetország kimondatlan, de pontosan meghatározott célokat követett konokul, hajlékonyan. Első célja a hatalmi egyensúly helyreállítása volt Európában, második Franciaország katonai erejének megtörése minél hosszabb időre szólóan, a harmadik pedig az eljövendő angolszász világbirodalom kiépítése. Lényegtelen területi gyarapodások a kontinensen hidegen hagyták.

Az Orániai-házból származó III. Vilmos angol király élete utolsó éveit a „nagy szövetség” egybekalapálására fordította. A koalíció magában foglalta a brit szigeteket, Hollandiát, Dániát, Portugáliát, az ausztriai Habsburgok valamennyi tartományát meg a német fejedelemségek nagyobbik részét. Igaz, hogy a francia szárazföldi hadsereg volt a legerősebb Európában, de azért érthető, hogy

XIV. Lajos

XIV. Lajos is körülnézett, hogyan szorongathatná fő ellenfelét, I. Lipót császárt közvetlen közletről. Talált is két közeli szövetségest: a Wittelsbach fivérek, akik közül az egyik bajor földön uralkodott, a másik Kölnben és vidékén. Emellett a francia király úgy gondolta, van elég okuk a magyar elégedetlenségnek a harcra, s nem ártana őket is megnyerni.

Rákóczi az 1700-as év folyamán többször megfordult Bécsben, és ilyenkor Villars márkí, az ottani francia követ kereste vele az alkalmat a bizalmas beszélgetésre, ám ehhez

az erdélyi fejedelmek unokája nem bízott eléggé a fecsegésre hajlamos követben. Viszont ősz elején Rákóczi levelet kapott Ferrioltól, a konstantinápolyi francia követtől, aki hajdan Thököly szolgálatában hosszabb időt töltött Magyarországon. Ferriol most azt közölte, hogy XIV. Lajos megígérte, támogatja a magyarokat a császári udvar ellenében.

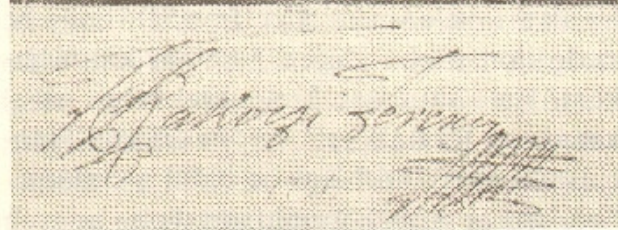
Ez a levél épp jókor jött Rákóczinak. Október közepén találkozott Bécsben a régebbiről ismert Longueval kapitánnyal, aki korábban a Sárospatak környékén állomásozó badeni gyalogezredben szolgált. Rákóczi többször is megvendégelte. Patakon az olvasott, kellemes modorú tisztet, és megbízott benne, holott akadt vele kapcsolatban egy és más elgondolkoztató körülmény.

Longueval flandriai franciának született, és hazája seregéből állt át a Habsburgokhoz. 1690-ben XIV. Lajos örökös száműzetés terhe alatt kötelezett minden franciát, hogy ne szolgáljon többé idegen hatalom katonájaként. Ha 1700 őszén Longueval mégis azzal kereshette fel Rákóczit, hogy a francia fenntartóság alatt álló Liège-be indul a családjához, akkor abból gyanítható volt, hogy a tiszt a franciák titkos ügynöke Bécsben. Könnyen meglehet, hogy Rákóczinak eszébe is ötlött ilyesmi. De arra már nem gyanakodott, hogy Longueval – kettős ügynök.

Beavatta tehát a kapitányt terveibe, s megkérte, vigyen el egy-egy levelet XIV. Lajos-

II. Rákóczi Ferenc
1701-ben

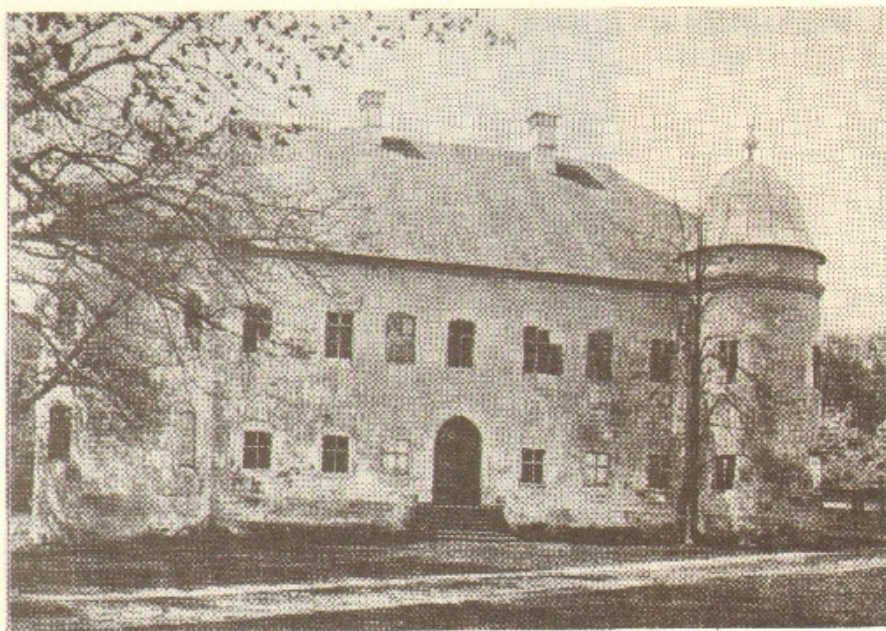
nak és Barbesieux hadügyminiszternek. Longueval szentül megígérte az írások kézbesítését, és Rákóczi a leveleket november 1-én át is adta neki. Jóval később tudta meg, hogy ugyanezen a napon halt meg II. Károly spanyol király, miután végrendeletében a spa-

nyol trónt XIV. Lajos másodszüzlött unokájára, Fülöp Bourbon-hercegre hagyta.

Longueval a két levéllel egyenesen a császárnál jelentkezett. A leveleket a bécsi udvar lemásoltatta, aztán útjára bocsátotta a kapitányt azzal, hogy adja csak át mindkettőt a címzetteknek, de visszafelé a válasszal elsőként megint a Burgba siessen. A kapitány az év végére tért vissza. A francia királytól nem hozott választ, de hadügyminiszterétől írásos és szóbeli üzenetet is. A levél XIV. Lajos jóindulatáról biztosította Rákóczit, a szóbeli üzenetben pedig kérte: a magyar nemesség vezetői aláírásukkal hatalmazzák fel Rákóczit jogaik kivívására, és ezt az iratot küldjék el Versailles-ba. Bécsben igen örültek az üzenetnek. Hiszen ha Rákóczi egy csomó főúrral aláírja a megbízatást, akkor Longueval segítségével az udvar ráteheti kezét az egész összeesküvés vezérkarára. Küldték a kapitányt, menjen ízibe Sárospatakra!

1701. január végére kapta meg Rákóczi az üzeneteket, de időközben Bercsényi többször is óvta őt Longuevaltól, úgyhogy Rákóczi csak hosszas töprengés után, február 11-én válaszolt a francia királynak: a kért meghatalmazás még nem időszerű. A levél birtokában Longueval rögtön elindult. Hosszú az út Párizsig.

Április 17-én Nagysároson esteledett már, mikor beállított egy futár. Aspremontné Rákóczi Julianna levelét hozta Zboróról. Az állt benne, hogy Longuevalt még hetekkel

A nagysárosi kastély

előbb elfogták Linz közelében, számos levelet elvettek tőle, egyet azonban lenyelt. Rákóczi éppen császári tisztekkel kártyázott, amikor a híradást megkapta. Nehéz volt uralkodnia magán. Mit tegyen? Ha történetesen az ő levelét nyelte le a kapitány, akkor örülség lenne tüstént Lengyelországba szöknie. Menekülése koraszüléssel fenyegetheti feleségét, aki ismét gyermeket várt, sőt még a halálát is okozhatja.

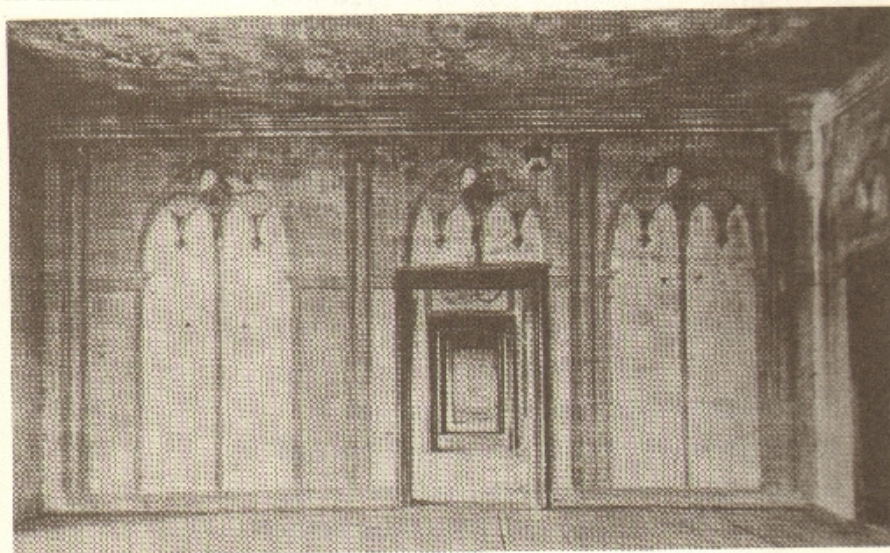
Nem bírt dűlőre jutni. Végül lefeküdt, hogy nyugtalansága ne tűnjék fel az asszonynak. Éjszaka kettőkör dühödt kutyaugatásra ébredtek. Hálósobájuk ajtaján a Salm-ezred két ismerős tisztje lépett be, bal kezükben égő gyertyával, jobbjukban előre-szegett pisztollyal.

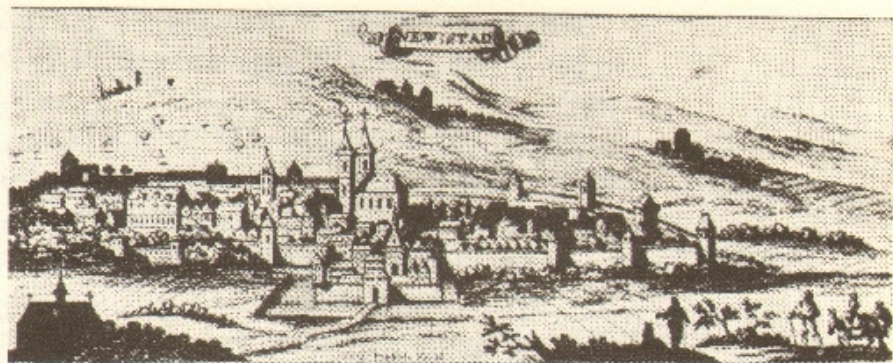
– Rákóczi Ferenc! Őfelsége, a császár nevében a foglyunk. Öltözzék azonnal, velünk jön!

Rákócziné is kiugrott az ágyból, hogy velük menjen. Nem hagyta magát eltéríteni szándékától. Így az udvarias tisztek megengedték, hogy a házaspár hatlovas hintóba fogasson, és velük tartson Rákóczi apródja meg néhány szolgálja is. Először Eperjesre mentek, ahol Solari ezredes közölte velük, hogy Rákóczit Bécsbe kell szállíttatnia. Ekkor döbönt rá az asszony, mennyire komoly lehet a dolog, és váltott lovakkal előreindult, hogy férje érdekében minden követ megmozgasson a császárvárosban.

Solari igen emberségesen bánt a fogollyal: gondosan őriztette, de nem zárta el a külvilágtól. Így beengedte hozzá Aspremont grófnét és néhány hívét, akikől Rákóczi

A nagysárosi kastély terme. Itt fogták el II. Rákóczi Ferencet

Bécsújhely látképe

megtudta, hogy vele egyidőben elfogták a Felvidéken Vay Ádámot és fivéreit, továbbá Bercsényi másik két barátját, Sándor Gáspárt és Szirmay István ítélőmestert. Bercsényit szintén keresték, hasztalanul. Ő idejében hírt kapott, Lengyelországba vágta, és ott menedékre lett.

A letartóztatottakkal együtt utazó Solarit Győrben várta a parancs: foglyait nem Bécsbe, hanem a bécsújhelyi börtönbe kell szállítania. 1701. május 29-én érkeztek oda.

Rákóczit a börtön egy boltozatos helyiségébe vezették. Ismerte. Nyolc éve, mielőtt Itáliába indult, azzal mutatták meg neki, hogy innen vitték Zrínyit és Frangepánt a vérpadra.

KALANDOS SZÖKÉS

A börtön parancsnoka, Lehmann Gottfried kapitány porosz származású ember volt, aki hiába állt osztrák szolgálatban, a porosz királyt igazibb urának tekintette a Habsburg császárnál. Meglepődve olvasta az angol és porosz király bécsi követeinek Rákóczi érdekében írt leveleit, melyeket Sarolta hercegnő beküldött a börtönbe férjének. Ennek a nem éppen erős idegzetű asszonynak nagy bajban mindig helyén volt a szíve és az esze. Elsősorban azoknak az európai uralkodó-családoknak a segítségét kérte, amelyekhez rokoni kapcsolat fűzte.

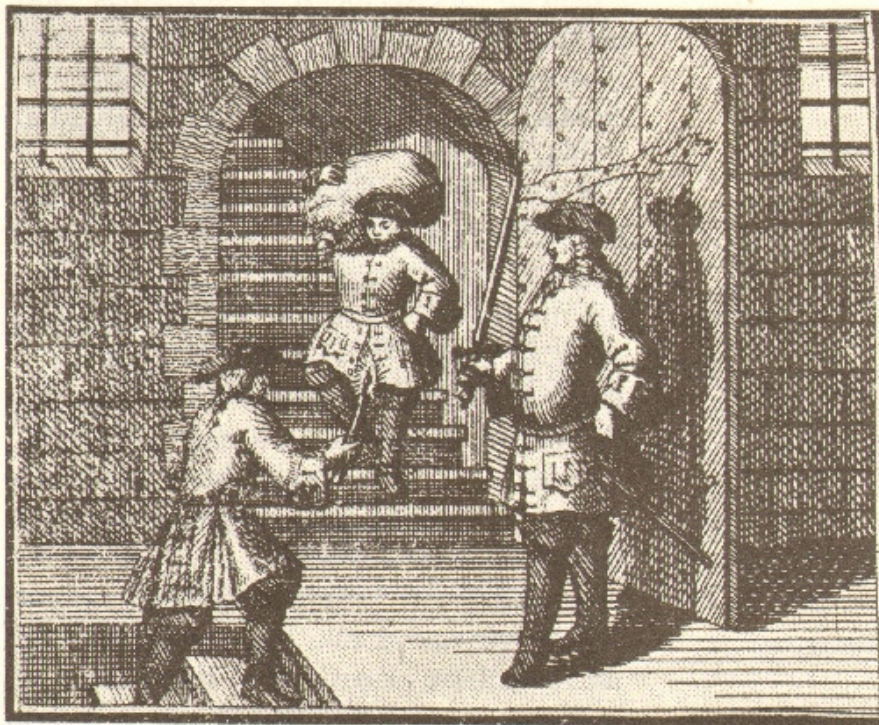
Közben folyt a vádirat összeállítása. Más bizonyíték nem volt a császári kormányzat kezében, mint Rákóczinak a francia királyhoz írt második levele, a vád tanúja pedig egyetlen ember: Longueval, akit szembesítettek Rákóczival. A besúgó hetet-havat összehordott, és vallomására meg is esküdött. Rákóczi csak ekkor jött rá, hogy törbe csalták, és a kapitány linzi elfogatása nem volt más, mint szemfényvesztés.

A szeptember közepéig elkészült vádiratból nyilvánvalóvá vált, hogy felségárulás miatt fővesztésre akarják ítélni Rákóczit. A fejedelemasszony egyedüli kiútnak a szökést

látta. Ebben maga is segíthetett végre, mert szerencsésen túlesett a szülésen. Megint fiút hozott a világra, de ez a gyermek már nem a Habsburg uralkodóktól kapott keresztnévet. György lett, mint ősei, az erdélyi fejedelmek. Rákóczi persze nem is láthatta újszülött fiacskáját. De azt nemigen sejtette, hogy huszonhat évnek kell eltelnie, mire először pillanthatja meg György fiát.

A szökés tervét Rákócziné dolgozta ki, meg is beszélte férjével, mert ekkor már oldalukra állt Lehmann kapitány, az öccse, a közvetlen fölöttese és annak unokaöccse, Kertzl hadnagy.

Rákóczi szökése
a bécsújhelyi
börtönből

November 7-ére tűzték ki a szökést. Rákóczi apródja, Berzeviczy kocsiról és hátsólóról gondoskodott, Lehmann kapitány pedig dragonyos-egyenruháról. Rákóczi ezt öltötte magára. Lehmann Jakab fiatal zászlós segített az öltözésnél. Még mindhárman a kapitány szobájában voltak, amikor meghalották a folyosóról a várórség parancsnokának szigorú hangját. A zászlós Rákóczival a spanyolfal mögé bújt. Lehmann kapitány gyorsan elfújta a mécsest. Mikor az őrnagy belépett, a fiatalabbik Lehmann ijedtében hangosan sóhajtozott a spanyolfal mögött, miközben bátyja zavartan társalgott a látogatóval. A szigorúan katonás őrnagy a sóhajtozásról azt hitte, hogy valami légyottot zavart meg, s tapintatosan távozott.

Rákóczi a vállára kapta az odakészített köteg zsákot, és követte Lehmann kapitányt meg az öccsét. Az őrség gyanútlanul kiengedte őket. A szökevény eljutott ahhoz a házhoz, ahol a hátszó várta. Újabb galiba: Rákóczi alig ismerte Bécsújhelyt, és nem a városkapu felé ügetett, hanem lovával visszatevedt a börtön felé. Szerencséje most sem hagyta el: találkozott a fiatal zászlóssal, aki útba igazította.

Mindez időbe került. A városkaput éppen be akarták zárni, mire Rákóczi odaért. Az egyik ór mégis megszánta a lován ide-oda dülöngélő, szemlátomást tökrészeg katonát, és kiengedte. Berzeviczy már várta a kocsival. Koromsötét volt, viharos novemberi

szél támadt, ömlött az eső. Kívánni sem lehetett ennél jobb időt a szökésre!

Irány: Lengyelország, Bécsújhelytől a határig, Podolin városáig 600 kilométer az út, és a Felvidéken vezet keresztül, ahol Rákóczi sokan ismerik. Senki el nem árulja, a postamesterek mindenütt adnak váltólovakat a hintó elé, s november 11-én délelőtt Rákóczi meg a hűséges apród megérkezik Podolinba. Krakón át Varsóba vitt a menekülő útja.

Lehmann csak három nap múlva jelentette a szökést Bécsbe. A megtorlás iszonyú volt. A kapitányt lefejezték, holttestét felnégyelték. A fiatalabb Lehmannak sikerült kiszöknie Lengyelországba, Rákóczihoz. Kertzl hadnagy halálos ítéletét császári kegyelemmel hatévi szigorított várfogságra változtatták. Győrött ült, és amikor kiszabadult, javában folyt már a szabadságharc. Kertzl azonnal csatlakozott Rákóczihoz, és mindvégig kitarzott mellette.

Rákóczinének nem esett bántódása, noha férje fejére az 1701. november 24-én kiadott császári rendelet 6000 forint vérdíjat tűzött ki, és 10 000-et ígért annak, aki élve adja őt kézre.

A Rákóczival egyidőben letartóztatott nemesurak pár hónap múltán kiszabadultak.

Longueval, a besúgó jelentős jutalmat, nagy földbirtokot kapott a császártól Horvátországban.

Ugyanaznap, amikor a császár vérdíjat tűzött ki fejére, Rákóczi megérkezett Varsóba, és a francia misszió lazarista rendházában a priortól érdeklődött, tud-e Bercsényi hollétéről. A rendfőnök bizalmatlan volt, mivel hallotta, hogy Bercsényit kevéssel előbb császári tisztek akarták elrabolni Lengyelországból. Míg Rákóczi címeres pecsétnyomójával bizonygatta, hogy csakugyan az, akinek mondja magát, egyszerre valaki kinyitotta mögötte a szoba ajtaját. „Hátranéztem – írja visszaemlékezéseiben –, és íme, láttam, hogy az elsőben félig nyitott ajtó hirtelen nagy erővel kitarul, s láttam, mint rohan a legnagyobb örömmel a keresett gróf karjaimba.”

Sírtak mind a ketten. A rendfőnök hamarosan magukra hagyta őket. Reggeledett, mire Bercsényi elmondta, mit végzett hét hónapon át Lengyelországban, s miért oly nehéz most a magyaroknak eligazodniuk ezen a földön.

Inkább csak érezték ezt, mintsem valóban értették. A spanyol örökösödési háború esélyével régóta számoltak, ezzel párhuzamosan akarták megindítani a harcot hazájuk szabadságáért, de az már kimaradt számításaik-

Rákóczi gyűrűpecsétje

ból, hogy egyidejűleg egy másik, még hosszabb háború van kialakulóban Európa északi és keleti felén is. Ez váratlanul jött.

A spanyol örökösödési háború tizenegy, illetve két hadviselő számára tizenhárom évig tartott. A „nagy északi háború” néven ismert hatalmi mérkőzés huszonegyig. És elkezdődött már, mielőtt Rákóczi Lengyelországba érkezett volna. Mindaz, ami lengyel földön a XVIII. század első évtizedeiben történt, szorosán összefüggött ezzel a második háborúval, és hatása alól nem vonhatták ki magukat a magyarok sem.

Lengyelországban szabad királyválasztás volt, és minden nemes szavazati joggal rendelkezett. Amikor Sobieski János, az utolsó lengyel „lovagkirály”, a török ostromolta Bécs hős védője 1696-ban meghalt, tizennyolc jelölt versengett a trónért. Jó eséllyel csupán kettő: a Bourbon-házhoz tartozó Conti herceg, akit a francia párti lengyel főnemsek támogattak, vele szemben pedig Ágost szász választófejedelem, aki a bécsi párt segítségét élvezte. A győztes Ágost lett, annál is inkább, mivel őt a befolyásában erősödő Péter cár is szívesen látta a lengyel trónon. Így a lengyelek és a szászok fölött ugyanaz az ember uralkodott. A spanyol örökösödési háború előestéjén Ágostot mind a Bourbon-, mind a Habsburg-dinasztia meg akarta nyerni magának, s egyiknek is, másiknak is megvoltak a maga szószólói és ajándékosztói lengyel területen. Csakhogy miközben a később Erős

Ágost, szász választófejedelem

Ágost néven ismert szász–lengyel király mindkét pártot jó szóval hitegette, a maga dinastiájának hatalmát nem az örökösödési háborúból szerezhető konccal akarta növelni. Szövetséget kötött a dánokkal és az Oroszországot korszerűsítő Nagy Péter cárral a svédek ellen. Svédország akkor még komoly tengeri hatalom volt, Finnország és a balti tartományok mind a svéd királysághoz tartoztak, és Ágost ennek a birodalomnak fel- és megosztására hozta létre a hármasszövetséget.

A svéd trónon akkor egy pelyhedző álló fiú ült: XII. Károly. Mindössze tizenhét éves volt, amikor a nagy északi háború elkezdődött. Hozzá hasonló erős egyéniség azonban Európa uralkodói között akkor csak egy akadt. Péter cár. Az első, aki átgondolta, hogy Oroszország nem erősödhet meg flotta és télen is hajózható tenger nélkül. A cár tehát azért kötötte meg a hármasszövetséget, hogy birodalma kijáratot kapjon a Keleti-tengerre. A dán király csakugyan szenvedett sérelmeket a svéd kormányzattól. Ágost egyszerűen meg akarta szerezni az akkor Livóniának nevezett lett–észti tartományt, amire Lengyelországnak nem volt égető szüksége, a földrész közepén élő szászoknak pedig semmi közük sem lehetett hozzá. XII. Károly nem mutatott hajlandóságot, arra hogy bármit is feladjon birodalma területéből. De személyes düh nem forrt benne a cár ellen, talán mert adott esetben maga sem járt volna el más-

képp, mint Nagy Péter. Akivel szemben XII. Károly haragja nem csillapodott soha, az Ágost volt. Elhatározta, hogy megfizet neki minden „kétszínűségért és árulásért”, lekergeti a lengyel trónról, és a svéd csapatokkal megszállja majd magát Szászországot is. Amit elhatározott, azt XII. Károly „Erős” Ágosttal szemben végbe is vitte. Csakhogy a számlát elsősorban a szerencsétlen lengyelek fizették, s nem a szász fejedelemség polgárai.

Rákóczi Varsóba érkezésének telén mind jobban gyülekeztek a viharfelhők Lengyelország körül. A svéd király harcedzett seregével immár a lengyel határ közelében, Bielowicében táborozott. Szorongatott helyzetében Ágost titkos szövetséget kötött Béccsel. Ez viszont fokozott óvatosságra készítette Du Héron varsói francia követet, Bercsényi és Rákóczi ügyének legfőbb pártfogóját. Kiküldte tehát, hogy olyan menedéket kell találnia a két magyar főúrnak, melyről Erős Ágost miniszterei nem tudnak. Ilyen menedéket csak tökéletesen megbízható, francia-barát lengyel arisztokrata adhatott. Így kötött ki a francia követ Sieniawski, a belzi palatinus személye mellett.

A palatinus éppen elutazott, csak felesége volt odahaza varsói palotájukban. Sieniawska a francia párt lángoló híve lévén, rögtön kijelentette: boldog, ha segítségére lehet Rákócziéknak. Du Héron követ éjszaka kalauzolta el két védencét a palotába, és a kapu előtt a koromsötétben maga a hercegnő vá-

Helena Sieniawska

rakozott vendégeire. Csak akkor vehették egymást szemügyre, amikor már beléptek a huszonnégy karú gyertyacsillár fényében ragyogó nagy szalonba. Helena Sieniawska igen szép fiatal nő volt, Rákóczi Ferenc pedig kivételesen szép férfi. Nem csoda, hogy rögtön megtetszettek egymásnak.

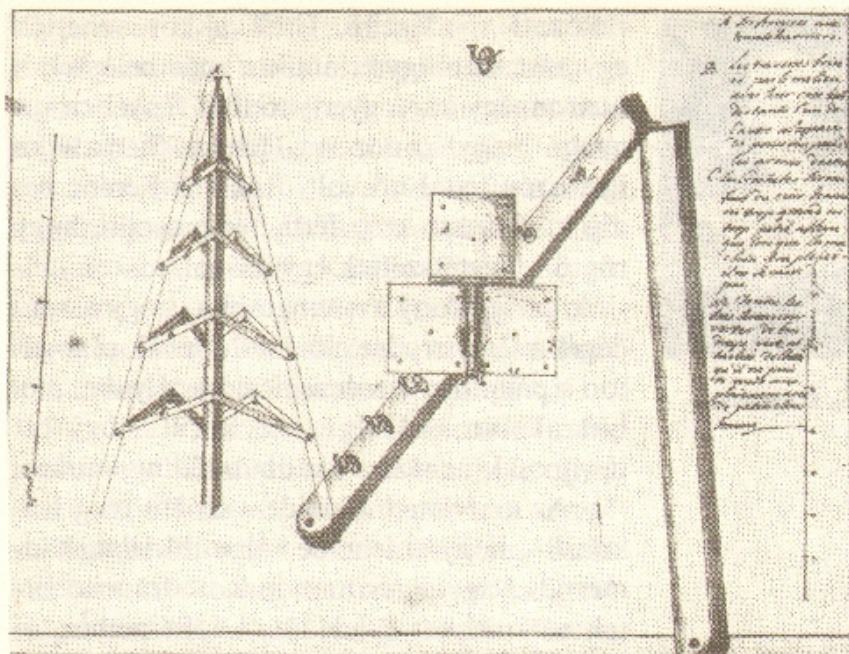
A háziasszony azt tanácsolta, hogy a vendégek még virradat előtt induljanak el fogaton a palatinus moszczenicai kastélyába, melyet akkora erdőség vesz körül, hogy ott ugyancsak nehezen akadhatnak nyomukra.

– Az az ötletem támadt – szólalt meg Rákóczi –, hogy el lehetne rólam hírlelni, hadmérnök vagyok, és mondjuk... francia. Értetek valamelyest a hadászati építészethez, és megvan a jobbágyok számára a magyarázata, hogy miért nem tudok lengyelül.

Mivel Bercsényi nem beszélt franciául, őt német hadmérnöknek tették meg.

Lehet, hogy a varsói diplomaták nem jöttek rá, hol van Rákócziék rejtekhelye, de a magyar bujdosók hamar kiszimatolták. Egy szép napon beállított Rákóczihoz Szalontai György pataki jobbágy, aki részt vett hajdan a hegyaljai felkelésben, megfordult Thökölynél is török földön, most pedig egyenest hazulról jött Moszczenicáig.

Bécs akkor már fél esztendeje folytatott hadjáratot Észak-Itáliában Savoyai Eugén parancsnoksága alatt a Lombardia védelmére kirendelt francia csapatokkal. Szalontai elmondta, hogy ennek következtében Felső-

Magyarországon az adószedők még kíméletlenebbek, a nép egyszerűen nem bírja tovább, mindenki Rákóczit várja vissza, egyedül benne bíznak. A fejedelem azonban türelemre intette embereit Szalontai útján. Előbb külföldi segítséget kell szerezni, csak aztán szabad kitörnie a felkelésnek.

Lengyel vándorkereskedők hozták hírül, hogy Magyarországon kevés császári katona maradt, mert a csapatokat sorra nyugatra küldik. Bercsényi erre útnak indult Varsóba Du Héronhoz, hogy még erősebben szorgalmazza XIV. Lajosnál a készülő felkelés támogatását.

Sieniawska hercegnőt nyugtalanította, hogy a búvóhelyet kideríthetik a bécsi párt

Rákóczi
műszaki rajzai
a szabadságharc
idejéből

emberei. Saját hintáján vitte el a két magyart előbb a palatinus drikowi birtokára, majd onnan is tovább, brezáni várába.

Az asszony most már minden szabad idejét Rákóczi mellett töltötte. Egymásba szerettek, és összekötötte őket a mélyen azonos politikai érdeklődés is. Heléna a Rákócziakkal távoli rokonságban álló Lubomirski család tagjaként született, rendkívül okos nő volt és jól informált, az összefüggéseket felmérő, tevékeny politikus. Nemcsak gondoskodott a két vezető magyar bujdosóról, hanem velük együtt gondolkodott is a jövő kialakításáról. Az idős belzi palatinus megértett fiatal felesége szerelmét Rákóczi iránt, és soha nem vonta meg barátságát tőle.

A francia király személyi megbecsülése jelül – varsói követe előterjesztésére – Bercsényinek és Rákóczinak elég magas évdíjat utaltatott ki, de nem hitt abban, hogy az elnyomított Magyarország megsegítheti a franciákat a háborúban. Inkább abban meszterkedett, hogy a császárral szövetséget kötött Ágostot detronizálják a lengyelek. Versailles-ban esetleges trónjelöltként szóba került Sieniawski palatinus meg a nagy Sobieski egyik fia is, valamint a varsói hercegérsek. Ekkor XIV. Lajos egyszerre csak kijelentette, és ilyen értelemben utasította Du Héron követet, hogy mindenkinél kívánatosabb lenne a lengyel trónon II. Rákóczi Ferenc. Ekkor merült fel először ez a később többször is visszatérő terv.

Rákóczi valószínűleg nem is tudott erről brezáni elzártságában. Erős Ágost viszont gyorsan megneszelte, milyen játszámára készülődik a varsói francia követ. 1702. november 11-én egy szakasz dragonyossal elfogatta az estebédről hazatérő Du Héront, Thornba vitette, majd végleg kiutasította. E sértő eljárás után XIV. Lajos pár éven át nem küldött követet Varsóba.

A megértő, baráti érzelmű Du Héron eltávolítása súlyosan érintette Rákóczit. Ettől fogva de Bonnac márkihoz kellett fordulnia, aki a messzi Danckában (ma Gdańsk), XII. Károly mellett képviselte Franciaországot. Pedig közben egyre jobban sürgetett az idő. Még május közepén Lipót császár hivatalosan is hadat üzent Bourbon Fülöp királynak. Ezzel majdnem egyidejűleg XII. Károly bevonult Varsóba, maga elé idézte a lengyel hercegérseket és megparancsolta neki: hívja össze a dumát (az országgyűlést) Ágost detronizálása céljából. Két hét múltán Károly svéd király az elmenekült Erős Ágost üldözésére indult, júliusban irtóztatós vereséget mért a választófejedelem szász-lengyel seregére, aztán kezében egy lovaglóstorral besétált Krakóba és elfoglalta az ősi lengyel koronázó várost. Ezt követően Tiborn (Torun) ostromára indult. Ágost Lengyelországa összeomlott, a déli határszéleken kívül – ahol Rákóczi élt – minden a svédek kezébe került. De a svéd király csak az Ágost-pártiakat akarta büntetni (büntette is!), nem áhítozott

sem a lengyel koronára, sem az ország tartós leigázására.

Ennek ellenére a lengyel események csüggesztően hatottak Rákóczira, pedig a nagy távolság és a háborús viszonyok miatt azt még nem is tudta, hogy 1703. február 18-án kettős gyász érte. Ugyanazon a vasárnapon halt meg kisázsiai száműzetésben Rákóczi édesanyja, Zrínyi Ilona, a császár börtönében pedig majd két évtizedes, szörnyűséges raboskodás után a csontig soványodott, félvak Zrínyi János, a család utolsó férfinakja.

Március közepén Rákóczi éppen vadászaton volt, amikor a brezáni várban jelentették Bercsényinek, hogy odakünn a városka utcáin két idegen a fejedelem iránt érdeklődik. Bercsényi leküldte a lovászát, hogy ha a két fáradt vándor magyar lenne, vezesse be őket. Csakhamar elébe toppant mindkettő, de egyiket sem lehetett szóra bírni. Ám amikor Rákóczi kisvártatva megjött, a két látogató sírt-nevetett örömeiben. Baltát kértek, szét-hasították botjukat, és összetekert levelet húztak ki belőle.

Rákóczi jobbágyai küldték az írást Papp Mihály elszegényedett munkácsi nemessel és Bige György egykori kuruc hadnaggyal. A jobbágyok kérve kérték Rákóczit, jöjjön haza, álljon a nép élére, mert egyes-egyedül tőle várnak segítséget.

Papp Mihály elmondta, hogy Felső-Magyarországról tizenkétezer embert akarnak katonának vinni. Ha most meg nem moz-

II. Rákóczi Ferenc
zászlaja

zaklató, adóztató idegen birodalom ellen! A zászlók egyik oldalán a Rákócziak címere volt az R. F. kezdőbetűkkel, a másikon a felirat: *Cum Deo pro patria et libertate* (Istennel a hazáért és szabadságért).

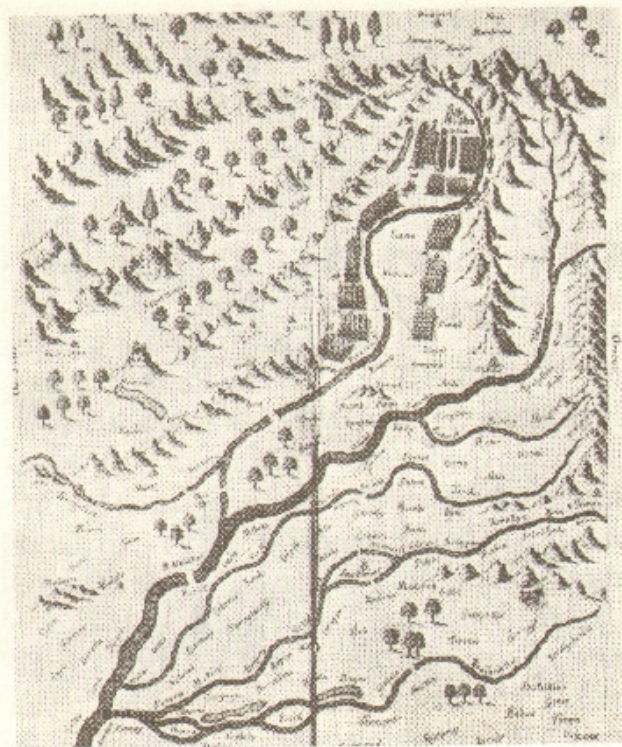
Bercsényit közben Rákóczi újra Varsóba küldte, s ha szükséges, onnan tovább Dancába Bonnac márkihoz, hogy további segílyt szerezzen. A fejedelem pedig Potocky kijevei palatinustól és egy másik baráti lengyel főúrtól vett fel kölcsönt birtokaira, hogy ebből állítsanak ki számára kisebb lovascsapatot. Ezután Sieniawskával együtt az asszonynak a magyar határ közelében fekvő birtokárament. Ide hozták neki híriül, hogy az ezereskapi-

tánná kinevezett Esze Tamás vezetésével, a türelemre intő fejedelmi parancs ellenére is, kibontották Tarpán, Várin és Beregszászon a zászlókat, és a nép megtámadta a császáriakat és a nemeseket.

Rákóczi válaszút elé került. Így írt erről később: „Az a segítség, melyet Lengyelország nagyjai ígértek nekem, még nem állt készen. A pénznek szűkében voltam, s a francia követől kapott remény semmiről sem biztosított. Így a mindenfelől támadt nehézségek és helyzetem bizonytalansága indulásom elhalasztására ösztönöztek. De amit nekem a nép hajlamáról mondtak, azt is megmutatta, mily veszélyes lehet a késlekedés. Tudtam, hogy a nép lelkesedése nem tarthat sokáig, s ha egyszer az első láng kialszik, a második már sohasem lehet olyan erős.” Főként azt nem akarta Rákóczi, hogy cserbenhagyja a benne bízó népet.

A nehezebb utat választotta.

Június elején indult Magyarország felé. Mindössze szolgálai kísérték, meg néhány katonát a palatina őrségéből. Egynapi járóföldre lehettek a magyar határtól, amikor futár érkezett, s elmondta, hogy Nigrelli kaszai császári parancsnok utasítására a szatmári főispán (Károlyi Sándor báró) Máramaros megyében, Dolhánál, nemesekből és vasas németekből álló csapatával szétverte Kis Albert és Esze Tamás kuruc seregét. Rákóczit megrázta a hír. Különösen mikor kiderült, hogy a kurucok még felderítőket

Károlyi Sándor
saját kezű rajza
a dolhai támadásról

sem küldtek szét, és nem állítottak őrséget. Ilyen fegyelmezetlen népséggel viseljen hadat? A legokosabb lenne visszafordulni. Még nem késő! „De bátorított és erősített az a szándék, hogy megérdemeljem a nép bizalmát és szeretetét” – írta évtizedek múlva.

Június 14-én a „haza küszöbén” volt. Egy lovast indított a Beszkidek déli oldalán álló Esze Tamáshoz, hogy vezesse elébe katonáit.

És elkezdődött az, amire addig még nem volt példa. Egy ország legelőkelőbb, leggazdagabb, kiváltságosnak született embere állt az önként hozzáserglő legszegényebbek élére.

FUTÓTŰZ

Rákóczi annak alapján, amit Esze Tamás és a többi követségben járt ember mondott, legalább ezer gyalogost és úgy háromszáz lovast várt, ehelyett mindössze kétszázötvenen érkeztek, közülük csak ötvenen lóháton. Rendetlenül tolongó, kaszára-kapára kapott sereglet volt, rossz parasztpuska csupán néhányuk hátán és sokan rongyosak, csizmája pedig kevésnek van. A felkelők szintén csalódást éreztek. Csillogó brokátba öltözött nagyurat vártak, ékszerektől ragyogó mentekötővel. És most egy talpig feketébe öltözött fiatalembert láttak maguk előtt, minden dísz nélkül.

Esze Tamás és a jobbágyhad néhány öregebbje megnyugtatta az embereket, hogy a fejedelem az édesanyjáért visel gyászt. Az is csillapítóan hatott, hogy Rákóczi jól leszidta és erélyesen rendezgetni kezdte a parasztsereget. Ebben valóban urukat vélték felfedezni.

Aztán Rákóczi hosszú beszédet mondott. Szólt a haza iránti lankadatlan buzgalmáról, és nagy ígéretet tett: aki a szegény nemzet felszabadítására fegyvert köt, az mindenféle úrdolgától, adózástól felszabadul maga is. Nem lesz többé jobbágy. E fogadalom halla-

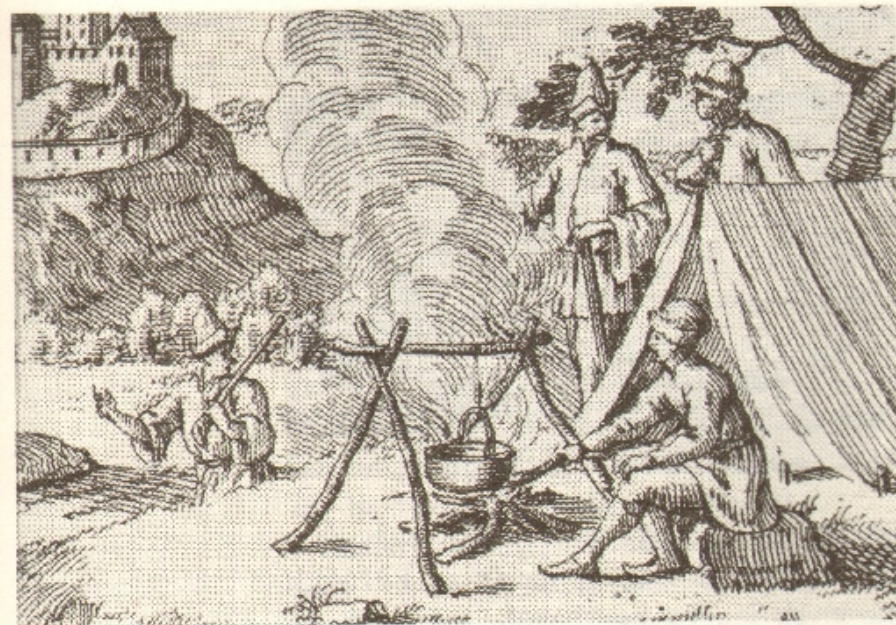
tára mind örömmel tették le rá a hűségsküt.

Rákóczi két napig csapatokba osztotta a kicsiny hadat, kijelölte az öröket, vigyázott, hogy ne hozzanak embereinek se bort, se pálinkát, ellenőrizte az élelem kiosztását, és még éjnek idején is sokáig talpon volt, hogy titkon meghallja, hogyan vélekedik a nép róla meg a haza ügyéről. 1703. június 16-án lépték át a magyar határt.

Rákóczi most már saját munkácsi hercegségében volt, és évtizedek múltán is meghatottan emlékezett meg arról, ahogyan az ottani, többségében ukrán jobbágyság fogadta: „Bandákban jöttek, kenyeret, húst és más szükséges élelmiszert hoztak. A férfiakat feleségeik és gyerekeik kísérték, és amikor messziről megláttak engem, letérdeltek, s orosz módra keresztet vetettek... E nép buzgalmának és szeretetének nem volt elég, hogy képessége szerint ellátott élelemmel, hanem hazaküldték családjukat, beálltak a katonáim közé, és többé sohasem hagytak el... Kijelentették, hogy velem akarnak élni-halni.”

Pár hét alatt háromezerre nőtt a fegyveresek száma. Nagyon kicsiny számnak tűnik ez most? De akkor nem százmilliókban számolták az európai népességet, mint ma, hanem csak nagyon szerény milliókban.

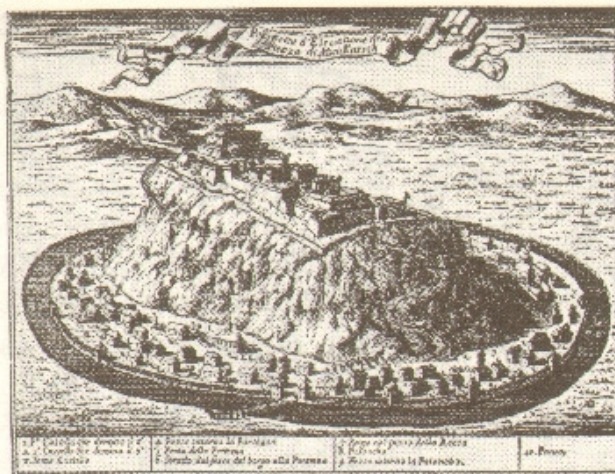
A szabadságharc kitörésekor kb. hatezer császári gyalogos és lovas volt a magyar várakban, illetve városokban. Nem vezényelhették ki őket a síkságokra, hiszen a várak

Pihenő katonák

nem maradhattak őrizetlenül. A nemzeti felkelés sorsa tehát kezdetben azon múlt, hogy mit fognak tenni a nemes vármegyék. Rákóczi – egyéb okok mellett – már ezért is törekedett a nemesség megnyerésére.

Rákóczi először Munkács alá vezette csapatait. Csakhogy pár nappal korábban Montecuccoli Itália felé útnak indított ezredét a bécsi haditanács szintén visszarendelte Munkács védelmére, és így június 28-án csatározásra került sor a város szalmatetős házaiban elszállásolt kurucok meg a Montecuccoli vasasok között. Rákóczi életét Major János kispáncs mentette meg egy német kapitány kardcsapása elől. Levágta azt a gróf Quirini nevű kapitányt, aki előző este még azzal dicsekedett, hogy kardjára tűzve viszi

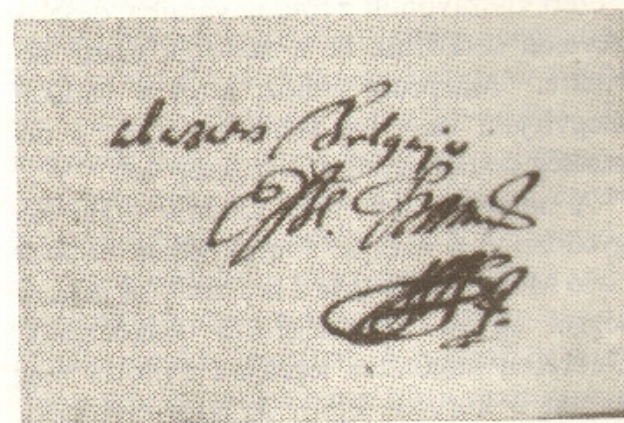
haza a csatából Rákóczi szívét. Nehogy a szalmatetők és a nyári melegben kiszáradt sövények lángba boruljanak, s a város leégjen, a fejedelem a visszavonulás mellett döntött. De minden holmija benn maradt a sebtiben elhagyott házban. E percben neki sem volt egyebe, mint katonáinak. Egy jobbágy mutatta meg a gázlót, amelyen átkelhetek a Latorcán, és a folyón túl a németek nem üldözték őket.

A lengyel határon fekvő Zavadkán találkozott Rákóczi újra Bercsényivel. Nagy volt a viszontlátás öröme, nem kisebb az az öröm, hogy Bercsényi a fejedelem birtokainak elzálogosításából négy század román-lengyel sorkatonát, két század dragonyost hozhatott magával, és ráadásul pénzt is a francia követtől. Rákóczi azonnal szétosztott a katonái között egyhavi zsoldot. Zavadkán csatlakozott hozzájuk a császári seregből

megszökött száz huszár is, Borbély Balázs és Ocskay László vezetésével. Hírül hozták, hogy az Alföldön az egész nép türelmetlenül várja őket.

Rákóczi elhatározta: csapataival leereszkedik a Tiszához, átkelnek a megáradt folyón, és bevonulnak a hajdúság városaiba. Akadtak más alföldi hírhozók is, a nagy vállalkozás sikert ígért. Július közepén a kuruc talpasok és lovasok el is érték a tiszabecsei sáncokat, megverték a révet őrző német és labanc puskásokat, de az átkelés még mindig hajmeresztően nehéznek látszott.

Mennyire megmutatkozik Rákóczi bátorsága, tisztessége abban, amit így ír le: „Habozás nélkül szavamat adtam a lovasoknak, akikben legjobban megbíztam, hogy amennyiben a gyalogság és a lengyelek hátrálni akarnak, velük együtt megkísérlem az átkelést a folyón.” A legveszélyesebb helyzetből sem akarta kivonni magát. Esze Tamást előreküldte a Tisza menti falvakban gyűjtött

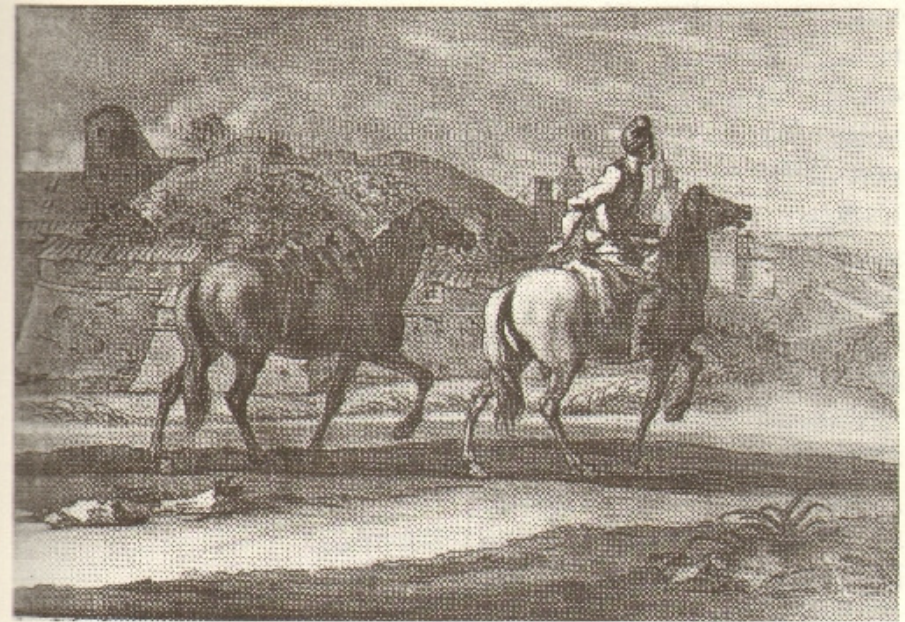

Esze Tamás aláírása

friss seregével, a többiek pedig követték őt Namény felé. Ott ismert Esze alkalmas átke-
lőhelyet. Az utakat annyira elborította a sár
és a víz, hogy a gyalogságnak majdnem egész
nap hasig vízben kellett gázolnia. De július
18-án alkonyatig az egész sereg átkelt a Ti-
szán.

Ugyanaznap Rákóczi a naményi táborból
nyílt levéllel fordult a vármegyékhez. Lesző-
gezi benne, hogy nem egyéni érdekeit keresi,
hanem a nemzet eltaposott törvényeit akarja
visszaállítani. Ezekben a törvényekben benne
foglaltattak a nemesi kiváltságok is. A na-
ményi pátens tehát arra vall, hogy Rákóczi
a nemesség segítségével akarta továbbfej-
leszteni, megerősíteni a szabadságharcos se-
reget. A Tisza táján olyan sok gyalogos és
lovassal csatlakozott hozzá, hogy napok alatt
nyolcezer főre nőtt a had, de nem voltak
képzett tisztjei. „A megyék nemessége nem
tudta, melyik pártra álljon – írta Rákóczi –,
mert egyformán félt a néptől és a németektől,
s ezért visszavonult a főurak váraiba, de csak
kevesen zárkóztak be a németek őrizte he-
lyekre.” Márpedig ahhoz, hogy a várakat
megvívják, vagy feladásukat elérjék, a ne-
messég csatlakozására is szükség volt.

A naményi nyílt levél kiadása utáni ne-
gyednapon a magyar főurak közül elsőnek
báró Melith Pál tette le a krasznaközi nemes-
séggel együtt a hűség esküt Rákóczinak. De-
brecen augusztus legelején nyitotta meg
kapuit a kurucok előtt. A híres cívisváros

Kuruc katona
lovakat szerez

iparosai hajdúruhát és fegyvert szállítottak
a seregnek, és 24 000 tallért adtak hadi célra.

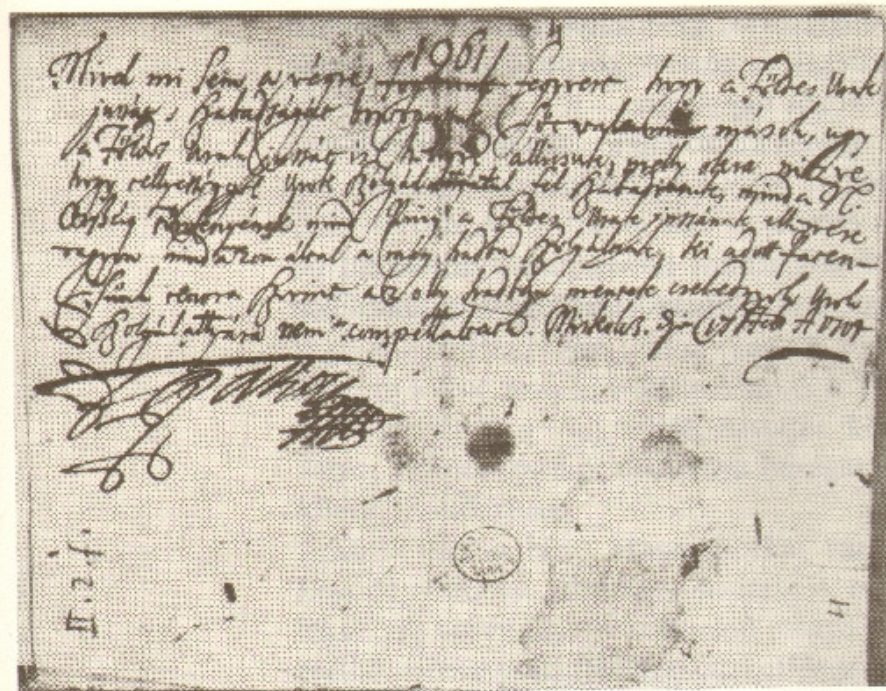
Ugyanakkor vette be Rákóczi Kálló vá-
rát. Itt már a császáriaktól négy ágyút és hét
tarackot is szerzett. Ez volt a kurucok első
tüzérsége.

Debrecenből Rákóczi rögtön elindult se-
regével Váradolaszi ellen, amint megtudta,
hogy az ott élő rác katonák kicsaptak a Kö-
rös partján táborozó kuruc lovasokra, és
megölték vagy a lábba kergették valameny-
nyit. Váradolaszi a törököktől visszaszerzett
Nagyváradnak volt afféle előretolt „bástya-
ja”, és a hódoltság megszűntével ide a csá-
szári udvar régi határőröket, ahogy akkor
hívták, rácokat telepített. A császáriak min-
dig a rebellis magyar nép ellen uszították e

katonatelepéseket. Olaszit hosszú híd kötötte össze Váraddal, de a német őrség nemigen érintkezett a rácokkal. Azok pedig, ha mód volt rá, sanyargatták a környező falvak népét. Rákóczi elhatározta, hogy ezt a tűzfészket porrá égeti. Diószegről Bercsényi ment előre úgy hétezer emberrel, és augusztus hatodikán könyörtelen, vad harc után elfoglalták a rác erősséget, s felgyújtották a palánkvárat.

Rákóczi Székelyhídról harmadnapon kiáltványt intézett a Dél-Dunántúlról Szegeden át Bihar megyéig karéjban betelepített rác katonanemzethez. Kijelentette: a magyar hazában örökös szabadságban élhetnek, ha nem a császár mellett, hanem ellene fognak fegyvert.

Augusztusban Nagybánya, Szilágysomlyó, sőt Nagykároly falain is kuruc zászló lengett már, Huszt várának helyőrségét a Rákóczi hűségére elsők közt felesküdtött Ilosvay Bálint bírta rá a megadásra. Szeptemberben a kurucok rohammal bevették Szolnok várát, és Rákóczi, oldalán Bercsényivel, megkezdte Szatmár ostromát. Itt, a városhoz közel fekvő vetési táborban adta ki a „jobbágyokról való pátenst”. Úgy rendelkezett: minden úrbéri és közteher alól mentesek azok a jobbágyok, akik fegyverre keltek a magyar szabadság védelmére, és hasonlóképpen mentes odahaza a feleségük meg kiskorú családjuk. Egyéb atyafiságuk azonban sem „földesuruk szolgálatjoktul”, sem a rendes

A jobbágyokról szóló vetési pátenst részlete

adószedéstől „nem immunizáltak”, vagyis „mint annak előtte, úgy ezután is hasonló jobbágyi kötelességüket és engedelmességüket mutassák”.

Ennél messzebbre az ország akkori gazdasági viszonyai közt, az uralkodó osztály akkori felfogása mellett nem mehetett, és feltehetően nem is próbált volna többet tenni, hiszen Rákóczi a nemességet is meg akarta nyerni. Ugyanakkor a vetési pátensszel minden fegyverre kelt jobbágyak reményt nyújtott, hogy győzelem esetén gyermekeikkel együtt ki fognak emelkedni a jobbágyorsból. Mint a szabadságharc alatt véges-végig, Rákóczi már most a legnehezebb erőpróbára

vállalkozott: egyensúlyt tartani a különböző érdekek és nézetek között a haza, az ország, a közös ügy javára.

Ennek köszönhette – főként a sikerek éveiben –, hogy a lakosság nagyobb része meg is értette, és vele is tartott. A zászlóbontást követő néhány hónap alatt futótűzként terjedt el az országos felkelés a szabadságért.

Míg Rákóczi a csapataival Szatmár és Várad erődítményein kívül felszabadította Szatmár, Bihar, Hajdú és Szolnok megyét, addig Ocskay kuruc lovasai beszárguldották a Felvidéket, elérték a Vág folyót, bevették Léva várát, Selmec- és Körmöcbánya hűséget esküdött Rákóczinak.

Most már a híres krasznahorkai vár és Losonc urai, az Andrassy fivérek is csatlakoztak, ugyanúgy, mint Borsod megye legrégibb nemesi családjai. Rákóczi elégedetten írhatta meg XIV. Lajosnak, hogy a Kárpátoktól a Duna bal partjáig egész Felső-Magyarország a kurucok oldalán áll, s alig pár hónap alatt a magyar királyság területének fele része felszabadult. A francia király ezúttal nem fukarkodott. Kis híján 100 000 livre-t küldött.

Hatalmas lendülettel vetette magát a nép a harcba. Rákóczi és Bercsényi lankadatlan akaraterővel óriási munkát végzett. A nép mély hűsége és bizalma a fejedelem iránt kezdettől fogva megnyilvánult, de 1703 őszén az előkelőségek közül néhány kitűnő ember már szintén a szabadságharcra tette fel életét. A középbirtokos nemesség sorai-
ból pedig – Rákóczi elhatározására – egyre

Vay Ádám

többen kerültek vezető tisztségekbe a megszerveződő kuruc állam hivatalaiban, irányító testületeiben és a katonai vezetésben. Nógrád vármegye jegyzője, a művelt Ráday Pál Rákóczi titkára lett. Így állt át a kurucokhoz még a szabadságharc második hónapjában Sennyei István báró, a török háborúk veterán tisztje, aki – mint Rákóczi írta – eleinte „bárki másnál jobban értett a hadakozáshoz”. Emberileg ennél jóval nagyobb örömet jelentett az egykori bécsúj helyi rabtárs, a hű Vay Ádám csatlakozása,

meg az öreg Radics Andrásé, aki hajdan Munkács várát védte bátran és okosan Zrínyi Ilona szolgálatában.

De akadtak meglepőbb fordulatok is.

Októberben Rákóczi csapatai egy részével megindult a szatmári táborból. Bercsényi sürgette ezt. Ő ugyanis már előzőleg Tokaj alá vonult katonáival, mert azt remélte, be tudja venni a Tisza és Bodrog összefolyásánál épült tokaji erődöt, mely Bethlen Gábor halála után a Rákóczi-család birtokába került, és többek között azt is jogtalanul szállta meg német helyőrség. De Bercsényi nem boldogult a várostrommal, ezért kérte Rákóczi segítségét.

A két barátnak a Tisza partján volt találkozója. Ám Bercsényi nem egyedül jött a fejedelem elé Tiszalucig. Oldalán ott lépkedett egy Rákóczi előtt ismeretlen férfi. Károlyi Sándor szatmári főispán volt az, ugyanaz, aki Dolhánál szétkergette jó négy hónappal korábban Esze Tamás jobbágyseregét, és elszedett tőlük néhány *pro libertate* zászlót. Ezekkel tüstént felkerekedett Bécsbe, ahol dicséretet várt, s hogy pénzt is adjanak neki Szatmár és Ugocsa megyék védelmére a kurucokkal szemben. Egyben a hadiadók csökkentését szorgalmazta, nehogy az elkeseredés tovább szítsa a lángot Észak-Magyarországon. Károlyit kellemes estebédekre hívta meg egy-két bécsi nagyúr, de a javaslatot semmibe vették. Nem röstellték az udvarnál a szemébe vágni, hogy nem Rákóczi

Ferenc új zászlait prezentálta öfelségének, hanem a herceg nagyapjának és dédapjának raktárból előkotortatott lobogóival állított be a Burgba.

Több sem kellett. Károlyi már ott sem volt. Bécs kapujában a vámos egy dukát illetéket követelt rajta. Károlyi fizetett, de közben morgott a bajsza alatt:

– Ezt a dukátot ezerszeresen hajtom be rajtatok!

Kassára menet vette hírül, hogy nagykárolyi kastélyát és hatalmas uradalmát távollétében a felesége megnyitotta a kurucok előtt. Ez döntött. Október 8-án Károlyi átment Bercsényi táborába, és megkérte régi barátját, mutassa be Rákóczinak, mert fel akar esküdni a hűségére.

Miután ez megtörtént, Rákóczi kinevezte Károlyit tábornokká, és a Duna–Tisza között harcoló kuruc csapatok parancsnokává tette.

Károlyi le is ment Kecskemétre, de alig ért az alföldi városba, ahonnan a Bácskába kellett volna vonulnia, hogy az ottani rácokat a kurucok pártjára állítsa, levelet kapott Bercsényitől. Időközben ugyanis a fejedelem Bercsényit Tokaj alól Egerbe küldte, hogy fogadja a város hűségesküjét, és beszélje rá az egri érseket: semmiképp se hagyja el egyházmegyéjét. Bercsényi a feladatnak eleget tett, és Egerben talált rá Ocskay futárja a riasztó hírrel, hogy a kuruc lovasokat Léva várából kiverték, ezren fogságba estek,

Eger vára a
XVII. században

de Ocskaynak sikerült kétezer lovassal elmenekülnie. Ám a felföldi bányavárosokba újra bevonult a német.

Sok forgott kockán. A vas-, arany- és ezüstbányákra szükség volt a szabadságharc folytatásához, a bányavárosokban élő fegyverkovácsok munkájára úgyszintén. Bercsényi tehát azonnal indult Eger városából Besztercebánya felé, s maga után rendelte Kecskemétről Károlyit. 1703. november 15-én a zólyomi vár alatt Bercsényi és Károlyi egyesült kuruc csapatai csatát vívtak a labancokkal. Fontos ütközet volt, a kurucok győzelmet arattak, a bányavárosok és Léva vára ennek következtében napokon belül visszakerültek kuruc kézre. Ám ezen a nagy eredményen kívül még két nem mindennapi körülmény teszi emlékezetessé a zólyomi csatát. Az egyik az volt, hogy a császári sereg legtapasztaltabb öreg ezredese, akit mindkét oldalon Vak Bottyánnak hívtak, és jól ismertek, csata előtt vitézi párviadalra hívta ki Ocskayt. Az ilyesmi régmúlt időkben gyakorta előfordult, de a XVIII. században már nagyon szokatlanak tetszett.

A labancok parancsnoka Zólyomnál gróf Forgách Simon császári tábornok volt. Bizony, az a másik körülmény sem mindennapi, hogy Vak Bottyán már Zólyom alatt tudta, szolgálatait a lehető leghamarabb fel fogja ajánlani Rákóczinak, Forgách pedig négy és fél hónap múltán ugyancsak kuruc generális lett.

1703 utolsó heteiben Bercsényi parancsára Ocskay és Károlyi lovasai átkeltek a Morván, felperzselték az útjukba eső első császári kastélyt, és portyázásukon 14 mérföldnyire közelítették meg Bécsset. Ez volt a kurucok első betörése a Habsburg-tartományokba.

A császárvároson már jó ideje úrrá lett a rémület. Nem elég, hogy XIV. Lajos legfőbb szövetségese, a bajor választófejedelem fenyegetően vonta össze csapatait a Dunánál, Felső-Ausztria határán? Most még keletről is mind keményebben szorongatják a ma-

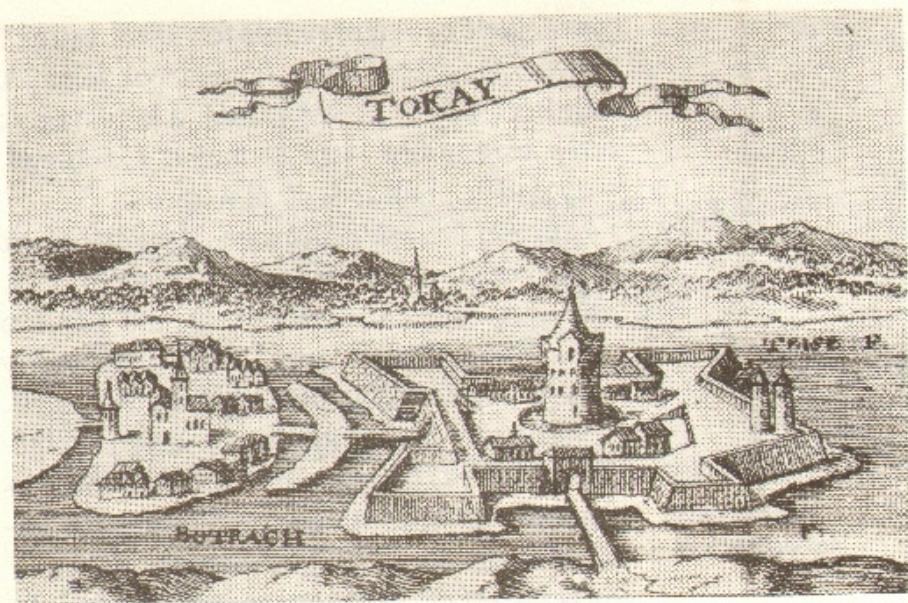
Zólyom város
és a vár látképe

gyar felkelők, akiket eleinte félvállról vettek? Hiába, már október 6-án falragaszok jelentek meg Bécs falain. Felszólították a lakosságot: kerek esztendőre lássa el magát élelemmel, vagy ennek híján hagyja el a várost.

Másnap összeült Bécsben a hadi- és az udvari tanács. Tagja volt Kollonich érsek meg az a Bucellini kancellár is, aki pár éve elnöki tisztet viselt ama bíróságban, mely halálra akarta ítélni Bécsújhelyen Rákóczit. Egyikük sem bocsátotta meg a magyar felkelők vezérének, hogy a múltban túl tudott járni az eszükön, és hatásosan keresztelte terveiket.

Ugyanakkor a császári tanács igencsak lebecsülte ellenfeleit. Öreg hiba. A nagy megbeszélésen elsősorban azt ötlötték ki, hogy megpróbálják Bercsényit pénzzel és a nádori rang ígéretével megvásárolni. De mivel vegyék meg Rákóczit? Fejedelemnek született, ennél több csak a királyi korona lehetett volna! Még több birtokkal megvesztegetni valakit, aki országnyi területekkel rendelkezik, és a vagyon láthatólag nem csábítja? Őt vegye le a lábáról egy nő! Az első szerelem édes igézete.

A szép Batthyány Ádámné Strattmann Eleonóra augusztus végén özvegyült el. Télidőben gyorsan útnak indították Bécsből Budán át Tokaj felé. A szépasszony megérkezése volt Rákóczi második meglepetése Károlyi átállása után. De a hölgy most már nem egy félszeg fiatal fiúval állt szemben, ha-

Tokaj vára

nem egy egész ország felelős vezetőjével. Udvarián fogadta nagyon is váratlan látogatóját, és hamar hazaküldte dolgavégezetlenül a fagyos utakon.

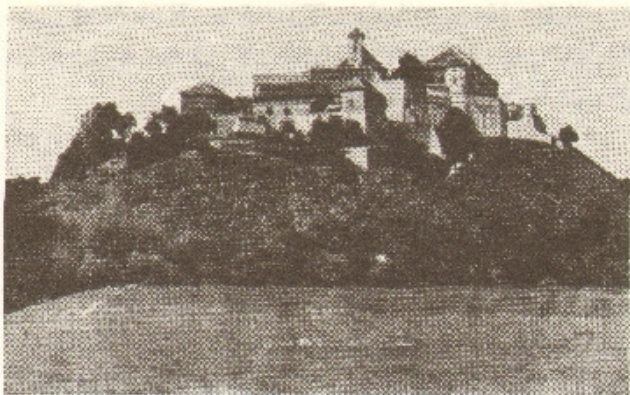
Ami azt illeti, Rákóczi épp arra várt, hogy beálljon a fagy, és jég vonja be a Tiszát meg a Bodrogot. Így aztán nem védte többé körös-körül víz a tokaji várat, és rohamra indulhattak, Esze Tamással az élen, a bátor kuruc talpasok. Tokaj várát tizenkét heti körülzárttság után január 9-én feladták a németek. „Megengedtem a helyőrségnek, hogy elvonuljon Pestre – írja Rákóczi. – Az erődben sok ágyút és mozsarat találtunk, és ezeket felhasználtam Eger várának ostrománál a következő tavasszal.” Esze Tamásnak a kemény ostrom után felszabadító levelet adott. Esze szabad emberként indult haza

családja látogatására Tarpára. Rákóczi családja messze volt, Bécsben. Ő csak a miskolci táborba indulhatott.

Ott érte a harmadik meglepetés. Egy igen tekintélyes párt felkínálta neki a lengyel koronát. Erős Ágost trónfosztása után Sienskiék mellett az érseki kar feje meg Lubomirski herceg, Lengyelország marsallja szintén Rákóczi jelöltségét támogatta. A lengyelek nem felejtették el, hogy valaha kiváló, erős uralkodójuk volt Báthory István erdélyi fejedelem, akinek családjából Rákóczi nagyanyja származott. De Sienska palatina mindhiába érvelt, Rákóczi elutasította a trónt. Ezt írja erről: „... sem célszerűnek, sem becsületemmel megegyezőnek nem tartottam idegen ország koronájáért és önhasznomért hazám ügyét cserbenhagyni, s elmenni hazámból, kitévén azt a legnagyobb veszélynek, tudniillik a németek jármának, hogy szabadságának még amaz árnyékát is elveszítse, amely addig megmaradt.”

Hamar kiderült, hogy nemcsak becsületesen, hanem okosan is határozott. A svéd királynak épp elég volt két erős ellenfél: a szász választófejedelem és az orosz cár. Nem akart még a Habsburg császárral is ujjat húzni, így a magyar ügyet egyáltalán nem támogatta. Rákóczi részéről pedig bölcs dolog volt, hogy nem óhajtott belekeveredni a nagy északi háborúba.

Az 1704-es esztendő mindenképp szerencsésen indult. Tokaj után Wesselényi és

A munkácsi vár
a XIX. században

Széchy Mária hajdani otthona: Murány, februárban Munkács vára és a hó végén a Bercsényi család székhelye, Ungvár nyitotta meg kapuit a kurucok előtt. A számára idegen országban elszigetelt császári helyőrség egyre ritkábban kívánt nehéz harcokat vívni, inkább kapitulált. Még január első felében Károlyi parancsnoksága alatt 5000 kuruc katona kelt át a Duna jegén a Csallóközből a Dunántúlra, és kezdetben egymás után foglalta el az ottani várakat. A kurucok előrenyomulásának hírére Bécs külvárosaiban mind nagyobb rettegés támadt, és sokan menekültek el házaikból távoli vidékekre.

A császárt most már a szövetségesei sürgették, hogy mihamarabb egyezzen ki a magyar rebellesekkel. „Az egyetlen út, ami Ausztria előtt nyitva áll – írta a brit külügyminiszter a bécsi angol követnek –, hogy jó feltételeket nyújtván, megbékélésre késztesse a magyarokat.” A hollandusok még ennél is keményebben bíralták Bécs politi-

II. Rákóczi Ferenc
kiáltványa latinul
és franciául

káját a magyarokkal szemben. Márpedig a nagy európai háború kimenetele korántsem a Habsburg-tartományoktól függött, hanem igen-igen messzemenően a tengeri hatalmaktól. És ezt az okos politikusok tudták Bécsben. Sokkalta jobban, mint XIV. Lajos és tanácsadói Versailles-ban.

A „magyar ügy” egyszeriben el nem hanyagolható tényezővé vált a nagyhatalmi politikában, és külföldön mind többen kezdték növekvő rokonszenvvel figyelni a Rákóczi vezette szabadságharcot. Nem csekély mértékben járult ehhez hozzá az a kiáltvány, amelyet a fejedelem 1704 elején juttatott el különféle európai udvarokhoz. Megfogalmazása Ráday Pál munkája volt, a végső formába öntés azonban Rákóczié.

Számunkra a latin nyelvű manifesztum első szavai klasszikussá lettek, és ott állnak Rákóczi szobrainak talapzatán: *Recrudescunt diutina inclytæ gentis Hungaræ vulnera.* (Megújulnak a dicsőséges magyar nemzet régi sebei.)

Hogy miről szólt a kiáltvány?

„Nemzetünknek s édes hazánknek a német nemzet kegyetlen uralkodása alatt tett hallatlan megnyomorításáról, maga méltóságos személyének nagy méltatlan szenvedéséről és az ausztriai ház erőszakoskodása alól való felszabadulásáért fogott magyar fegyvernek ártatlanságáról.”

Hivatkozik Báthory, Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György hadjárataira a császári

elnyomás, a zarnoki önkény ellen, s a hadjáratokat követő békeszerződésekre, amelyeket az uralkodóház megszegett. Nem ismeri el – mert kényszerítésnek tulajdonítja – az 1687–88 telén megtartott pozsonyi országgyűlésen megszavazott törvénynek egy részét, mégpedig azt, hogy a magyar rendek lemondtak volna szabad királyválasztói jogukról és a magyar alkotmányhoz szervesen hozzátartozó, 1222. évi aranybullában foglalt fegyveres ellenállási jogról, abban az esetben, ha az uralkodó nem törvényesen kormányozza az országot. A törvényeket megszegő uralommal szemben az ellenállás nem lázadás, hanem jog. Tiltakozott a kiáltvány az ellen, hogy a bécsi kormányzat a nemzet megkérdezése és beleegyezése nélkül, önkényesen igazgassa Magyarországot, és felsorolta a további sérelmeket: az egyre nagyobb, törvénytelenül kiszabott adózást, ezzel kapcsolatban a porciók túrhetetlenül kíméletlen behajtását az elnyomorodott jobbagynépen, a török hódoltság alól felszabadított területeken hatalmas birtokok adományozását a császári ház idegenből jött kegyeltjeinek.

Sors bona, nihil aliud – jó szerencse kell, semmi más – volt Zrínyi Miklós jelmondata. Márpedig a szerencsésen indult 1704-i esztendő egy olyan szerencsétlen nemzetközi fordulatot hozott országunk határain túl, amely a magyar szabadságharc ügyét is mélyen érintette.

A Magyar Nemzet első részének
MAGYAR NEMZETEK régi felelőse és hazánk megkegyelmezésének múltja. Kézel ennyire enyhitteit íthalye, minéutana slattumban elhálgyadott ragat, se Auhéni Házak lltén írtakból való áruolats slatt, feltén hogy ép Kezeleni eni lot a végű ve-fordám, Pogyverel kiván elvígá-tzeni. El-ámólnak fókaknak elmék, a meg-halorodott orlégnak vízontag-sagos újságitól meg-rettentvén, sa hogy ez a meg nem romlott, dításvággal a fűp kiet teendőkkel ennyitök teze Elttemőkül fogán virágó és fenn álló Nemzet, mártíró fókasávi gyatou valómában ördök, módón a Vígú tsu-dály, tokan a Király ellen való írtel-tenességgel, és támaszát indón vele írtel-letet kivánsággal vácollyák, vettes vélekedélt; nem tudván a d-lyekat. Atyyatak empedelméigaz tudalmunk-rajak és paratunkost, sa egy kettőfé-lelyebb emelvén elindárodétket, árt-

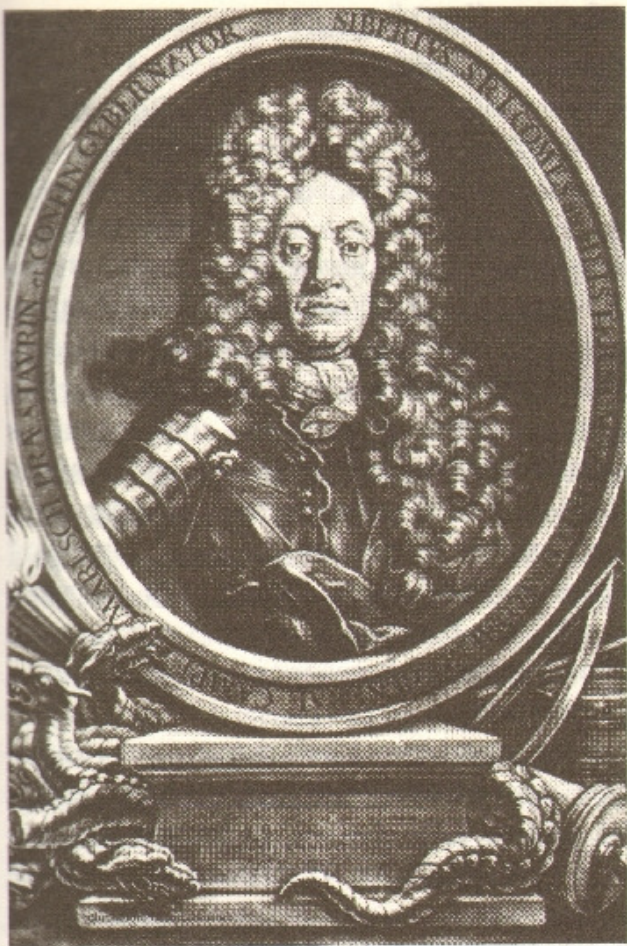
**A Manifestum
magyar szövegének
első része**

**BÉCS KÜLDÖTTEI
RÁKÓCZINÁL**

A császár Magyarországra vezényelt katonái új főparancsnokául egy öreg tábornokot nevezett ki, minthogy a fiatalabb és tehetségesebb generálisokra a nyugati hadszíntereken volt szüksége, a franciák ellen. Amikor Heister Siegbert gróf átvette a parancsnokságot a császári csapatok felett magyar területen, sietett kijelenteni, hogy a „lázadást” vérbe és tűzbe fogja fojtani. Ezt nemcsak a vele szemben álló kuruc katonaságra értette, hanem a lakosságra is mindenütt, ahová bevonult.

Ezzel egyidőben Lipót császár puhatolózó lépéseket tetetett, hogy emberei kitudakolják, milyen feltételek mellett lehetne kiegyezni a felkelőkkel. A tűzszüneti tárgyalások előkészítésével az ugyancsak élemedett korú Széchenyi Pál kalocsai érseket bízta meg. Azért esett az udvar választása Széchenyire, mert tudták róla, hogy a magyarok megbecsülik mint szókimondó, az ország érdekeit szíven viselő embert. Az érsek először Bercsényivel tárgyalt – Rákóczi tudtával – Ruszt városában, majd levélben azt kérte, hogy Rákóczi is fogadja őt.

Március volt már, a fejedelem irányításával a kurucok ostrom alá fogták Eger várát,

Heister Siegbert
lett 1704-ben
a magyarországi
császári csapatok
főparancsnoka

és innen ment át Rákóczi Gyöngyösre, a császári küldöttek fogadására. Köztük volt a labanccá lett Szirmay István ítélmester is, az egykori bécsújhelyi rabtárs, hogy személyében bizonyítsa: ha egyszer a császár amnesztiát ad, azt meg is tartja. Hiszen Széchenynek a császár nevében tett legfőbb ígérete a maradéktalan „bűnbocsánat” volt, valamint sok-sok fogadkozás, hogy az ország

törvényeit tiszteletben fogják tartani. Ám a császári kormányzatnak az abszolút hatalomra törekvő politikáját Rákóczi túllontúl ismerte ahhoz, hogy beérje pusztá fogadkozásokkal. Így ír erről: „Egyetértve Bercsényivel, titkaim egyedüli ismerőjével, az volt a célom, hogy több külföldi hatalom kezeségével biztosított békét vívjunk ki.”

Széchenyi átvette a magyar nemzet huszonöt pontba foglalt követeléseit, és az okirattal indult vissza Bécsbe. Rákóczi is ment volna vissza Egerbe, amikor április 1-én, bécsi divat szerint simára borotvált arccal, császári uniformisban betoppant egy – tábornok. Mindenki megrökönyödött, csak Rákóczi nem. Még a Himmelpfort utcai palotából, ifjúkora gondtalan napjaiból ismerte a látogatót: Forgách Simon grófot. „Talán az egyetlen a magyar nagyurak között, akivel fiatalon kapcsolatban voltam” – írja később a fejedelem. A táborban rögtön elterjedt a híre, hogy Forgách titkos megbízatással jött.

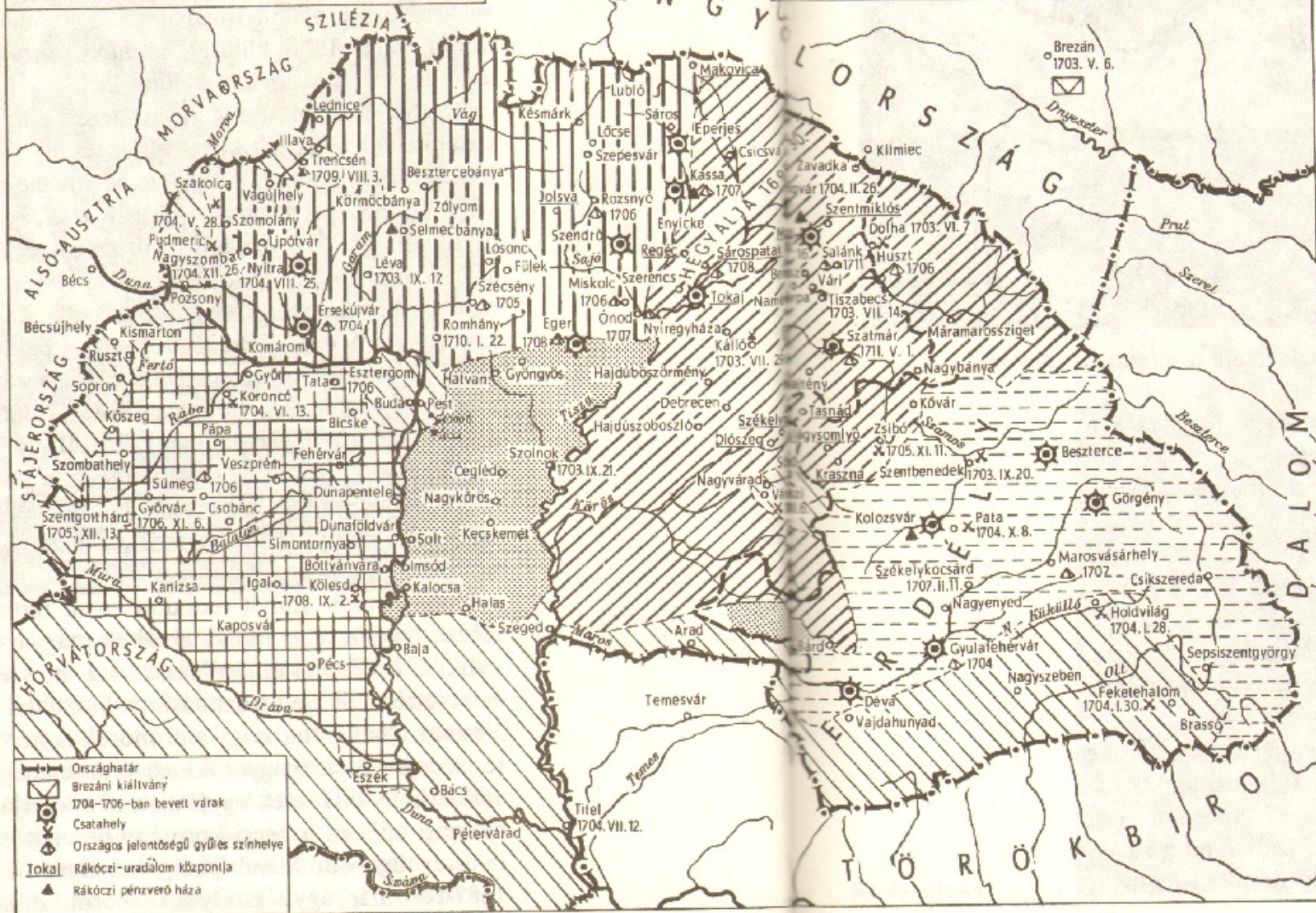
Noha ő csak annyit mondott: nem bírta többé, hogy a bécsi főhivatalnokok magyargyűlölő kifakadásait hallgassa, ezt persze észrevették, és letartóztatására készültek. Viszont elhallgatta, hogy a trónörökös kérte, menjen át a magyarokhoz, értesse meg velük, hogy ő, József, egyáltalán nem osztja császári apja és a bécsi kormány nézeteit a magyar ügyben. Mivel pedig a magyarok 1687-ben már úgymint királyukká koronázták

MAGYARORSZÁG A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN /1703-1711/

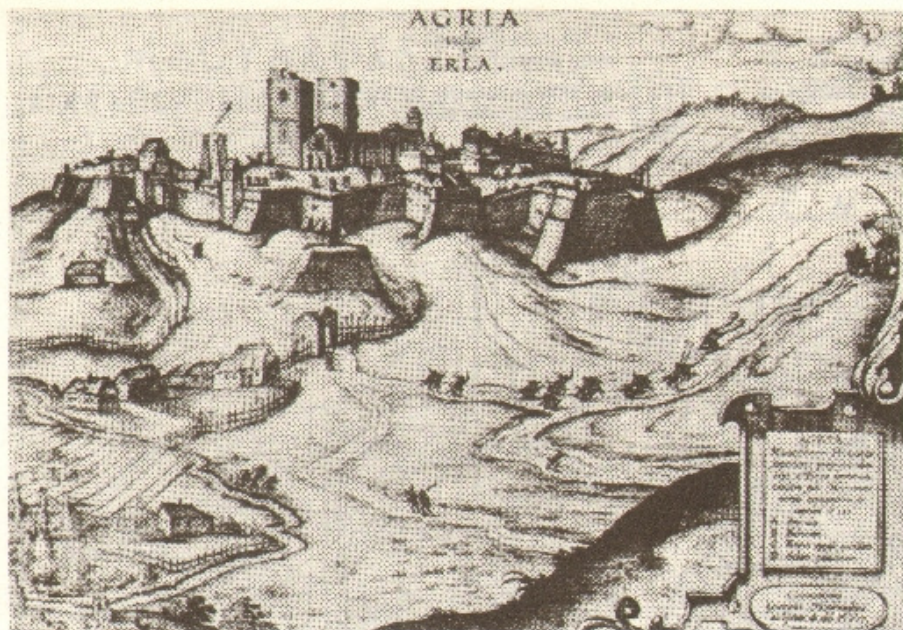
0 50 100 150 200 km

- A tiszántóli hadjáratban felszabadított terület (1703. júl.-aug.)
- A Duna-Tisza közének 1703-ban felszabadított része
- A felvidéki hadjárat során felszabadult terület (1703. okt.-dec.)

- Az 1703 végéig felszabadult erdélyi terület
- 1703-1704-ben időlegesen, 1705 végén tartósan felszabadított Dunántúl
- Császári ellenőrzés alatt állt területek

- Országhatár
- Brezán kiáltvány
- 1704-1706-ban bevett várak
- Csatahely
- Országos jelentőségű gyűlés színhelye
- Tokaj Rákóczi-uradalom központja
- Rákóczi pénzverő háza

Pozsonyban, bízzák rá a felkelők a sérelmek orvoslását. Eger vára

Bercsényi már április végén megírta Rákóczinak: Forgách megbízatással jött át, szó sincs arról, mintha őrizetbe akarták volna venni.

Sajnos a két közeli rokon nem volt mentes a korántsem oly ritka családi irigykedéstől, és kölcsönös féltékenységgel méregette egymást. Ez ártott a szabadságharc ügyének. Még többet ártott Károlyi Sándor ugyancsak erős féltékenysége.

Pedig annak, hogy Forgách még a harc első évében felesküdt Rákóczira, kétségtelenül voltak előnyei. Régi tábornok volt, ismerte az európai harcászati módszereket, és mint korábbi feljebbvalójuk, ismerte a

magyar területen működő császári tiszteket. Így beszélte rá az addig hiába ostromolt, jól megerősített egeri vár parancsnokát a harcok beszüntetésére s a békés elvonulásra.

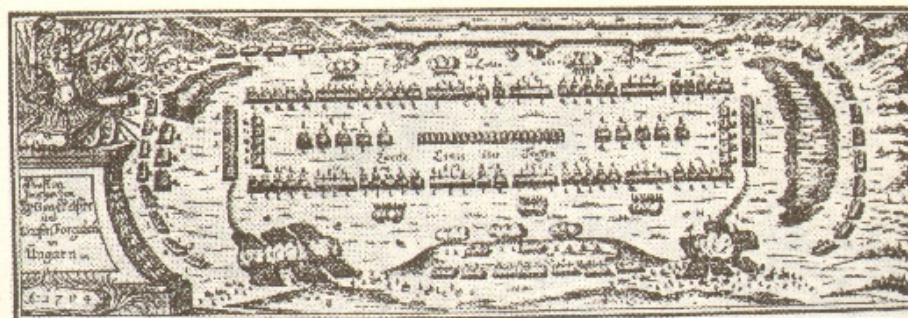
Eközben úgy fordult a helyzet, hogy Heister császári főparancsnok hadjáratot indított. Károlyi a régi portyázó harcmodorban bízott, ezért is csatlakoztak hozzá Thököly egykori lovastisztjei, akik a Vörösvári-szo-

Károlyi Sándor

roson át jöttek vissza török területről Magyarországra. Nagy területeket száguldottak be, igyekeztek az utóvédeket nyugtalanítani, ellenségtől minél többet zsákmányolni, de kerültek a komolyabb összecsapások. Károlyi a lovasaival már Kismartonban volt, de Heister a maga rendezett és szabályos harchoz szokott csapatával kiűzte őket Kismartonból, visszaszerezte a Dunántúl nagyobb részét.

Rákóczi tudta, a Dunántúlt mindenáron fel kell szabadítani, már azért is, mert innét vonulhattak volna legkönnyebben a kuruc csapatok Alsó-Ausztriába, ha sor kerül arra, hogy egyesüljenek a bajor választófejedelem és XIV. Lajos seregével. Rákóczi tehát a csapataival először levonult a Paks mellett fekvő Imsód pusztára, ahol a Duna különösen keskeny. Csónakokon átszállította a nyergeket a folyó jobb partjára, majd négyezer válogatott lovas, szőrén ülve meg a lovat, átúsztatott a Dunán. Parancsnokságukat a fejedelem Forgáchra bízta. Heister abban a hiszemben, hogy a Dunántúl biztonságban van, készült át Érsekújvár felé. Forgách lovasai elérték a Lajta folyót, délen pedig a Murát. Pápán Forgách találkozott régi jó ismerősével, Esterházy Antallal, aki a császár számára „őrizte” a várost. Ez az Esterházy az 1703 kora őszen elhunyt Nigrellinek, Felső-Magyarország császári parancsnokának a leányát vette feleségül, és tudott arról, milyen jó barátságban volt egy-

A koroncói ütközet korabeli metszet után

koron Rákóczi az apósával. Forgáchnak nem került sok fáradságába, hogy rábeszélje a pápai helyőrség vezetőjét: álljon át egész katonaságával a fejedelem pártjára. „Szarmazása miatt tábornokká tettem” – írja Rákóczi, tény azonban, hogy ez a főnemes mindhalálig kitartott mellette.

Forgách dunántúli hadjáratának hírére Heisternek, aki Bercsényi ellen készült a Vág vidékére, 1704. május közepén Komáromon át vissza kellett fordulnia. Bercsényi ezalatt Szomolány falunál meglepte Ritschan császári tábornok négyezer főnyi seregét, Ocskay és Károlyi lovasai bekerítették, visszakényszerítették a hegyzorosba, s itt két oldalról a hegyekben lakó szlovák pásztorok, szénégetők és parasztok megrohanták a császáriakat, és megsemmisítő vereséget mértek rájuk. Magát a sebesült generálist is foglyul ejtették. Ez a május 28-i csata egyike volt a legnagyobb kuruc győzelmeknek. Károlyinak rögtön Forgách segítségére kellett volna sietnie a Dunántúlra, ő azonban lovasaival előbb egészen Bécsig portyázott, majd

ságait! Hátha Bécs receptje szerint készültek.

Nem mondható, hogy vaktában beszéltek. Egy felbérelt császári tiszt még a felkelés kezdetén, Szatmár alatt meg akarta ölni, egy másik orgyilkos alig pár hónapja kísérletezett Paksnál. De a doktortól nem félt Rákóczi. Csakugyan, a vártnál is hamarabb gyógyította meg, ám ugyanakkor hosszabb pihenőt is javasolt.

Szeged ostromával amúgy is fel kellett hagyni. A temesvári basa megüzente: ha sikerülne is bevenniök a kurucoknak az erős tornyokkal, árkokkal védett várat, az a szultánt illeti, mert a karlócai békében csak a császárnak engedte át, nem a magyaroknak.

Ugyanakkor levél érkezett Szeged alá Bercsényitől meg a kalocsai érsektől, hogy a császár megbízottai útján folytatni kívánja a béketárgyalásokat a magyarokkal, és újabb találkozás helyének kijelölését kéri. Rákóczi ismét Gyöngyös mellett döntött, és már éppen tábornok bontott augusztus közepe táján, amikor futár vágatott be Erdélyből.

– Július 8-án a székely, magyar és szász rendek Nagyságodat egyhangúan Erdély fejedelmévé választották – jelentette.

ERDÉLY

Még a csehországi jezsuita kollégium diákja volt az ifjú Rákóczi, amikor a töröknek a magyar területekről való kiszorításával párhuzamosan a Habsburg császár a maga tartományává tette az erdélyi fejedelemséget is. Thökölynek nem sikerült Erdély trónját elfoglalnia, mert a császári hadakkal szemben vereséget szenvedett, és ezt követően 1690–91 telén Lipót császár egy oklevél alapján intézkedett Erdély további kormányzásáról. Kinevezett ugyan a tartománynak tekintett országba egy kormányzót, a fiatal, tehetetlen és lusta Bánffy Györgyöt, de a valódi hatalmat az erdélyi várakba vezényelt német vasasok parancsnoka, gróf Rabutin gyakorolta. Hogyan? „Korbáccsal, börtönnel, kínzásokkal és alattomos besúgók seregével” – írja róla R. Várkonyi Ágnes történész. Bizony, még a mi századunk első felében, úgy tíz emberöltő múltán sem feledte Erdély népe, hogy mit művelt földjén Rabutin, akinek neve a magyarok közt „Rabbá-tón” volt. Az 1700-as évek elején a császár több katonát tartott Erdélyben, mint egész Magyarországon, mert a török közelsége és Thököly régi hívei miatt ingatagnak érezte ott a talajt.

Amikor aztán Észak-Magyarországon ki-

tört a Rákóczi-felkelés, Rabutin parancsot kapott Bécsből: menjen ki Erdélyből, verje szét a Tiszántúlon gyülekező kuruc hadakat. Rabutin fegyverbe hívta a székelyeket, de hamar észrevette, hogy azokra a kurucok ellen nem számíthat. Így aztán Erdély és Magyarország északi határán hirtelen visszafordult azzal, hogy az ő kommandója alá a régi fejedelemség tartozik, neki ott kell a császár érdekeit vigyázni s nem másutt. Valójában eléggé megzavarta, hogy Váradolaszi, Szilágysomlyó és Nagybánya falain már kuruc zászló leng, és nem akart kockázatot vállalni.

„A Szatmár felőli magyar határra Bethlen Sámuelt rendelte a székelyekkel, hogy engem szemmel tartson – írja emlékezéseiben Rákóczi. – Amikor biztos forrásból megtudtam, hogy már csak kétnapi menetre van tőlünk, elküldtem Ilosvay Imrét (helyesen: Ilosvay Bálintot) körülbelül kétezer válogatott lovasal felderítésre... Az enyéim nagy bátorságot tanúsítva haladtak előre. A lakók tudósították őket a tábor helyzetéről, és a sűrű reggeli köd védelme alatt nagyon vitézül megtámadták az ellenséget.”

A támadás kuruc győzelemmel végződött, s – mint ebből a leírásból is kitűnik – a székelyek, a magyar és román jobbágyság mindenütt Rákóczi pártján volt. Szájról szájról járt a brezáni kiáltvány híre, majd megismerték a vetési pátenst is arról, hogy a jobbágy harcosokat és közvetlen családtagjaikat men-

Rabutin
császári tábornok

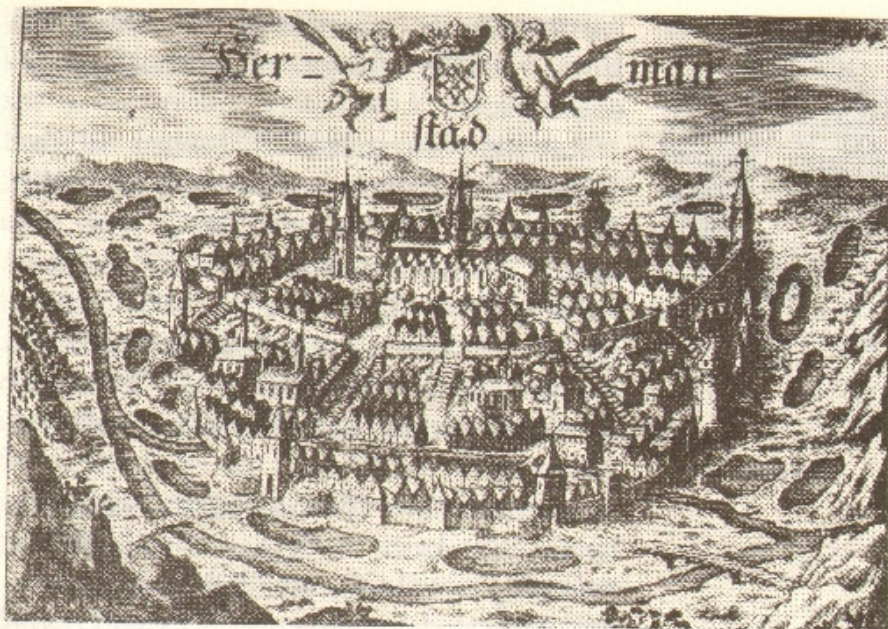
Székely kuruc

tesítik az úrbéri teherviselés alól. Percig sem lehetett ezután kétséges, hogy kivel tart Erdély népe.

Rabutin visszahúzódott Szeben várába. Tanácskozás ürügyén odarendelte az erdélyi főnemeseket, ténylegesen azért, hogy felügyelet alatt tartsa őket a császári vasasokkal megrakott városban. Csak Teleki Mihály gróftól nem sikerült kicsalogatnia az északi határon fekvő kővári erősségből. Teleki már latolgatta, mikor, hogyan csatlakozzék Rákóczihoz.

Míg Rabutin a főnemesi családokkal Szebenbe zárkózott, Erdély a Küküllőtől a Szamosig lángba borult. Nemcsak képletesen. A hullámzó eredményekkel vívott összecsapások során sok falut felgyújtottak, elmondhatatlanul sokat szenvedett a nép. Rákóczi maga Orosz Pál tábornokot bízta meg: legyen úrrá a zűrzavaron. Rabutin pedig most már szükségesnek látta, hogy Pekry Lőrinc és Mikes Mihály grófokat küldje hadat gyűjteni a vármegyékbe és a Székelyföldre. Az aranyosszékieket Torockai István vezette, aki Boncidánál sietett is megadni magát Orosz Pál generális kurucainak. Kuruc ezereskapitányok ejtették foglyul Pekryt és Mikest is. Egyiket Tokajba, másikat Miskolcra kísérték 1703–1704 telén. Ugyanakkor Gyulafehérvárt bevette Thököly hajdani generálisa: Orlay István. Minderre a rác eredetű Száva Mihály gróf, aki szintén Thököly egykori híve volt, de azóta Rabutin kegyeit

Nagyszeben látképe

megnyerve megkapta az erdélyi sóbányák felügyeletének jövedelmező hivatalát, igencsak iparkodott, hogy őt is elfogják, és mehesse Rákóczi elébe. Időközben Kővárat Teleki Mihály át is adta a kuruc csapatoknak.

Az Észak-Magyarországra érkezett erdélyi főurak sürgették, hogy Rákóczi fogadja el hűségüket, de ő nehezen engedett kérésüknek, mert nem bízott bennük. Pekry végül ajánlólevelet hozott Bercsényitől, akit régóta ismert. Az erdélyi főurak egyre fokozódó sürgetéseire azt felelte Rákóczi, hogy ha orvosolni akarják az országukban uralkodó zűrzavart, nem tehetnek jobbat annál, mint hogy maguk lássanak hozzá ahhoz, ami előttük a legjobbnak tűnik. Ekkor azonban kiderült, hogy Erdély főurai félnek a kuruc

ügyért önkéntesen hadra kelt székely és román néptől, tehát csak úgy mernek az erdélyi fejedelmek régi székhelyén, Gyulafehérvárott rendi országgyűlést egybehívni, ha Rákóczi nyílt levél formájában előre kijelenti, hogy szabad megválasztása esetén elfogadja Erdély fejedelmi süvegét. Nehéz tanácskozások után Rákóczi végre beleegyezett kérésükbe.

Ilyen előzmények után ült össze 1704. június 7-én, Gyulafehérvárott az erdélyi országgyűlés, amelyre valamennyi megye és a szabad székelyek minden széke elküldte követeit, valamint a legtöbb szász város is. Bercsényi egyébként nem lelkesedett azért, hogy a dolgok így fordultak, mert attól tartott: az erdélyi bonyodalmak el fogják vonni Rákóczit a szabadságharc magyarországi ügyeitől.

Rákóczi is mindvégig óvakodott ama hamis látszattól, hogy a maga javára bármiképpen is befolyásolja a gyulafehérvári országgyűlést, de a fejedelemmé választásáról szóló egyhangú határozatot végül elfogadta. Há-

II. Rákóczi Ferenc aláírása

rom őse viselte hajdan a fejedelmi süveget, szívéhez közel állt a gondolat, hogy folytassa művüket. Meg aztán egyre erősödő diplomáciai munkájában hiányát érezte, hogy hivatalosan nincs fejedelmi rangja, és jó csomó európai udvarban őt afféle magánszemélynek tekintik. Erdély régi híre tovább élt nemcsak népessége, hanem az európai politikusok tudatában is. Ez a fejedelemség változatlanul jelentett valamit. Elsősorban ellensúlyt a császári hatalommal szemben.

Szeged alól elindulván, Rákóczi gyorsan haladt Gyöngyös felé. Már majdnem elérte a várost, amikor lóhalálában újabb futár jött elébe. Tőle tudta meg augusztus 16-án, hogy három nappal korábban nagy csapás érte a Duna mentén. Nem Soltnál, nem Budánál, nem Pozsonynál. Sokkal-sokkal messzebb.

A DUNÁNÁL

Rákóczi kezdettől fogva nagyvonalú, jó stratégiának bizonyult. Tudta, délkeletről, Magyarország felől meg északnyugatról, Bajorország felől egybehangoltan, egyszerre kell két tűz közé fogni a Habsburg örökös tartományokat és bevenni Bécset. Tragikus módon azonban az örökösödési háború folyamán igazi nagy stratégákkal nem a francia fél rendelkezett, hanem a vele szemben álló koalíció. A „Napkirálynak” magasztalt XIV. Lajos minden inkább volt, mint hadvezér, ami még nem baj (I. Lipót sem volt az), ha jól tudja megválasztani főparancsnokait, és nem szól bele a dolgukba. De az abszolút hatalomhoz szokott XIV. Lajos évei szaporodásával egyre kevésbé tűrte mások véleményét.

Az akkori idők két legnagyobb hadvezére Savoyai Eugén és Marlborough herceg volt. Eugén a piemonti fejedelmi család elszegényedett oldalágából származott, Párizsban nevelkedett, francia szolgálatba akart lépni, és mert XIV. Lajos ezt megtagadta, sértetten jelentkezett Bécsben, hogy onnét induljon el nagyon magasra ívelő pályáján. Marlborough családi neve John Churchill volt, apja, Winston Churchill, egyszerű köznemes.

John meteorszerű gyorsasággal lett báró, gróf, majd herceg. Rendkívüli diplomáciai képességeit is felülmúlta hadvezéri tehetsége.

A franciák sok tábornoka közül mindössze kettő jöhetett egyáltalán számításba, hogy megmérkőzzék az összehangoltan együttműködő Savoyaival és Marlborough-val. Villars tábornok volt az egyik, Vendôme a másik. Villars márki már 1703-ban, de a magyar felkelés kitörése előtt sürgette, hogy XIV. Lajos koncentrálja erejét a Rajnán túl a Dunára, mert „ez a nagy koalíció nehézkedési központja”, és amikor Villars érthetőbbé tette mondanivalóját, a király akkor sem hajlott a megértésre. XIV. Lajos a Duna helyett a Meuse folyó mentén kívánta csapatait bevetni Liège, Namur és a többi francia erődítményvonal védelmében. Villars pedig 1703 őszén inkább visszahívását kérte.

Marlborough volt az, aki pontosan tudta, mi igazán fontos, mi a mindenneelőtt való. Más szóval a franciák elleni koalíciót vezető angol hadvezér végig tudta gondolni Rákóczi alapvető elképzelését, és ő, az ellenfél a szerint is cselekedett, hiánytalan egyetértésben Savoyai Eugénnal. A hadtörténelem különleges fejezete volt Marlborough nagy meneteleése, kizárólag angol vagy pedig brit zsoldban álló katonáival, a mai Észak-Belgiumból le délnek, a Neckar völgyébe, s onnan a bajor-osztrák határra, a Dunához, ahol egyesült Savoyai Eugén seregével. Ebben a

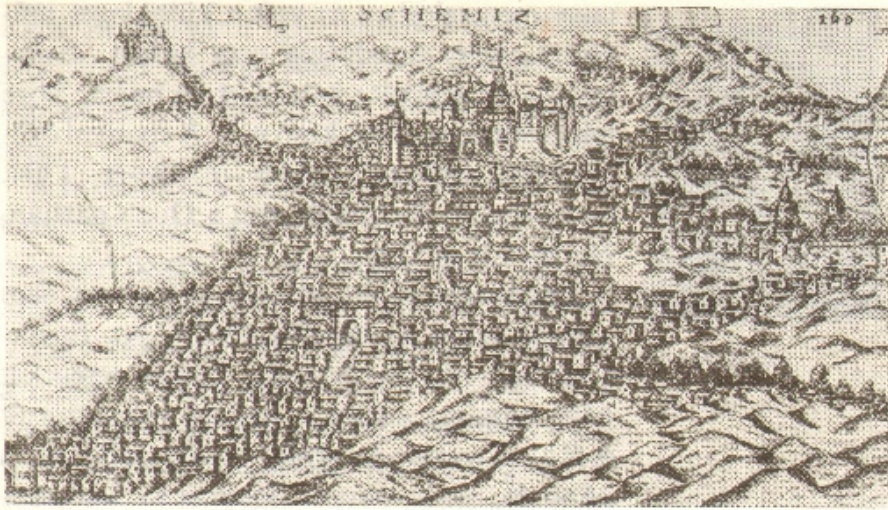
Villars márki

nagy meneteleésben az volt a különleges művészet, hogy mindvégig meg kellett tévesztenie a franciákat: hová tart és miért. Mire felocsúdtak, már rég késő volt. A spanyol örökösödési háború döntő ütközetét 1704. augusztus 13-án vívták meg a Duna partján, Hochstädt mellett.

Két évszázad óta ekkora győzelmet nem aratott senki a franciák fölött. Az Észak-Itáliában még harcban álló francia seregeket nem számítva, a francia haderő visszaszorult a Rajna mögé, és amíg Anglia folytatta a háborút, ott is maradt. Magyarán: irtózatosan messzire került a kuruc szabadságharc hadszínterétől, amelynek fontosságát XIV. Lajos amúgy sem értette meg soha.

„A hochstädti csatavesztés... megfosztott még a reményétől is annak, hogy egyesülhessek a bajor választófejedelemmel. Ez a remény volt egyetlen alapja annak, hogy belefogtam a háborúba, amelynek nehézségeit nagyon is előre láttam” – írja Rákóczi.

Ha a lényegét valószínűleg rögtön látta is, azt nem tudhatta előre, nem élhet-e majd hatékony ellenvágással XIV. Lajos. Minden háborúban döntő az az ütközet, amelynek eredményei visszafordíthatatlanok, ám ez nem jelenti egyben a háború közeli végét is. XIV. Lajosnak még nagyon erős hadserege volt az erődvonalai mögött. Mindenesetre Rákóczi eltökélten készült a harc folytatására, ha feltételeiket a császáriak nem teljesítik.

Selmecbányára, béketárgyalásra várták a császári biztosokat. A tanácskozásokat magyar részről Bercsényi vezette, aki naponta átment Rákóczihoz Vihnye fürdőre, ahol majd másfél esztendő szakadatlan fáradalmi és nagy betegsége után a lábadozó fejedelem pihent, és gyógyíttatta magát. A szeptember közepén aláírt fegyverszünetre neki és csapatainak legalább annyira szükségük volt, mint a császáriaknak. A vihnyei szép napok az őszi színekben égő bükkfák aranyló lombjai alatt azonban nem tarthattak sokáig.

A tárgyalások – főként a császári biztosok merev magatartása miatt – megfeneklettek, a fegyverszünet október 31-én véget ért. A katonák hét-nyolc hetes pihenőjén kívül a tanácskozások legfőbb eredménye az volt, hogy Rákóczi teljesen megnyerte a békeközvetítőként ügködő Stepney bécsi angol követ rokonszenvét és bizalmát. Stepney ugyanis

Selmecbánya.
Korabeli rajz

holland kollégája kíséretében többször meglátogatta őt Vihnyén. Olyan jelentéseket küldött haza, hogy azok következtében a protestáns angolok egyre inkább a kurucok pártját fogták Béccsel szemben.

Selmecbányán történt az is, hogy az egyik őszi napon végre-valahára belovagolt Bercsényi főhadiszállására Bottyán János, a császáriak volt ezredese, aki titokban már az év eleje óta Rákóczi tábornokai közé tartozott, de nem jöhetett át előbb, mert Esztergom német parancsnoka fogságba vetette, majd Bécsbe akarta kísértetni, és csak útközben sikerült a nyergesújfalusi jobbágyok segítségével őrei elől megszöknie. Bercsényi régről ismerte, de Rákóczi csupán most, a hűségeskü letétele alkalmával találkozott először a legendás Vak Bottyánnal. Legalulról kezdte szegénylegények között a katonai szolgálatot a végvárakban, s a török kiűzése során tett szert nemeslevélre. Olyan híres hadvezérek alatt harcolt, mint Badeni Lajos, töviről hegyire ismerte az ország északnyugati felét, és a kuruc felkelés belső igazsága győzte meg arról, hogy negyvenéves harcos múlt után ezentúl Rákóczi mellett lesz élte végéig a helye. Katonái bálványozták.

Rákóczi kinevezte a Vágon inneni terület főparancsnokának, Bottyán pedig kijelentette, hogy még november havában beveszi a császáriak védte Érsekújvárt. Szavának állt. November 16-án ott lengett már Érsekújvár főkapuja felett Rákóczi zászlaja, más-

Bottyán János

nap odaérkezett seregével a fejedelem is, hogy köszöntse Bottyánt, és megszemlélje a várat, amely ettől kezdve a kurucok egyik fő erőssége lett.

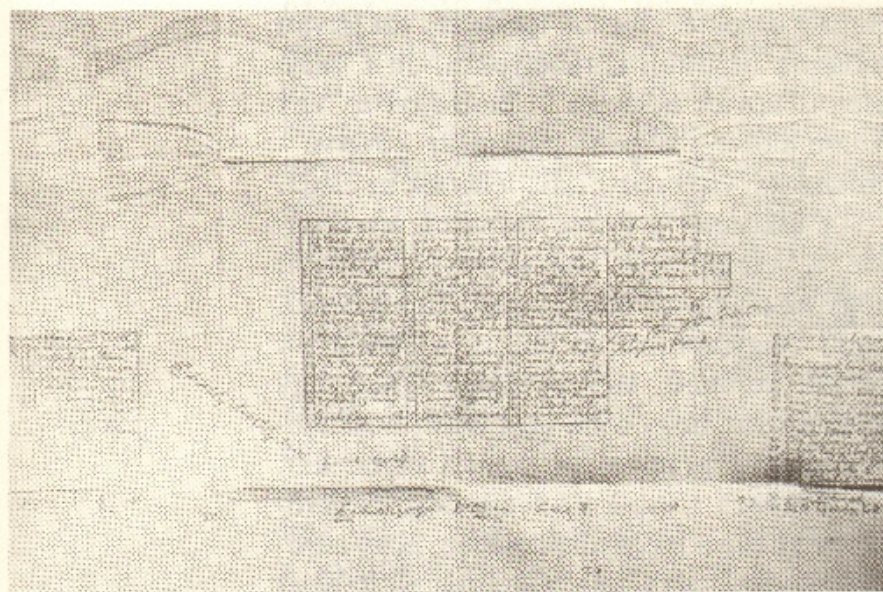
Kassa már korábban megnyitotta kapuit Forgách Simon előtt. A megadás feltételként a császári helyőrség szabad elvonulást kapott, de Kassa minden ágyúja és hadfelszerelése a kuruc sereg tulajdonába ment át.

A béketárgyalások megghiúsulása után a fejedelem rögtön nekilátott a hadseregszervezés munkájának. Ekkor vezette be a rendszeres zsoldfizetést is rézpénzben, az úgynevezett libertasokban. Elrendelte: az ezrede-

ket mustrálják meg havonta, és erről tegyenek neki jelentést. A zsoldot a mustrák létszáma szerint kell kifizetni. A megyék állítsanak ki portánként tíz gyalogost, mert a gyalogságnak meg kell erősödnie, hogy sikeresen vehessék fel a harcot a császáriakkal. A katonák jó ellátása céljából Rákóczi az országot élelmezési kerületekre osztotta, és komisszáriust állított mindegyiknek az élére.

A szervezés munkái közben a még császári kézen lévő Lipótvár ostromára is készült Rákóczi, amikor Bercsényi hírül adta, hogy november végén Heister császári fővezér Lipótvár felmentése végett elég nagy sereggel átkelt Dévény közelében a Morván. Rákóczi elhatározta, hogy csapataival a Nagyszombat városát környező síkságra vonul, és ott veszi fel Heisterrel a harcot.

A nagyszombati csata felállítási rajza

Az ütközetre karácsony másodnapján került sor. A két szemben álló sereg körülbelül egyforma nagyságú, de a császáriak hadifelszerelése sokkal jobb volt. Ágyújuk négyszer annyi volt, mint Rákóczinak, és erősebbek. A kuruc lovasság és gyalogság eleinte bátran harcolt, és már győzelmet remélhetett, amikor a lovasság az ellenség üldözése helyett az őrizetlenül maradt császári málhás kocsikat rohanta meg, és zsákmányolásba fogott. Ezalatt a németek újból összeszedték magukat, és a császári dragonyosok a kuruc gyalogság hátába kerültek. Annak bal szárnyán harcolt a Scharudi-zászlóalj is, mely németekből állt, és az egyik vár kapitulációja alkalmával állt át a kurucokhoz. Most ez a zászlóalj frontot változtatott, tüzelni kezdett a mellette állókra, és megnyitotta sorait Heister csapatai előtt. A fejedelem ezt látván rohamra indította karabélyosait, de a mellé osztott udvari nemesek – Bercsényi és Vay Ádám előzetes szigorú parancsát követve – erőszakkal visszatartották, féltették az életét.

Az ütközetet a kuruc csapatok elvesztették. A vereség nem volt súlyos, azonkívül, hogy az elhagyott ütegek mind Lipótvárnál, mind Nagyszombatnál megint a császáriak kezébe kerültek. Heister maga utóbb úgy nyilatkozott, hogy soha nem látott hősiesebben harcoló gyalogságot, mint a kurucokat. De Rákóczit a csata lefolyása csak megerősítette abban a meggyőződésében, hogy európai mintára szervezett, reguláris hadsereget

Csatajelenet kurucok és labancok között

kell kiképeznie. Annak örült, hogy a nagyszombati diákokat, akik az ütközet előestéjén harcra jelentkeztek, visszaküldte tanulni.

– Katonám van elég! Művelt emberekre sokkal nagyobb szüksége van az országnak!

A kurucok rövid idő alatt kiheverték a nagyszombati vereséget. Heister „győzelmi” jelentésének az udvar nem sok hitelt adott, mert egyszerre érkezett a Burgba azokkal a hírekkel, hogy Bottyán János csapatai betörték Morvaországba. A szétszéledt katonákat gyorsan összegyűjtötték. 1705 januárjában a már egy esztendeje körülzárt császári helyőrség feladta a szatmári várat Forgách Simonnak. A fejedelem ezután Erdélybe küldte főparancsnoknak. A három erdélyi kuruc tábornok folyvást egyenetlenkedett egymással, de Rákóczi gyanította, hogy az ő szemükben idegennek számító Forgách nem lesz nekik való. „Elkészültem mindazokra a zavarokra, amelyek az erdélyiek és Forgách

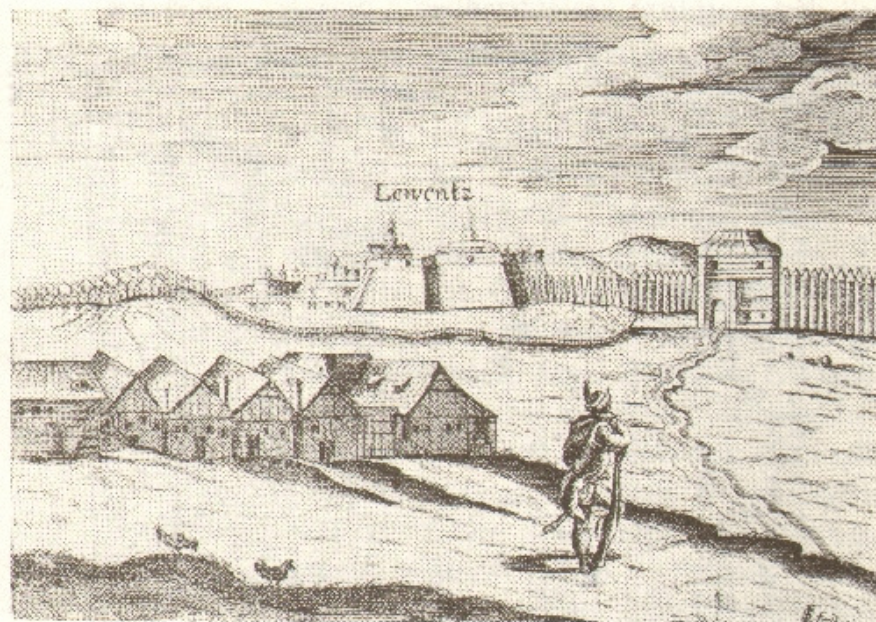
között támadhatnak – írta később –, de a szükség kényszerített arra, hogy őt küldjem oda.”

1705. február végén Rákóczi udvartartásával együtt megérkezett Egerbe, hogy ott töltsen a tél hátralevő részét meg a tavaszt. Sok munka várt rá, de visszatekintve a harc mögötte álló majd két esztendejére, nem volt oka elégedetlenkedni. Hiszen ha a nagy háború kimenetele a magyarokon múlt volna! Ha...

A VEZÉRLŐ FEJEDELEM

1705 beköszöntekor Rákóczi Léván tartott tanácskozást, amelyen kimondták, hogy a szabadságharc sikeres folytatásához szükség van rendes hadseregre és állampénztárra. Mivel az egykor híres magyar ezüsbányák már erősen kimerültek, Rákóczi még a háború elején rézpénzt hozatott forgalomba. Ezt csak belföldön használták. A sereg egyenruháihoz a posztót meg a fegyvereket ezüstpénzért vagy sóért, borért, élő állatért vásárolták lengyel kereskedők közvetítésével, vagy

Léva vára

pedig a XIV. Lajos által havonta küldött váltók fejében. Kissé körülményessé tette ez a francia segély hasznosítását, és a váltók sem érkeztek könnyen Danckán és lengyel területen át. A szabadságharc vezetői a rendszeres francia juttatásokból fedezték a diplomáciai szolgálat költségeit, a futárok és megbízottak külföldi utazásait az európai udvarokhoz; Isztambulba, a portához Pápay Jánost küldte Rákóczi, Ráday Pál többször utazott Lengyelországba és a svéd királyhoz, Vetési László nem is egyszer vitte és hozta az üzeneteket Versailles meg a fejedelem mindenkori főhadiszállása között. Az ilyesmi éppúgy pénzt követelt, mint maga a háborús állapot.

Ehhez még hozzá kell számítani, hogy a felkelést megelőző két évtizedben a császári

Rákóczi és Ráday
levelezésének
rejtjelkulcsa

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V	Z	O	U	N	L	Y	G	T	Q	X	z
280	274	266	250	230	210	190	170	150	130	110	90	70	50	30	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
100	110	120	130	140																										

II. Rákóczi Ferenc
kuruc kucsmában

adni tudjunk neki. De ugyanez a nép volt katona is, mégis adókkal kellett terhelni, kényszeríteni kellett, hogy eleséget szállítson, ne hagyja abba a föld művelését, és ugyanakkor elviselje a háború fáradalmait." Maga Rákóczi a harc egész ideje alatt rengeteget adott uradalmi jövedelméből közcélokra, a nemesi testőrcsapat és a palotászred összes kiadását saját vagyonából fedezte, gondja volt az iskolákra és művelődésre.

Egerben európai színvonalú fejedelmi udvart tartott. Majdnem fél évig tartó, terhes

utazás végén érkezett meg 1705. március 11-én Des Alleurs márki, XIV. Lajos követe. Török területeken, Durazzón, Belgrádon át jött, Temesvárott a basa fel is tartóztatta, nem csoda, ha a márki valósággal száműzetésnek érezte kiküldetését a „barbár” magyarokhoz. Csak franciául tudott, Rákóczin kívül alig valaki válthatott szót vele. Az öreg márki epés megjegyzésekkel kísérte a magyarok harcának eseményeit. Hűvös jelentéseivel hozzájárult ahhoz, hogy Versailles-ban ne tulajdonítsanak fontosságot a „magyar elégedetlenek” ügyeinek.

Anglia és Hollandia közvéleménye viszont annyira a szabadságért küzdő kis nép mellé állt, hogy 1705. február 26-án az angol alsóház felirattal fordult uralkodójához, Anna királynőhöz, folytassa minél nagyobb eréllyel fáradozásait a magyar béke elérése végett. Bécs részint emiatt küldött számos kisebb engedményt tartalmazó memorandumot Egerbe Széchenyi érsek útján.

Károlyi ugyanazt javasolta, mint Bercsényi: „Nagyságodért élek, Nagyságodért halok, de... ne várjunk a végsőkig. Jobb most, amikor futnak utánunk. Mint egy grádicson, álljunk most meg, ha tehetjük. Könnyebb lesz aztán egyet lépniük feljebb.”

Heisterről Rákóczi így írt: „Ez a tábornok már a Thököly-féle háború alatt is szolgált... és úgy tanulta, hogy valahányszor a magyarokat meglepték, mindig meg is verték. Ennélfogva az ország egyik végéből a

másikba nyargalt, de bolonddá tették őt, mert mikor Alsó-Magyarországon futkosott, Morvaországot pusztították, és mikor odament ellenállni, akkor Stájerország és Ausztria egy részét pusztították." Egy bécsi szerző szerint pedig Heister minden akciója olyanak rémlett, mintha vizet csapkodna, úgy-hogy Savoyai Eugén sürgetésére áprilisban leváltották, és az udvar kinevezett helyébe egy másik tábornokot: Herbeville-t. Pozsonyból egykori rabtársa, a labanc Szirmay István, a békebizottság tagja hírvél adta a fejedelemnek a bécsi haditanács tervét: Herbeville-nek Erdélybe kell vonulnia csapataival, hogy segítséget vigyen a Szebenbe szorult Rabutinnak.

A hír csaknem hihetetlennek tűnt Rákóczi előtt. 6-700 kilométeres menetelés, mely átvezet a török hódoltság és a nyomában járó felszabadító háború alatt erősen elnéptelenedett Alföld pusztaságain? Utánpótlás nélkül? Ennyire fontos tehát a Habsburgoknak Erdély? Még ezt is megkockáztatják?

Elhatározta: Herbeville-re döntő vereséget kell mérni, mielőtt hozzáfoghatna bármiféle terv megvalósításához.

Egyelőre azonban a császáriaknak magyar területre kinevezett új főparancsnoka sem indult útnak, és Rákóczi sem hagyta el Egert. Ott érte a hír, hogy Lipót császár uralkodásának 48-ik évében, május 5-én meghalt.

Rákóczi már korábban elhatározta, hogy

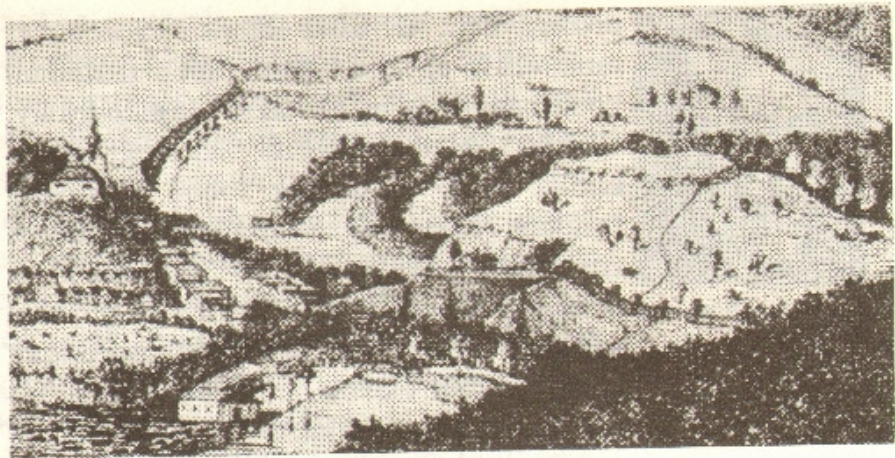

Savoyai Eugén

országgyűlést hív össze Rákos mezejére. Ott mondták ki ugyanis kereken két évszázaddal korábban, hogy ha az akkori Jagello- király, Ulászló fiúörökös nélkül hal meg, idegen királyt nem választanak többé az ország trónjára. A hely megválasztása tehát célzatos volt. Rákócziék azt akarták: mondja ki az országgyűlés, hogy öröklés révén nem, csakis választás útján lehet valaki Magyarország királya. Lipót császár idősebbik fiát, I. Józsefet pedig nem választották meg, csupán megkoronázták alig tizesztendősen Pozsonyban.

Ahhoz, hogy a tervezett országgyűlésbe minél több megye és szabad város elküldhesse követeit, fel kellett szabadítani a Dunántúlt, amelyet a kurucoknak mindaddig nem sikerült tartósan megszerezniük. A fejedelem maga akarta vezetni a hadjáratot, s ennek előkészítésével Bottyán Jánost bízta meg. Egy francia hadmérnököt is adott melléje azzal a feladattal, hogy verjenek hidat a Dunán, és mindkét hídfőnél emeljenek erődöt.

Megint Solt alatt, Imsód és Kömlőd között jelölték ki a hadak megerősített átkelőhelyét. A hídépítés nagyon kemény munka volt. Bottyán az adott körülmények ismeretében a maga feje után ment, és nem sokat hederített a mérnöki tanácsokra. Rákóczi május közepén ellenőrzésre leküldte Vay Ádám udvari kapitányt, ő szerfölött elégedetten jelentette, hogy a híd negyednapra

Bottyán-várnak
nevezett hidfőállás

elkészül. Így is volt. A csapatok rendben átkeltek. A főparancsnok Esterházy Dániel, aki még a török háborúban szenvedett sérülése miatt nem tudott lovagolni, ezrede nyomában hintón kelt át túl a Dunántúlra. Megkezdtek a dunaföldvári erősség ostromlását. Csakhogy a szatmári vár feladása után Budára húzódott Glöckelsperg császári altábornagy sem maradt tétlen. Csapataival kijött Budáról, dél felé vonult, és Földvárnál megtámadta az ostromló kurucokat. Bottyán hősiesen harcolt, de súlyos sebet kapott arcán és lábán. Ez nagy riadalmat keltett katonái között, akik szentül hittek abban, hogy vezérüket nem fogja a golyó. A nép körében Bottyán-várnak nevezett erődöt június 22-én a császáriak elfoglalták, Esterházy Dániel pedig, nehogy a császári haderő utánuk menjen, felégette a hidat. A gerendákat, deszkákat, sáncokat elborította a víz, és elsodorta a szépen eltervezett dunántúli

hadjárat lehetőségét is. Glöckelsperg azonban nem is kelhetett át a Duna bal partjára, Budára kellett visszatérnie, mivel Rákóczi hadereje közeledett. Rákóczi ugyanis útnak indult katonáival Egerből a dunai sáncok felé. A pesti oldalon Budával volt egy magasságban, amikor táborába érkezett Esterházy Dániel futárja a vereség hírével. A fejedelmi csapatok július elsején, Ócsán egyesültek az Esterházy Dániel és Károlyi Sándor vezetésére bízott ezredekkel, és Rákóczi még Ócsáról értesítette az angol királynőt és a holland rendeket, hogy közbenjárásukat a béke ügyében köszönettel elfogadja.

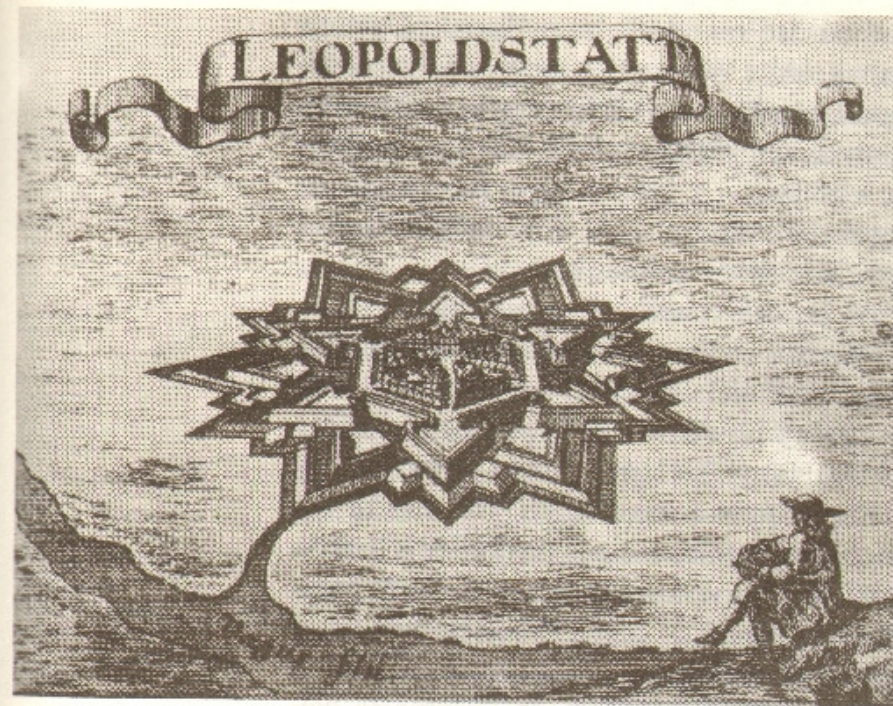
Innen északnak vonult, Gyömrőre. Itt szomorú kép fogadta: víz alig volt, a katonákat nem tudták rendesen étellemezni, zsoldot is rendszertelenül fizettek. Rákóczi nagy keserűséggel tapasztalhatta Gyömrőn az érthető csüggedés jeleit. Ugyanakkor úrrá lett rajta a felháborodás is. A legtöbbet ő kockáztatta, mindenki más kevesebbet veszíthet nála, mégis ő az, aki tántoríthatatlan, míg a többiek közül sokan ingadoznak. Nem sokkal Gyömrőre érkezte után nagy beszédet tartott fáradt katonái előtt:

– Nem tudom, vitézek, szívem fájdalmát jelentsem-e előttetek vagy pedig jogos méltatlankodásra gerjesztett elmémet adjam-e elétek... Ti voltatok azok a vitézek, akik hazátokat velem együtt véres verejtékekkel és véretekkel a régi szabadsághoz oly közeli állapotba helyeztétetek. Most pedig a közötte-

tek levő lágyszívűek, a dicsőséges magyar névre érdemtelenek, az elfajzottak hírünket, nevünket csaknem eltapodják. Lettem volna inkább olyan szerencsés, hogy hazánk oltalma mellett gyarló testemet veletek együtt halomba rakták volna, semhogy becstelenségeket okozó cselekedetekről emlékezzem mint most élő, de csaknem eltemetett vezérek!... Magatok pedig, ó, fiaim, társaim, segítsétek boldogulástokra törekvő igyekezetemet, vigasztaljátok elkeseredett szívemet, hogy veletek élet és halál között kereshessem – oly szívvel, amilyennel kezdtem – a hazánk, mindnyájunk boldogulását célzó igyekezetemet. Nem kívánok tőletek birodalmat, sem kincset, csak igaz, bátor szívet, hogy ezt összekapcsolva a magaméval, veletek éljek, haljak!

Forró indulattól áthatott beszédében újból megerősítette azt is, hogy beváltja a jobbagykatonák felszabadítására tett ígéretét. Erre a seregben az elkeseredést, kishitűséget mintha szél fújta volna el. Az emberek újabb harcra vágytak.

Bercsényi üzenetet küldött: Herbeville immár a Csallóközben, Komáromnál táborozik a hatezer dán zsoldos katonával megerősített császári sereggel. Ő, Bercsényi jó helyről hallotta, hogy az ellenség élelmet szándékozik vinni Lipótvárba. Ezt meg kellene akadályozni a Vágnál, mert élelem híján az erőd nemsokára kapitulál. Rákóczi némi gondolkodás után Bercsényi javaslata mel-

Lipótvár

lett döntött, és északnyugat felé haladván július 13-án találkozott Kéménden Bercsényivel, akivel haditanácsot tartott.

„Olyan jól ismertem személyesen és hírből a lotharingiai születésű, derék öreg Herbeville dragonyost – olvassuk Rákóczi *Emlékirataiban* –, hogy azon gondolkodtam, nem vethetnék-e neki olyan törte, melybe rajta kívül senki sem esnék bele. Amikor Des Alleurs márkinak előadtam a lipótvári helyzetet, nagyon pártolta szándékomat, de nem tudta elképzelni, hogy Herbeville olyan könnyen belemenjen a kelepcébe, mint ahogy megtette.”

A fejedlem haditervét később nem egy

katonai író mondotta zseniálisnak. Ugyanis annak, aki a Vág partján megy, a folyó és kiágazása, a Dudvág között egy keskeny földnyelven kell végighaladnia. Rákóczi itt akarta körülzárni a császáriakat úgy, hogy ne legyen visszaútjuk. A földnyelv kijáratát erős sáncokkal torlaszoltatta el.

A kémjelentések helyesnek bizonyultak. Augusztus elején a császári hadvezér gyanútlanul besétált a kelepcébe, s éjszakára már a földnyelv síkján ütött tábort mintegy 13 000 főnyi seregével. Nem tudta, hogy előtte az úton francia mérnökök emelte, áthághatatlan földsánc emelkedik, de a lankák cserjéiből kuruc ágyúk tüzet nyitnak, és pusztítják az ellenséget, míg Rákóczi be nem szünteti az ágyúzást. Ne adj' Isten, a császáriak még vissza találnak fordulni! Hajnalra kellene Bercsényi négyezer lovasának a sáncokhoz érnie, hogy frontális támadást indítson, míg ugyanakkor Géczy Gábor ezredes vezetésével a földnyelv bejáratánál egy másik huszárcsapat kerül Herbeville hátába, és bezárul a kelepcébe.

Megvirrad, a császári sereg tábort bont, indul, bele is ütközik a földsáncokba, de Bercsényi lovasainak nyomuk sincs. Herbeville most már persze rájön, hogy kelepcébe került, tehát tüstént visszafordul, hogy a korábbi úton kijusson a földnyelvről. Semmi sem akadályozza: a kelepcé bejárata üres. A császáriak biztonságosan kinn vannak megint a szabad síkságon. Bercsényi csak

ezután kerül elő azzal, hogy az éj sötétjében lovasai elmaradoztak, kevesen lettek volna a támadásra, így inkább nem is ment a sáncokhoz. Géczy csak este bukkan fel, ők meg eltévedtek.

Soha többé nem nyílt rá alkalom, hogy akkora győzelmet arassanak a császári seregen, mint amelyet most elszalasztottak. A fejedelem ezt tisztán látja, nem vitás előtte Bercsényi és Géczy súlyos felelőssége, de legjobb barátját nem nélkülözheti. És ugyan kit tehetne helyébe? Ezután Rákóczinak az volt a terve, hogy a síkságon vágja el az ellenséget a Csallóköztől, ahol utánpótlását tartotta. De Bercsényi, Esterházy Antal, Ocskay brigadéros és még a fejedelem akkori udvarmestere, Ottlyk is azon a véleményen volt, hogy vegyék üldözőbe a kurucoktól megrettent, hegyek felé vonuló császáriakat, és a magaslatok lábánál vívjanak velük csatát. Rákóczi ezt ellenezte, csak hogy érvelése nem győzte meg alvezéreit, akik folyvást azt hangoztatták, hogy a francia, más szóval az európai hadviselési mód nem felel meg a magyarok természetének. „Nem tudom, azért egyeztem-e bele helytelen ajánlatukba, mert felháborítottak – írja Rákóczi – vagy pedig mert túl fiatal és kellő tapasztalatok híján voltam ahhoz, hogy szilárdan megmaradjak a magam álláspontján. Akár ezért történt, akár azért – tűrtem, hogy elragadjanak.”

Erős szél is támadt, a lovasság hadmozdulatai felkavarták a port, és ez is hozzájárult

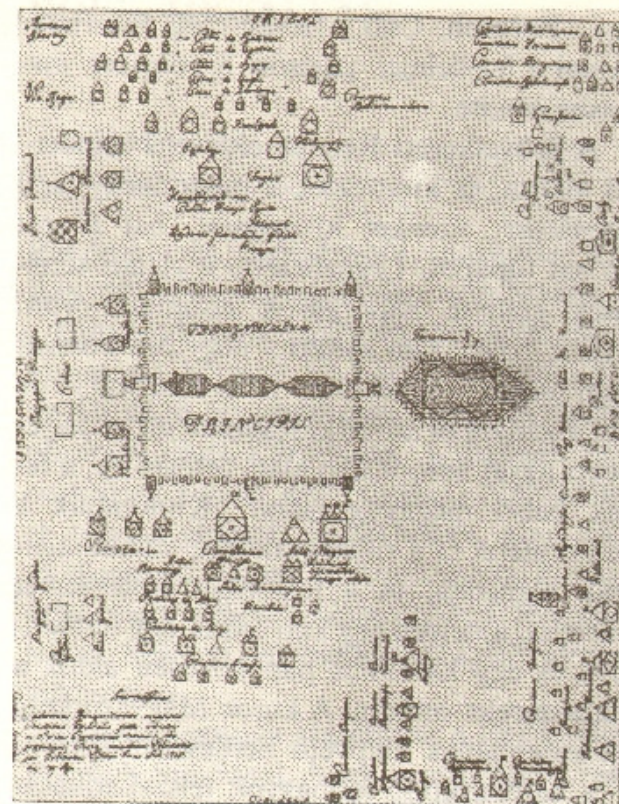
ahhoz, hogy az augusztus 11-én, Vöröskőnél lezajlott ütközetet a kurucok elvesztették, és ezzel megghiúsult az a terv, hogy megakadályozzák Herbeville seregének továbbvonulását délkeletre, Erdély felé.

Bercsényiek a szétszórt csapatokat megint összeszedték, Rákóczit pedig most már az foglalta le, hogy előkészítse a Rákos mezejénél immár biztonságosabb helyre, Nógrád megye Szécsény nevű városkájába egybehívott országgyűlést. A gyűlés 1705. szeptember 12-én nyílt meg Szécsény határában, a Borjúpást nevű mezőn. Huszonöt vármegye és szinte valamennyi szabad királyi város képviseltette magát követekkel, megjelent továbbá harminchat főnemes, hat püspök és sok pap. Mindannyian sátrakban laktak. Középen állt a fejedelem sátra, ugyanaz, amit Bethlen Gábor használt valaha.

Rákóczi rögtön első nap kijelentette, hogy ő maga csak úgy jött ide, mint akármelyik másik követ, nem kíván a többiek hűség- esküjéből fakadó hatalmával élni. A rendek döntsenek maguk és szabadon az ország sorsáról. Hogy még a jelenléte se befolyásoljon senkit, el is hagyta a tanácskozást, és visszavonult saját sátrába.

Háromnapos vita után Bercsényi a lengyel példa követését ajánlotta, mert az „a nemzet szabad... és náluk szokásos dolog kölcsönös eskü által összeszövetkezni”. A gyűlés résztvevői el is határozták, hogy „Szövetkezett Rendeeknek” fogják magukat hívni. Mint

A szécsényi országgyűlés térképe

ilyenek választották meg Rákóczit vezérlő fejedelmükké. Bercsényi nagy beszédében azt is hangsúlyozta, hogy a császár, az újonnan trónra került I. József többször kijelentette, orvosolni akarja a nemzet panaszait, nem lenne tehát helyénvaló királyválasztásba fogni. Így a rendek elálltak attól, hogy kimondják a trónüresedést, az úgynevezett interregnumot. Fejedelmi esküjét Rákóczi egy héttel a gyűlés megnyitása után, egy vasárnap délelőtt tette le. Utána megverték a dobokat, szóltak a sípok, és ősi szokás szerint Bercsé-

nyi, Forgách, Csáky István meg Esterházy Antal a fejedelmet pajzson háromszor magasba emelte.

A Szövetkezett Rendek oklevelét mindenki aláírta, és kinevezték a huszonnégy tagú szenátust: tizenkét köznemest, hat főurat és hat főpapot. Legnehezebb a vallási sérelmek keltette háborgások elsimítása volt. „Igaz, hogy szám gyakran négy óra hosszat sem pihent – emlékezik vissza Rákóczi –, de ezt a kényes és szövetkezésünkre legveszélyesebb ügyet három nap alatt befejeztük, a felek belső megnyugvására.” Kimondták a lelkiismeret és a vallásgyakorlat szabadságának alapelvét, és a fejedelem emlékérmét veretett, amelyen egy kálvinista, egy lutheránus és egy katolikus pap közösen áldoz a hazaszeretet oltárán. A kuruc Magyarország társadalmának alapvető kérdéseiről viszont – a katonáskodó jobbágyok felszabadításáról a földesúri kötöttségek alól, az örökös királyság eltörléséről – nem tárgyaltak, a hadsereg megerősítését szolgáló hadi törvénykönyvet elő sem vették.

Érem
a vallásszabadság
emlékére

Rákóczi még Szécsényből utasította Vak Bottyánt, aki még egyáltalán nem heverte ki a Dunaföldvárnál szenvedett sérülését, hogy lovasaival kövesse Herbeville tábornoknak az Alföldön átvonuló csapatait. Ugyanilyen utasítást adott Károlynak. Úrítessék ki a császáriak útjába eső falvakat, tüntessenek el minden élelmet, és zaklassák, ahol érik, az ellenséget. Annak nem volt valami könnyű útja, mert például Debrecenben teremtett lelket, falásnyi ennivalót sem talált Herbeville serege.

A fejedelem úgy számította a térkép előtt Forgách Simonnal, hogy a császáriak vagy a Szamos völgyén keresztül Zsibónál, vagy Karikánál (az Egregy patak mentén) próbálnak majd bejutni Erdélybe. Forgáchnak az lett volna a dolga, hogy amint visszaér Szécsényből az erdélyi határra, gyűjtsön élelmeszert, és emeltessen mindkét hegyszorosban erős sáncokat. Rákóczinak sikerült október 31-én, Herbeville-t megelőzve, az egregyi táborba megérkeznie. Rögtön látta azonban, hogy a sáncok félig sem készültek el.

Kiderült, hogy az erdélyi főnemesek nem adtak embert a sáncépítéshez, már csak zért sem, mert nem állhatták a gőgös, számukra

külhoni Forgáchot. Élelem pedig annyira nem volt, hogy a katonáknak időnként még kenyeret sem lehetett osztani. Két szökevény katonától Herbeville azt is megtudta, hogy a zsidói sáncok a gyengébbek, így persze ezt az útvonalat választotta. Udvariasságból Rákóczi kénytelen volt a kuruc jobbszárnyat Des Alleurs vezetésére bízni, mivel itt voltak a francia gránátosok és néhány idegen ezred, mely nem szorult rá magyar vezényszavakra. A gyengébb balszárny Forgách parancsnoksága alatt állt, középpütt Rákóczi helyezkedett

el katonáival. A sereg fele, úgy hétezer ember, Károlyi táborában maradt: amint megindul a csata Zsidónál, támadják hátba az ellenséget. Csakhogy a császári gyalogosok és dragonyosok kézitúsában is edzett, próbált katonák voltak, és amint elkezdődött a harc neheze, a balszárny sem tudott ellenállni, és hiába húzódott el a csata azáltal, hogy sok helyütt keményen, nagy bátorsággal védték a kuruc talpasok a félig kész sáncokat, Károlyi, nagy seregével a szoros bejáratánál meg sem mozdult.

„Így működött össze minden vezérlő tábornokom ebben a hadjáratban, hogy diadalt szerezzenek a jámbor Herbeville-nek” – emlékezett vissza érthető keserűséggel a november 11-i zsidói csatavesztésre Rákóczi.

Elveszett itt az a lehetőség is, hogy a választott fejedelem egyhamar bemehessen Erdélybe. Zsidó után alig egy héttel Herbeville megszállta már Kolozsvárt, Rabutin pedig szászsebesi táborából új labancpárti országgyűlésre hívta fel az erdélyi rendeket.

Sokan menekültek ekkor Moldovába és Havasalföldre, de még így is tizenkétezer erdélyi követte Magyarországra Rákóczit. El kellett őket látni lakással és élelemmel, ami bizony elég nagy megterhelést jelentett. A menekültek nagy részét Rákóczi saját birtokain szállásolta el, s ő maga előbb Ecsed várába húzódott vissza, onnét pedig Munkács falai közé, ahol a karácsonyi ünnepeket töltötte.

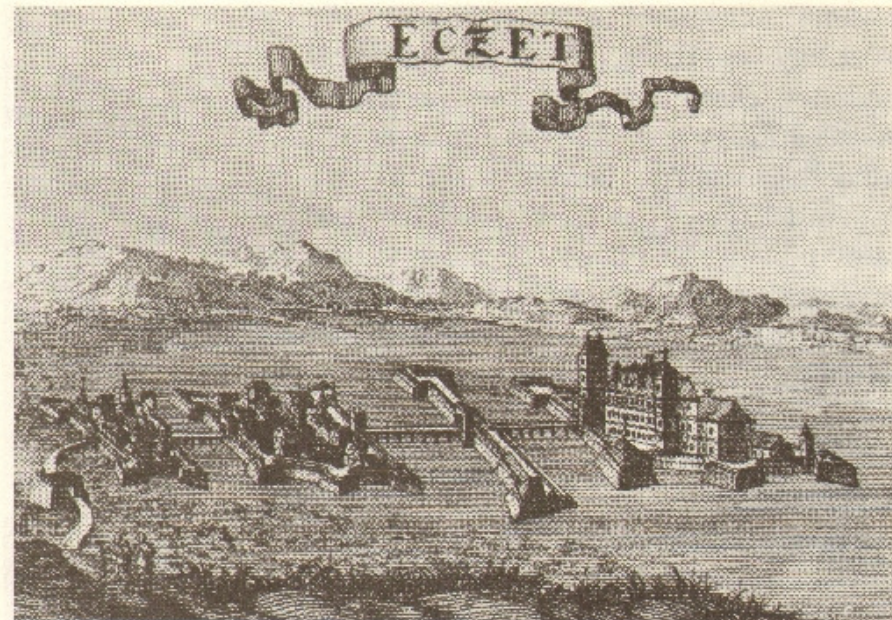
Az ecsedi lápvidék kellős közepére épített és a Rákócziak birtokába átment régi Báthory-várat és a saját ősi fészket a fejedelem egyaránt megerősítette francia hadmérnökök és a maga tervei alapján. Szinte bevehetlenné vált mind a kettő. Ám mindez nem kárpótolhatta a dudvági és zsidói veszteségeért, csalódásokért.

Ami vigaszul szolgált, az Vak Bottyán nevezetes dunántúli hadjárata volt, 1705 őszen és telén. Kereken 8000 emberrel kelt át a Dunán, bevette Dunaföldvárt s éppen a zsidói csata napján a fontos simontornyai erősséget. Felszabadította Várpalotát, Pápát, Tatát, Pécsét, Siklóst, Sümegyet, Kőszegyet, Kapuvárt. Serege hamarosan harmincezer főre nőtt. Bottyán fegyverben tartotta a katonaságot, megnyerte a falvak és városok lakóit. A hadvezetéshez, az ellátáshoz, a közigazgatáshoz egyformán jól értett.

Így aztán Rákóczi december 30-án megírhatta XIV. Lajosnak: „Az isteni rendelés úgy akarta, veszítsek el egy országot, de nyerjek helyette egy másikat, tizenkétezer új katonával seregeim számára.”

Egy hónap múltán a fejedelem Miskolcon megnyitotta a szenátus ülését. Itt két dologról tanácskoztak: a pénzügyi nehézségekről meg a küszöbön álló béketárgyalásokról. A rézpénz értéke rohamosan csökkent, amihez hozzájárult az is, hogy nagy tömegben hamisították. A kuruc katonák pedig ebben a pénzben kapták a zsoldjukat, de végül a ke-

Rákóczi rézpénzei

Ecsed vára

reskedők ezt már egyáltalán nem akarták elfogadni, csak az ezüstpénzt. Mennél több rézpénzt bocsátottak ki, annál magasabb lett az ezüstpénz értéke. A szenátus többsége abban látta a bajok orvosságát, ha adót vetnek ki. A fejedelem azonban szembeszállt tanácsosaival. Hiszen a szenátus csak nemesemberekből állt, akik úgysem fizettek adót, ennek újabb bevezetése tehát egyedül a jobbágyságot és a városi polgárságot sújtotta volna megint. Adót csak úgy vethetnek ki, ha azt most már a nemesség is fizet. Így inkább megpróbálták a rézpénz elértékteleződésének gátat vetni. Elhatározták: olyan új libertasokat vernek, amelyeket jóval kevésbé tudnak majd zügypénzverők hamisítani.

A béketárgyalásokat illetően Rákóczi azt

Rákóczi rézpénzei

kívánta, vegyék be a magyar követelések közé egy negyvenezer főnyi, önálló nemzeti hadsereg elismerését is a császár részéről. A szenátus így is döntött, és a magyar békeküldöttség elnöke, Bercsényi azt az útbaigazítást kapta, hogy a békefeltételek sarkalatos pontjai: az önálló, de azért Magyarországgal kapcsolatban lévő erdélyi fejedelemség, az idegen katonaság eltávolítása és az elkobzott javak visszaszolgáltatása. Ezzel szemben elfogadják a Habsburg trónöröklési jogot, de csupán az elsőszülöttre vonatkozólag.

Nagyszombatot eredetileg a bécsiek ajánlották a béketárgyalások színhelyéül, de aztán megijedtek, hogy mégsem lesz jó egy kuruc városban tanácskoznok. Így a bécsi küldöttség Pozsonyban ütötte fel tanyáját. Stepney és társa, a hollandusok részéről megbízott Rechteren békeközvetítő szépen ingázhatott Bercsényi Nagyszombatja és Pozsony között 48 kilométereket. A bécsi küldöttség vezetője Wratistaw cseh kancellár volt, előzőleg londoni osztrák követ, tehetséges diplomata és Rákóczi Bécsben élő felelőségének gyakori vendége.

A megbeszélések első hetei ügyrendi és rangsorolási vitákkal teltek el. Mindkét fél húzta az időt. A fejedelem újabb, nagyszabású terv útját egyengette. A francia seregek csupán Észak-Itáliában dicsekedhettek győzelemmel, ahol a kitűnő Vendôme tábornok visszaszorította Savoyai Eugén csapatait a

Nagyszombat

Dolomitokba, úgyhogy a franciák lejutottak az Adriáig. Volt Rákóczinak egy híve a horvát nemesek között: Vojnovics, aki előkészítette, hogy jó pár ezer francia gyalogos partra szállhasson néhány védett horvát kikötőben, és onnan veszélytelenül feljuthasson a Dunántúlra. Rákóczi erről a tervről *Emlékiratai* végén (ahol a felkelés elbukásának okait összegezi) így ír: „A leghatásosabb, legkönnyebb és mindkét résztől legmegfelelőbb segítség a franciáké lett volna, az Adriatengeren át.”

Csakhogy Rákóczinak a korát megelőző hadászati elképzeléseit nem fogták fel Versailles-ban. Vendôme a velencei semlegesség sérthetlenségére hivatkozva bújt ki a fejedelem ajánlata alól, és elmulasztotta, hogy

megvilágítsa uralkodója előtt a délkeleti front fontosságát az ausztriai ház ellen viselt háborúban. Különben is a tábornokot hamarosan északra rendelték, és ezzel az itáliai harcok sorsa eldőlt.

1706 őszére a piemonti házzal szövetséges császári sereg egyedüli urává lett Itália északi részének, az angolok pedig a Földközi-tenger nyugati felének. Gibraltárt még 1704-ben elfoglalták, és rövid idő alatt beszorították a touloni kikötőbe a francia flottát, ahol is egy nagy támadástól félve a franciák maguk süllyesztették el ott veszteglő hajóikat.

Mindezzel megszűnt még a lehetősége is annak, hogy Franciaország katonailag segítse a magyar szabadságharcot. Katonát és fegyvert nem lehetett többé küldeni, mert az utak bezárultak. XIV. Lajos csak pénzt küldhetett ettől fogva, és ezt annál inkább megtette, minél jobban félt attól, hogy a magyarok kiválnak a háborúból. Személyi megbecsülése jeléül egy-egy nagyobb birtokot vásárolt Bercsényinek meg Rákóczinak Lengyelországban. Az is ajándékozásra készítette, hogy megtudta: Bécs különböző csábító ajánlatokat tesz Bercsényinek. Des Alleurs oly kevésbé ismerte a magyarokat, akik közt élt, hogy nem hitte, mennyire megvesztegethetetlen Bercsényi. Csak rosszakat jelentett róla. Pedig épp ekkortájt közölte Bercsényi Wratilaw cseh kancellárral, hogy a közjó érdekében folyó békealkudozások nem végződhetnek magánérdekek kielégítésével.

XIV. Lajos

Sarolta Amália,
II. Rákóczi Ferenc
felesége

Ugyanakkor a császári udvar a szabadságharc vezetőjét környékezte meg: feleségét, Sarolta Amália hercegasszonyt küldte hozzá.

Amikor két évvel korábban Rákóczi kérte még I. Lipóttól, akkor a Burgban hallani sem akartak róla. Most hatfogatú díszhintón indították útnak a feleségét. Pozsonyban királyi szálláson lakott, díszebéden ünnepelték, a város keleti kapujában Ocskay brigadéros nyolcszáz pompás öltözékű huszárral várta. Verődön a szintén hazatért Bercsényiné fo-

Bercsényi Miklósna
Csáky Krisztina

gadta a kuruc főrangú hölgyek kíséretében, Nyitra vára alatt pedig maga Rákóczi jött elébe. Sarolta Amália előtt bársonydolmányban, nyusztbéléses bíbormentében, kócsagtollas süvegben állott az a férfi, akit utoljára nyűtt rabruhában látott a bécsújhelyi börtönben. És ahogy ez a férfi most kiemelte a hintóból, és karjába ölelte, dísztűz harsant fel az ágyúk torkából, meghajlottak a zászlók, és éljenzett a nép.

Harmadnapon Rákóczi átvitte feleségét a

kistapolcsányi kastélyba. Itt végre nyugodtan tudtak egymással beszélni. Nem volt különösebben meglepő, hogy akit a császár elengedett, az üzenetet hoz a császártól. . .

– Őfelsége hosszan beszélgetett velem, mielőtt elindultam – mondta a hercegnő. – Helyeselte és helyesli ma is, hogy megszöktél a börtönből. Ő más ember, mint Lipót császár volt, és nem fogja azt tenni, amit az apja tett. Megérti még azt is, hogy a lázadók élére álltál akkor, abban a helyzetben, de üzeni: ideje végét vetni a harcnak, mert majd a nép fog cserbenhagyni téged, ha belefáradt.

Rákóczi azzal érvelt, hogy bármi következzen, ő nem hagyja el a népet, sem a rendeknek azt a szövetségét, amelyre esküt tettek.

Rákóczi
nagy pecsétnyomója

Két nap múlva Wratislaw Vencel gróf is megjelent, két napig maradt náluk, és bőven volt ideje tárgyalni a fejedelemmel. De sem ígéretések, sem burkolt fenyegetések nem ingatták meg a bécsi diplomata házigazdáját. Készséggel elismerte, hogy biztonságosabb egy rajnai fejedelemségben ülni, mint Magyarország és Erdély szabadságáért harcolni, de nem a maga családja érdekében fogott fegyvert, hanem a nemzet függetlenségéért. Erdélyt sem magának követeli, teljesen meg volna azzal is elégedve, ha ott új, szabad választást tartanának, és mást tennének meg fejedelemmé. De abból nem engedhet, hogy Erdély megmaradjon külön fejedelemségnek.

– Ebben a pontban öfelsége sem engedhet – mondta Wratislaw.

A kancellár gúnyos szavakkal búcsúzott:

– Ó, fejedelem, ön megbízik Franciaország ígéreteiben, pedig ez az ország kórháza azoknak a fejedelmeknek, akiket szerencsétlenné tett szöszegéseivel. Ön is ezeknek számát szaporítja majd, és ott is hal meg egyszer.

– Nem Franciaország viselkedését vizsgálom én – válaszolta Rákóczi –, hanem azt, hogy mi a kötelességem.

Ezzel váltak el. Nemsokára Rákócziné is elutazott Karlsbadba, egészségének helyreállítására. A császár még egy kísérletet tett. Elküldte Érsekújvárra Rákóczi nővérét. A két testvér örült a viszontlátásnak, Julianna újra elmondta mindazt, amit Rákóczi már úgymond tudott, de még valamit hozzáfűzött:

Aspremontné
Rákóczi Julianna

– Üres lapot hozok József császártól. Kitöltheted mindazzal, amit kívánsz. Kivéve Erdélyt.

Nem jött létre megegyezés. Rákóczi gyöngéden búcsúzott el Juliannától. Nem látta soha többé.

A fegyverszünetet Bécs nem hosszabbította meg, és Rákóczi elindult Esztergom ostromára.

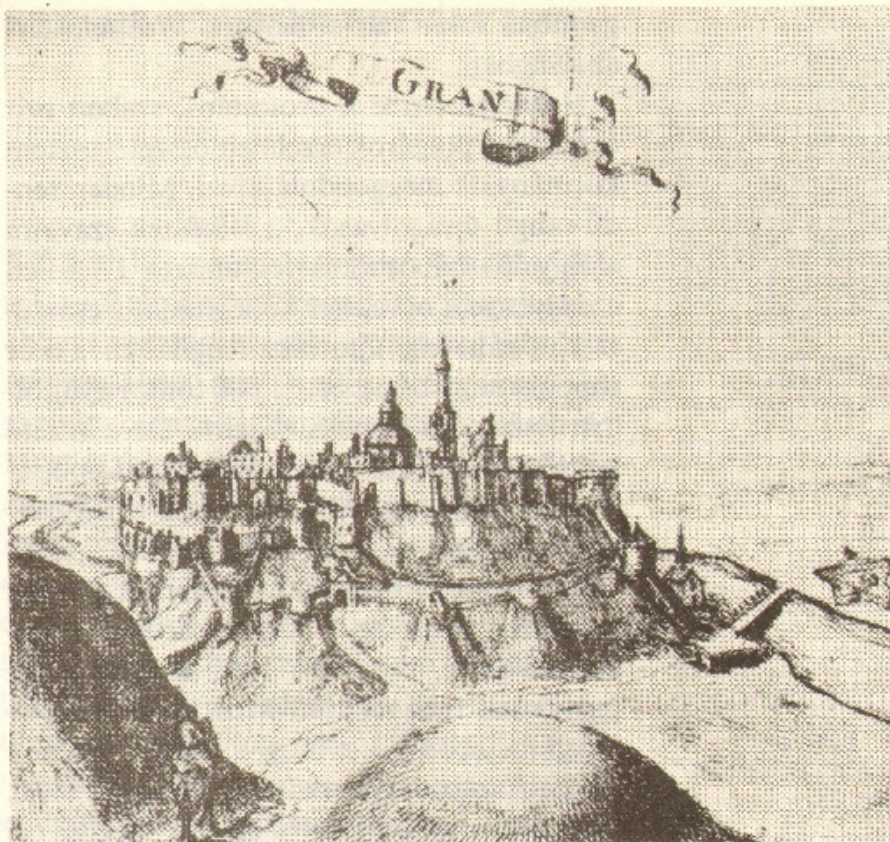
Rákóczi hű maradt a legelső béketárgyalások alkalmával kimondott alapelvehez: „Nincs veszedelmesebb egy szabad nép kormányzásában, mint a titkolózás, amely sok gyanúra és bizalmatlanságra ad lehetőséget.” Most is, hogy Bécs még időt sem engedett a magyar feltételekre adott császári leirat esetleges megválaszolására, és a fegyverszünet meghosszabbítását sem engedélyezte, a fejedelem magyar és latin nyelvű kiáltványban tájékoztatta a hazaiakat és a külföldieket a történekről. Vay Ádám írta Veratius Constantius, miles Hungarus (állhatatos, igazmondó magyar katona) álnéven a szöveget, s ugyanakkor Rákóczi levélben köszönte meg Anna királynőnek, a holland kormánynak és Marlborough-nak közvetítésüket. Hollandia a szövetséges államok közt szokatlanul ellenséges hangú jegyzéket küldött Bécsbe.

Stepney követ majd egy esztendeig tartó békeközvetítői munkája végeztével így búcsúzott Bercsényitől: „A magyarok igaz ügyért harcolnak.” Rövidesen aztán a bécsi viszonyoktól elkedvetlenedve, visszahívását kérte. Áthelyezték Hágába. A szabadságharc bukásának évében halt meg, és hazája legna-

gyobbjai közt van sírhelye a Westminster-apátságban.

Helytelen lenne a protestáns, szabad brit és holland polgárok érzelmeit összetéveszteni kormányaik meggondolásaival. Minden rendű-rangú újságolvasók, a lelkészek szavaira is figyelők háborodtak fel, amikor 1704-ben a nagyenyedi nevezetes kollégiumot a császári katonák felgyújtották. Angliában akkor roppant nagy összeget: 11 000 fontot gyűjtöttek össze az újjáépítés céljaira. De a vezető politikusokat 1706-ban más izgatta Londonban és Hágában. Alig ért véget a fegyvernyugvás, az osztrákok négy ezredet vontak vissza a rajnai frontról, hogy ezeket magyar területen vessék be. Pedig ekkoriban a császári haderők nagyobb része Észak-Itáliában ugyancsak felszabadult. Most már indokolatlan remélhette Bécs, hogy el tudja tiporni a magyar szabadságharcot. És eljött az ideje, hogy átirányítson keletre egy az eddigieknél jóval tehetségesebb tábornokot is: Starhemberg Guidót.

Ugyanakkor Rabutin csapataival kijött Erdélyből, elindult a Tiszántúlra, és az volt a haditerv, hogy a nyugat felől érkező császári sereggel valahol Felső-Magyarországon szorítják harapófogóba a kurucokat. Rákóczi rögtön felismerte a veszélyt. Egyelőre azonban meg akarta valósítani korábbi tervét: Esztergom felszabadítását. Kora ifjúsága óta érdekelték az erődítményrendszerek és a vár-ostromok szabályos módszerei. Így most

1706. augusztus legelején Érsekújvárról, ahol a szenátus tanácskozott, elindult az Esztergomtól északra fekvő sáncmunkák ellenőrzésére. Nemcsak a jelen feladataira figyelélesen, jó szeme volt ahhoz is, hogy meglássa a múlt emlékeit. „Ásás közben – írja – sok emlékre és feliratra találtam, melyek jelezték, hogy Marcus Aurelius idejében ez a hely (Nyergesújfalu) egy légió elsáncolt táborhelye volt.”

Valóban itt húzódott egykor a *limes*, a ki-

Esztergom
egy XVII. századi
metszeten

terjedt római birodalom határvonala, de most Esztergom és Buda a császári hadak egy-egy táárerődje volt, és a Bottyán meg Béri Balogh Ádám felszabadította Dunántúl és Északnyugat-Magyarország, a Garam völgye jobb összeköttetése szempontjából látszott fontosnak Esztergom megvétele. Rákócziának egy francia mérnök-brigadéros segítségével, fáradtságos és veszélyes munkával sikerült aknát ásatnia a várfal alá, s erre Kuckländer ezredes, a császári helyőrség parancsnoka, katonái szabad elvonulása ellenében feladta a várat. Szeptember 14-ről ez Rákóczi feljegyzése: „Te Deumot énekeltetem a kápolnában, melyet még Szent István király építtetett.”

De sietnie kellett, nem állt módjában elidőzni az Árpád-házi királyok ősi városában, mert Rabutin átkelt a Tiszán, felgyújtotta Szolnokot, majd Kassa városa, az északkeleti országrész kulcsa ellen indult. Kassát ugyanaz a Radics András védte, aki Munkácsot két évtizeddel korábban. Várőrségét Esze Tamás erősítette meg hajdúival. Rabutin kétezer embert vesztett Kassa alatt, és fel kellett hagynia az ostrommal. Tokaj felé vonult. Ott éppen végeztek a szürettel, a császári katonák nem bírtak ellenállni a forrásban lévő jóízű mustnak, mértéktelenül nyakalták, vérhas tört ki közöttük, és százával estek ennek áldozatul. Mire Rabutin Debrecenen át végül Pestre jutott, ötezer főre apadt eredetileg húszezres serege.

Rákóczi előbb Kassára ment, hogy személyesen mondjon köszönetet Radics András és Esze Tamás katonáinak. Két nappal azelőtt, hogy Kassára ért, Esztergomot az ottani gyenge kuruc helyőrség kénytelen volt feladni Starhemberg ostromló gyalogos- és lovasezredeinek. Így a vár kapui felett mindössze egy hónapig lengett kuruc zászló.

A fejedelem még előzőleg saját kezűleg aláírt hadparanccsal nyugatra irányította Forgách Simont és csapatait. Rivière, az egyik francia tüzer alezredes egy ideig Pozsonyban volt hadifogoly, míg ki nem cserélték. Észrevette, és jelentette is Rákóczinak, hogy a pozsonyi várnak van egy olyan kis kapuja a dunai oldalon, amelyet nagyon rosszul őriznek. Könnyű lenne – mondta – kuruc csapatokat odavonultatni, és megkísérelni a rajtaütést. De ha ez nem sikerülne, akkor is fel lehetne gyűjtani Starhemberg seregének éle-

Kassa
a XVII. század elején

lemraktárait a Csallóköz északnyugati felében. Forgách e kettős feladatra kapott pontos megbízatást, ugyanúgy, mint a dunántúli Bezerédj brigadéros, akinek szintén az volt a feladata, hogy Starhemberg seregét vágja el élelmiszerkészletétől. De sem egyik, sem másik nem teljesítette Rákóczi parancsát. Ehelyett Forgách a Fehér-hegy alatti városokat sarcolta, és portyát vezetett Ausztriába egy dragonyosezred ellen. „Elküldött nekem néhány zászlót – emlékezik Rákóczi –, de Esztergom elveszett, pedig megmenthette volna, ha legalább felgyűjtja azokat a raktárakat, amelyekről Starhemberg élmezte magát.”

A szenátust Rozsnyóra hívta össze a fejedelem, odarendelte Forgáchot, és útközben lefogatta. „Eltökéltem magamat – írta később –, hogy ha nem hajtja végre parancsomat, példát mutatok személyében.” A gróf először Krasznahorkán volt börtönben, majd Szepesváran, ahonnan kötélen próbált leereszkedni a várfalon, de a kötélen elszakadt, és Forgáchot olyan combsérülés érte, hogy élete végéig sántított. Ezután a háború végéig Munkácson őrizték „tisztas fogságban” – Rákóczi szavai szerint. A gróf nem lett hűtlen a fejedelemhez: javait feladva vele ment a bujdosásba.

Rozsnyón, a szenátus ülésén főként pénzügyi kérdésekről tanácskoztak. A csapatoknak felszerelést az európai hadihelyzet miatt csak Törökországból, lengyel földről vagy Sziléziából hozhattak be, és az ezüstpénz már

fogytán volt. „Bármit mondjanak is – írja Rákóczi –, én gyakran felülvizsgáltam a bányákat, és tudtam, hogy jövedelmük nem fedezi a rájuk fordított kiadásokat.” Ebből a mondatból is kiderül, mily gondosan és rendszeresen foglalkozott gazdasági kérdésekkel. Furcsa módon a bécsi udvar nem tiltotta a sziléziai és morva határon a kereskedést a kuruc megbízottakkal.

Most Rozsnyón Beresényi számba vette és jelentette mindazt, ami az országban található volt a csapatok felszerelése céljából. Végül Felső-Magyarország megyéire kivetettek kétmillió forint értékű, terményekben beszolgáltatandó adót. A kuruc vezetés alatt álló öt nagy katonai kerületbe biztosokat neveztek ki, hogy azok gondoskodjanak az élelem begyűjtéséről és a csapatok ruházatáról. Azonkívül a fejedelem minden tábornoka mellé egy hadbíró-t rendelt ki a letartóztatott vagy fogságba esett katonák ügyeinek intézésére.

A növekvő országos gondokon kívül még az is nyomasztotta Rákóczit, hogy feleségét a béketanácskozások megszakítása után állandóan zaklatták Karlsbadban, s végül házi őrizetben tartották. A hercegnő azonban megszökött. Először XII. Károly svéd király táborába menekült, és tőle kért oltalmat. De a király ez elől udvariasan kitért, mint az a Stockholmban máig is őrzött levélváltásukból kitűnik. Néhány svéd tábornok tanácsára Sarolta Amália ezután Poroszországba

Forgách Simon
pecsétnyomója

Rákóczi György
Rákóczi József

ment, ahol védelmet élvezett, később pedig Lengyelországban élt. Fiai magukra maradtak Bécsben. György még csak ötéves volt.

A császáriak megerősödött ellentámadásait Vak Bottyán, Béri Balogh Ádám és Bezerédj Imre csapatai sikeresen visszaverték a Dunántúlon, Győrvár–Egervárnál november 6–7-én fényes győzelmet arattak, a kurucok elfogták Heister Hannibal császári tábornokot.

Az 1707-i esztendő első hónapjait Rákóczi – kisebb megszakításokkal – Munkácson töltötte. Innen hirdetett országgyűlést Marosvásárhelyre, és megkezdődhetek az előkészületek a fejedelmi beiktatásra. Ide, Munkácsra érkezett meg március első napján Sieniawska hercegnő háromszáz lengyel katonával meg számos nemesúr kíséretében. Ber-

csényi és felesége, Csáky Krisztina szintén ott volt, s minthogy még nem ért véget a farsangi időszak, nagy ünnepeket rendeztek a vendégek tiszteletére. Sokszor mentek ki szánokon az erdőkbe, és örömeiket lelték a vadászatokban. De végső soron mindez főleg arra szolgált, hogy elleplezze a komoly politikai tanácskozásokat a palatina és Rákóczi között. Ismét felmerült, hogy a fejedelem fogadja el a lengyel koronát, és a francia király által neki megvásárolt uradalomról is beszéltek.

Sieniawska távozása után, március közepén indult el Rákóczi fényes kísérettel Erdélybe. Az erdélyi rendek minél jobban meg akarták nyirbálni a fejedelmi jogokat, mert csupán látszaturalkodót óhajtottak maguk felett. Rákóczi ezt semmiképp sem fogadta el. Nagy nehezen abban állapodtak meg, hogy II. Rákóczi Ferenc ugyanolyan hitlevelet ad, amelyet űk- és dédapja, Rákóczi Zsigmond és György adott.

A díszes beiktatásra 1707. április 5-én került sor Marosvásárhelyen, a vár alatti „Postaréten”. Ott állt a perzsaszőnyegekkel borított emelvényen a vörös bársony fejedelmi szék. Előtte állva tette le Rákóczi az esküt a hitlevélre.

A marosvásárhelyi országgyűlés igen viharos volt. A legélesebb összecsapásra a jobbágykatonák kérdése vezetett. A rendek sehogyan sem akartak tágítani attól a követelésüktől, hogy katonának csak az a jobbágy

mehessen, akit a földesura elenged. Akitől ezt megtagadja, köteles legyen még a táborból is visszatérni. Rákóczi hevesen tiltakozott ez ellen. A főurak vezetője, Pekry Lőrinc előtt ki is fakadt: „Az erdélyi rendek vakok és gonosz indulatúak! Eladnák édes hazájukat, csak azért, hogy maguknak szerezzenek pecsenyét az árán, és nem látják, hogy a pecsenyét is kiejtik kezükből!” A jobbágykatonák ügyében nem engedett. Kiadta újra itt, Erdélyben a vetési pátenst: amelyik jobbágy fegyvert fog, az mentesül a földesúri terhek alól. De hogyan lehet engedelmességre szorítani a földesurakat?

Rákóczi abban bízott, hogy XIV. Lajos végre hajlandó lesz vele szövetséget kötni. Des Alleurs útján azonban a francia király közölte: a Szövetkezett Rendek még nem mondták ki elszakadásukat a Habsburg-háztól, az ő méltóságával pedig nem fér össze, hogy más uralkodó alattvalóival szövetségre lépjen. Ezért – a francia–magyar szövetség megkötésének reményében – határozta el a szenátus még Rozsnyón, hogy a rendeknek 1707. május havára összehívott gyűlése Ónodon meg fogja fosztani trónjától a császárt, akit húsz év előtt magyar királlyá is koronáztak.

Jó pár nap hiányzott még ahhoz, hogy Óno-

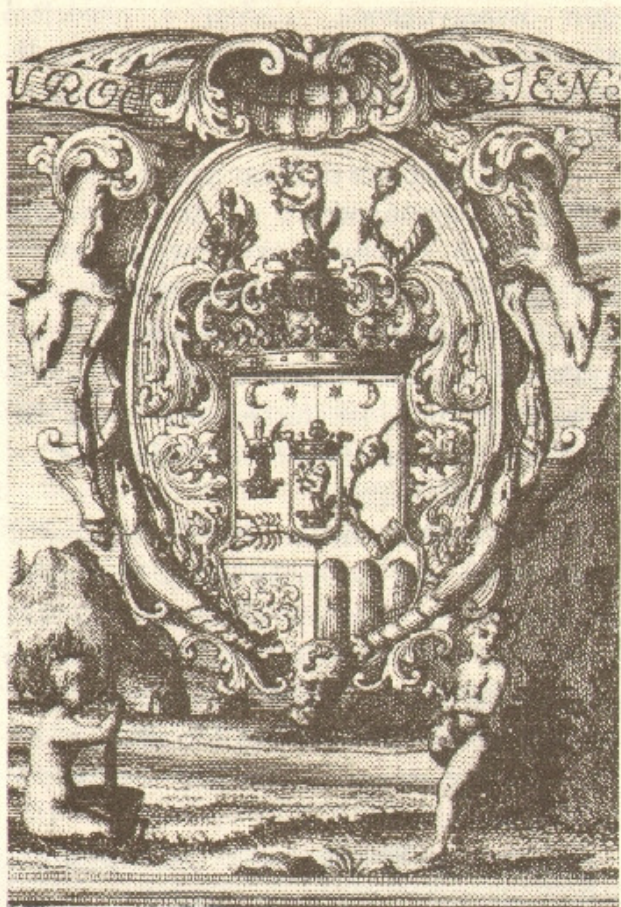
Rákóczi pecsétje
az ónodi országgyűlés
meghívóján

don összegyűljenek, amikor a fejedelem szerencsi szállásán Ráday Pál izgatottan lépett be Rákóczihoz, és elébe tett egy paksamétát.

– Sáros, Szabolcs és Bihar megye egyszerre küldte be nagyságodnak ezt az azonos szövegű levelet, amelyet Turóc megye intézett hozzájuk. Nem áthatják nagyságodat személyében sértegetni! Hogy zsarnoki uralmat gyakorol, csupán személyi érdekből folytatja a háborút, melynek terhei már eddig nagyobbak, mint amennyi adót valaha is kellett a császárnak fizetni!

Rákóczi elkomorult. Nem vigasztalta, hogy Turóc volt az ország legkisebb megyéje, mindössze egyetlen hangadó, kiterjedt családdal: az Okolicsányiakkal. Rákóczi minden körülmények között kényesen vigyázott arra, hogy a törvényes formákat szigorúan tisztelje, és egyéni becsületébe ne gázhasson senki.

Az országgyűlést végül csak május 31-én lehetett megnyitni, mert a késői olvadás járhatatlanná tette az utakat, és a követek lassan gyűltek össze. Miután az ünnepélyes megnyitón Telekessy egri püspök a rendek nevében üdvözölte a vezérlő fejedelmet az ország sátorában, Rákóczi első beszédében megrótta a távol maradókat és késlekedőket, a jelenlevőket pedig kitartásra buzdította. Ezután Labsánszky szenátor ismertette a fejedelmi előterjesztést a megtárgyalandó kérdésekről.

Turóc megye címere

De a Turóc megyeiek körlevele, úgy látszik, mégsem maradt hatástalan, mert a követek húzták-halasztották az érdemleges tárgyalások megkezdését. Rákóczinak nagy erélyre volt szüksége, hogy végül mégis belevágjanak a feltornyosult ügyek valódi megvitatásába. Ekkor azonban még inkább kirobantak az ellentétek. A hadviselés, az államháztartás költségeinek a fedezésére immár elkerülhetetlen volt az országos adózás beve-

zetése. Rákóczi és Bercsényi azt akarta, hogy a terhek viseléséből vegye ki részét a nemesség is. Viszont a nemesurakból álló megyei küldöttségek többsége erre elég zajosan juttatta kifejezésre, hogy helyteleníti az indítványt.

Újabb vihar tört ki a rézpénz kérdésében. Bercsényi hivatkozott rá, hogy a katonák ilyen libertasban kapják zsoldjukat, tehát javasolta, hogy adósságot is lehessen rézpénzben fizetni. Berkes András váci prépost tizenhárom vármegye nevében tiltakozott a javaslat ellen, és ragaszkodott ahhoz, hogy adósság csak ezüstben fizethető.

Már hat napja folyt a tanácskozás. A fejedelem is úgy látta, eljött az ideje annak, hogy felelősségre vonja a körleveleket küldözgető turóciakat áskálódásukért. Nem nézheti tétlenül, hogy a rendkívül fontos ügyekben határozat meghozatalára egybehívott országgyűlést netalán megfertőzze Turóc szelleme. Maga elé szólította a két vezető turóci követet: Rakovszky Menyhért alispánt és Okolicsányi Kristóf jegyzőt, aki fia volt a korábbi béketárgyalásokra kinevezett bécsi bizottság egyik tagjának, az öreg Okolicsányi Pálnak. Adják elő szabadon sérelmeiket – mondta a két turócinak a fejedelem –, és világosítsák őt fel, mi célból írták a körlevelet. Ha pedig panaszuk van és volt, miért nem egyenesen hozzá fordultak?

Amint a két turóci fejtegetni kezdte, mit kifogásolnak, nagy zaj támadt. Rákóczi igye-

kezett nyugodtan megmagyarázni, hogy bajok és gondok óhatatlan velejárói a háborúnak, de éppen Turóc megyének lehet kevés oka a panaszra, hiszen ott a háború kezdete óta nem láttak más ellenséget, csak a menekülő Schlick tábornokot, és területük egyáltalán nem esik a hadmenetek útjába. A két küldött azonban nem hagyta magát meggyőzni. A fejedelem kissé felemelte hangját: ha nem is várt köszönetet azért, hogy minden jószágot, szellemi és testi erejét a haza javára áldozza, hiszen így tennie kötelesség, de azt sem várta volna, hogy megvádolják: a császár alatt nagyobb volt a szabadság. Álljon elő, aki azt állítja, hogy akár egyszer is egyetlen rézpoltura adót elvont a köztől!

Szavait döbönt csend fogadta. Ezt úgy értelmezte, hogy a követek egyetértenek a turóciakkal. Keserűsége felülkerekedett szemérmes zárkózottságán, önuralmán.

– Édes nemzetem! – kiáltott fel. – Ezt érdemlettem tőled bujdosásim után? Életemet, véretem, mindenemet éretted felszentöltem, feleségemet, gyermekimet, szerencsémeket megvettem, sőt ami több, az édes eleim is a virágzó előbbi szabadságodnak helyrehozásáért mindeneket kockára vetvén, véröket, hitüket feláldozták. Nem tűröm, nem szenvedem, magammal koporsómba viszem: mert te tudod, Istenem, hogy igaz szívű vagyok, és privát javat nem kívánok! Ne szenvedd, édes hazám, rajtam ezt a gyalázatot!

Felállt, és indulni készült, hogy lemondjon

tisztségéről. A közel állók látták: könnyes a szeme. Azért volt ez annyira megrendítő, mert bármilyen megpróbáltatások közepette mindig fékezte magát. Bercsényi is talpra ugrott és felkiáltott:

– Hagyjátok elmenni, semhoggy igazságot szolgáltatnátok neki rágalmazói ellen?! Nem, nem! – Kardot rántott, és Rakovszkyra sújtott vele. Hirtelen az egész gyülekezet a Turóc megyeiekre rontott. Rakovszky percek alatt holtan rogyott össze, Okolicsányi súlyos sebesülten menekült ki a sátorból, a többi turóci követ Rákóczi lába elé omlott, és védelemért könyörgött. Ezeket rövid időre fogták csak le, de Okolicsányit harmadnap lefejezték.

Ilyen izgalmak után hozták meg a pénzügyi és katonai határozatokat. Az ország történetében először mondták ki az általános adózás elvét, azt, hogy a közteher viseléséből minden osztálynak részt kell vállalnia, és

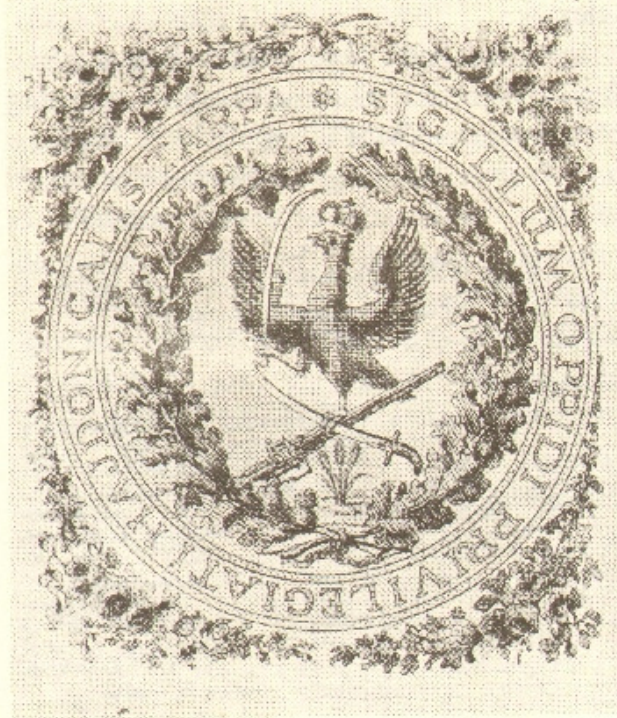
Gönc város
kiváltságlevele

*Göncz Városának, a Hajdu Városok száma közé-
való bévé-
teléről, és anthak mind örökös, 's mind Zálagos Föl-
des Urai meg-elégítettésekről.*

HUSZONNEGYEDIK ARTICULUS.

FZen Hazánk Szabadságáért indított hadakozásunknak mindgyárt kezdetül fogva, Göncz Városának Lakosai is fegyverben lévén, 's nyughatatlankodván, és Vitézi fok teljes eszelekedetekkel, dicséretes jó magok viselését ékesítvén, kiket is Felféges Vezérő FEJEDELMŰNK, meg-utalmazni kívánván, retszett kegyelmelen ő FELSÉGÉNEK, hogy azon helység a' Hajdu Városok száma közé számláltassék, és Hajdu Városi Szabadsággal, 's Privilegiumokkal fel-ekesítették, melly ő FELSÉGE hozzájuk való kegyelmesség, Mi is mindnyájan egyező akarattal helyben hagyván, ezen *Articulumunk* által meg-erősítettük. Hogy pedig azon Szabadság, vagy Privilegiumok adományából, az oda való örökös, és Zálagos Földes Uraknak, valami károk, 's *preiudiciumok* ne következék, meg-egyeztünk azon is, és el-vegeztük, hogy ő FEJEDELEMSÉGE az örökös Urakkal meg-alkuván, úgy a' Nemes Egeri Csapalannal is, abban való Dézmajokért végezvén, mind azoknak az ő *javokért*-való meg-elégítéseken, mind pedig a' Zálagos Uraknak Pénzbéli *summajok* meg-teretéseben módor talállyon, és tellyes *summajok* adhaflon számokra.

nincs sem nemesi, sem egyházi kiváltság alóla. Még a kifejezés is Ónodon született, Rákóczi ajkán, de ő úgy mondta, régiesen, hogy „köztereh”. Gönc, a borkereskedelméről híres mezőváros kiváltságlevelet kapott, és az ónodi 24. törvénycikk intézkedett arról, hogy a korábbi földesúr, „a nemes egri káptalan”, mely nem rendelkezik ott többé jobbágysággal, kárpótlásban részesül az ország pénzéből. Kevéssel utóbb Esze Tamás szülőhelye, Tarpa hajdúvárosi szabadságot kapott. A rendi kiváltságok elvének akkora áttörése volt ez, hogy utána 141 évig kellett várni, amíg 1848. március 15-én, az Európán végig-

Tarpa
szabad hajdúváros
címere

söprő forradalmak viharában az országgyűlés végleg kimondta a jobbágyság intézményének és az úrbéri viszonyoknak megszűnését – a korábbi birtokosok kincstári kárpótlása mellett.

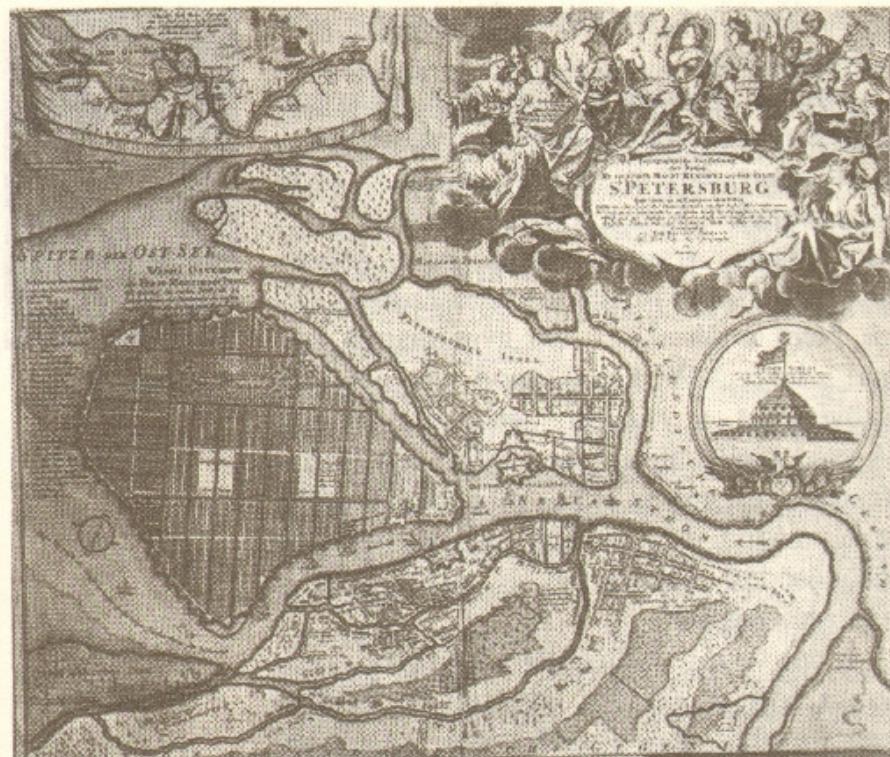
A trónfosztást az ónodi gyűlés napirendjének végére hagyták. Bercsényi rövid, de szenvedélyes beszédben indokolta meg, miért tagadjanak meg ezentúl minden jogot, melyet az ausztriai ház emel a nemzettel szemben. Végül felkiáltott:

– Eb ura fakó! József nekünk nem királyunk!

Az országgyűlés június 22-én ért véget. Másnap Rákóczi Szerencsen egész udvartartása körében igen előkelő lengyel vendégeket fogadott.

Ekkor fonódtak újból össze a nagy északi háború fordulatos eseményei Rákóczi személyével. Még e háború legelején, a magyar szabadságharc kitörésével egyidejűleg történt, hogy Péter cár a svédekkel szemben bevett egy kis erődöt a Néva torkolatánál, és ott, a mocsaras tájban, hihetetlenül nehéz körülmények között építtetni kezdett egy várost. Róla nevezték el Pétervárnak, de ő baráti körben csak úgy hívta: „az én paradicsomom”, ma pedig Leningrádnak ismeri a világ. Péter cár minden törekvése arra irányult, hogy ezt a paradicsomot, lehetőleg minél nagyobb karéjjal a környező vidékből, Oroszország számára megtartsa.

Tekintettel arra, hogy a svédek elleni háborút a cár Erős Ágosttal együtt indította, őt pedig a svéd király több csatában megverte, és már egy ideje szász földön táborozott, Péternek egyáltalán nem volt közömbös, mi történik a birodalmával szomszédos Lengyelországban. Ott még 1705 kora őszén a svéd király nyomására királlyá választották Leszczyński Szaniszló lengyel nemesurat. 1706. szeptember végén a szász miniszterek békét kötöttek az országukba bevonult XII. Károllyal, Ágost felbontotta szövetségét a

Pétervár korabeli térképe

cárral, legalábbis időlegesen lemondott a lengyel trónról, és így Szaniszló maradt a király, akit Nagy Péter a svédek pártfogoltjának tekintett.

Sieniawski főtábornok, palatinus, valamint az új lengyel hercegprímás sem volt hajlandó Szaniszló királyságát elismerni. Ők és híveik kijelentették, hogy a lengyeleket továbbra is a cár szövetségeseinek tekintik, és szabad királyválasztást akarnak. Első megbízottját így Péter cár már 1707 tavaszán elküldte Rákóczihoz: egyrészt a fejedelem támogatását kérte a XIV. Lajossal folytatandó

tárgyalásokhoz, másrészt felajánlotta neki a lengyel trónt.

Amikor Ónodon a mindenről tájékozott Bercsényi – a fejedelemmel egyetértésben – a Habsburg-háztól való elszakadásra hívta fel a rendeket, abban a hiszemben tette, hogy egy magyar–francia–lengyel–oroszl szövetség korántsem tartozik a lehetetlenségek közé. Nem látták előre – bár gyaníthatták volna –, hogy XIV. Lajos Ónod után sem köt szövetséget a magyar „elégedetlenekkel”. A svéd királynál sem jár közben. Ehelyett a francia diplomácia ekkor már inkább afelől tájékozódott, hogyan lehetne végét vetni az örökösödési háborúnak és megegyezni a Habsburgokkal.

A cár viszont változatlanul óhajtotta Rákóczi lengyel királlyá választását, és Szerecsre küldte Korbé nevű udvari tanácsosát, a lengyel trón és egy szövetségi szerződés felajánlása végett. A fejedelem hosszú töprengés után úgy döntött, ezúttal nem utasíthatja el a lengyel királyságot, ha az ottani országgyűlés szabad akaratából megválasztja. A megbízottak sűrűn jártak a Lengyelországban tartózkodó cár és a fejedelem között ideoda, a teljes levélváltás is fennmaradt a moszkvai állami levéltárban, és nyár derekán Rákóczi elhatározta, hogy maga Bercsényi utazzék ki a cárhoz, folytassa le a végső tárgyalásokat, és mint teljhatalmú megbízott kösse meg az orosz–magyar szövetséget. Bercsényi tudott oroszul, és ilyen szempontból

Nagy Péter cár

is alkalmas követ volt. Fényes küldöttség élén indult el augusztusban, és szeptember elején érkezett Varsóba. Ott több ízben tárgyalta a cárral, majd a hó közepén írásba foglalták szeptember 14-én megkötötték a varsói szerződést. A szövetséglevél egyik példányát Rákóczi október 10-én írta alá Ungváron, és a cár ezt két hónap múlva erősítette meg Moszkvában.

Csakhogy... időközben történt egy és más. A svéd király, miután még Altranstädtben fogadta a közbenjáró Marlborough herceget, biztosítékokat kapott József császártól, hogy a sziléziai protestánsok jogait tiszteletben fogja tartani. Így közép-európai feladatait befejezván, XII. Károly 45 000 főnyi seregével elindult Szászországból a cár ellen. I. Péter már régebben felkészült arra, hogy az északi háború terhe a továbbiakban egyedül őrá hárul. Jó előre kidolgozott stratégiája szerint visszavonult Oroszország belsejébe. A svéd király még nem tudta, hogy ez az a hely, ahová sohasem szabad az orosz sereg után menni. Így hát a következő év tavaszán átkelt a Berezinán, és elindult a számára végzetes úton.

A szabadságharc eredményeinek megmentésére még egy komoly tervet dolgozott ki a fejedelem. Ebben is Zrínyi Miklós hajdani elgondolását követte: Bécs ellensúlyozásául létre kell hozni egy sziléziai–morva–magyar

(esetleg hozzácsatlakozó lengyel) konföderációt, szabad kereskedelemmel és vallásgyakorlással. Királyjelöltként mindinkább előtérbe került Rákóczi terveiben a porosz trónörökös.

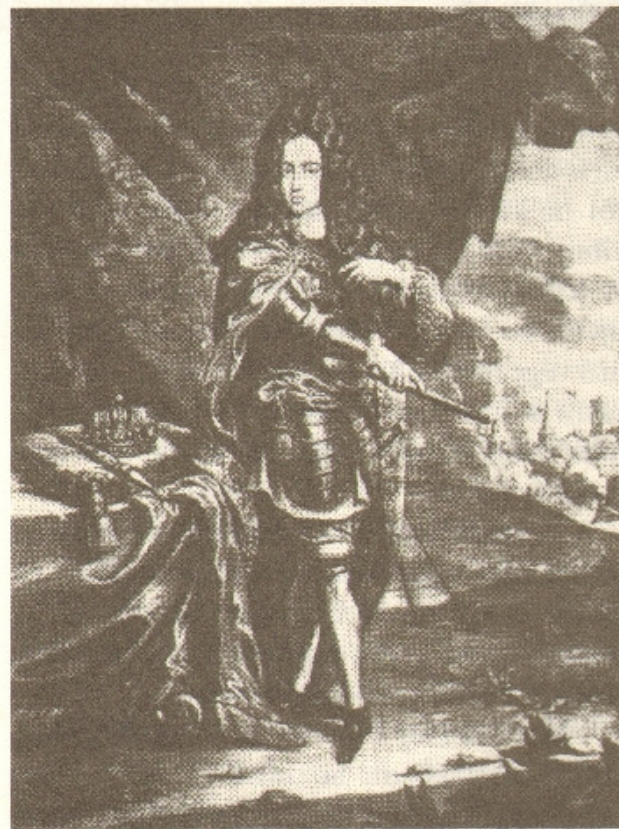
De hát az északi és nyugati nagy háború kettős szorítójába került berlini uralkodó óvakodott attól, hogy nyíltan szakítson a császárral. Titokban mindössze abban egyezett meg Rákóczival, hogy ha sikerül a morva, cseh és sziléziai népet felkelésre bírni, s a kuruc csapatok Sziléziába érnek, a porosz trónörökös „véletlenül” épp a határ közelében lesz, és látszólag apja tudta nélkül átmegy majd a magyarokhoz. S ha netalán az ott állomásozó brandenburgi ezred követné, az ellen ugyan mit tehet Berlinben a király?!

A fejedelem 1708 első felét főként a morva-sziléziai hadjárat előkészítésére fordította. Mintegy tízezer főnyi sereget látott el vadonatúj egyenruhákkal, korszerű felszereléssel, és ellenőrizte kiképzésüket. Magát a hadjáratot csak a következő télre tervezte. A kuruc csapatok ilyenkor voltak a legerősebbek, mert nyáron és kora ősszel bizony igen sok embert kellett elengedni nélkülözhetetlen mezei munkákra. És az 1707-i aszály még szükségesebbé tette a földek gondos megművelését.

A telet és kora tavaszt a fejedelem felváltva Kassán, a nagykárolyi új kastélyban és Egerben töltötte. Az országgyűlés Eger mellett másfél hónapig ülésezett, de az egyre súlyo-

sabbá váló gazdasági nehézségeken sem a szenátorok, sem a megyei követek nem tudtak úrrá lenni. A szegény nép mind sanyarúbban élt, és Rákóczi keményen intette az urakat: „Vigyázzunk nagyon, mert ahogyan mi fellobbantottuk a tüzet az ellenség ellen, ugyanúgy ellenünk is támadhat ugyanaz a tűz!”

A hadszíntereken viszonylagos csend volt, talán mert I. József is országgyűlést hívott össze április havára Pozsonyba, vagy esetleg mert Starhemberg Guido gróft, a császáriak

VI. Károly

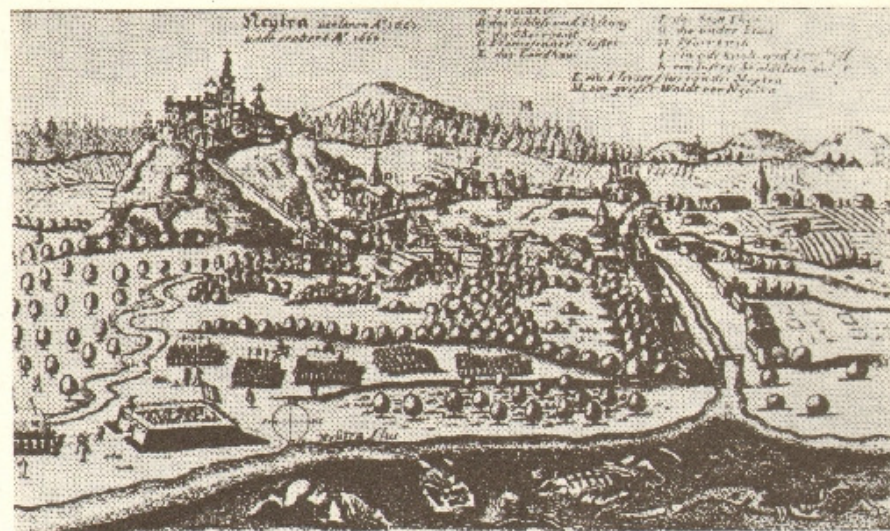
magyarországi fővezérét átirányították Spanyolországba, ahol rosszul álltak Habsburg Károly dolgai, és szüksége volt hozzáértő főparancsnokra.

Rákóczi azonban e viszonylagos csend idején sem volt kevésbé tevékeny, mint máskor. Mindig korán kelt, gondosan tanulmányozta a katonai jelentéseket, külföldi megbízottai beszámolóit, s a gazdasági ügyekkel is foglalkozott. Mivel az ország minden dolga az ő kezébe futott össze, naponta órákat töltött levelezéssel, utasítások tollbamondásával. Amellett igen sokat olvasott is, korának egyik legműveltebb embere volt.

A morva–sziléziai hadjáratra június közepén indult el a Vág felé. Nagy tervét titokban tartotta tábornokai előtt, és hogy szándékairól ne kérdezősködjenek, tíz napra megint a vihnyei fürdőbe ment, ahol csak Bercsényi és Bottyán kereste fel. Aztán a fejedelem Érsekújvárt és Nyitra várát szemlélte meg, de július vége felé csak össze kellett ülni tanácskozásra a főtisztekkel, mert azok nem tudták mire vélni, hogy az új, erős kuruc had nem indul semerre.

A tanácskozáson oly magasra csaptak az indulatok, hogy Rákóczi jobbnak látta elárulni célját az új csapatokkal. Azt hitte, mindenkit meggyőz majd, amint megtudják, mekkora térről van szó. Tévedett.

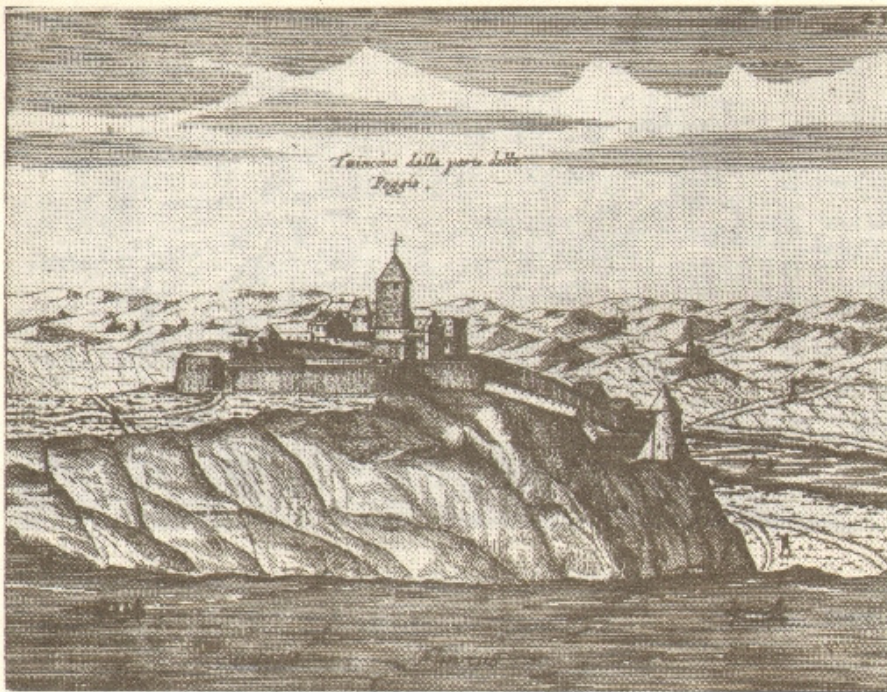
– Hol van még a tél? – kiabált Ocskay. Bercsényi csatlakozott hozzá. Csak Vay Ádám tartott ki Rákóczi véleménye mellett: a se-

Nyitra vára
a XVII. században

regnek épségben kell Sziléziába indulnia. A többiek azonban letorkolták. Így ír erről Rákóczi: „Végül nem tudtam ellenállni a csaholásnak, amely szerint a franciák tanácsai csábítanak el engem, akik nem akarják, hogy a háború véget érjen, mint ahogy véget érne, ha most cselekednénk egy gyöngye és megosztott ellenséggel szemben. . . Ilyen körülmények ragadtak szándékom ellenére magukkal. Sohasem volt még ilyen szép hadseregem a háború kezdete óta. De nem tudtam, mit tegyek vele a hadjáratig. . .”

Rákóczi előbb Lipótvár gyenge helyőrségét szerette volna megadásra készíteni, de közben Trencsénből jöttek olyan hírek, hogy a vár élelem hiányában a legvégsőkig jutott. Bercsényi és tisztjei mindenáron Trencsén ostromát szorgalmazták. A fejedelem jobb meggyőződése ellenére engedett nekik, de

már nem tudták megakadályozni, hogy Viard császári tábornok élelemmel és fegyverrel ne segítse meg a trencsényi várőrséget. Az újból magyarországi főparancsnokká kinevezett Heister és Pálffy János horvát bán is megindult a császári csapatokkal a Vág völgyében észak felé. A morva határ közelében fekvő trencsényi vár alatt augusztus 3-án csaptak össze a számbeli fölényben levő kurucok a nagyobb tudású, szervezettebb császáriakkal.

A fejedelem a jobbszárnyon álló, veszélyeztetett lovassága segítségére vágatott karabélyosaival, de lova egy árok átugrásakor megbotlott, felbukott és kiadta páráját. Rákóczi a bal szeme fölött megsebesült, erősen vérzett, és eszméletét veszítette. Apródainak valahogy sikerült a csata fergetegéből kimenteniük őt, és véletlenül ugyanazon a lovon, amelyen hajdan a bécsújhelyi börtönből megszökött, elvinni fejedelmüket a kistapolcsányi kastélyba. Bottyán János már másnap ott volt, hogy mindenben segítsen, már amennyire még lehetett. Rákóczi elsősorban vele tanácskozott, bepólyált fejjel, még kissé kábultan. De mit számított az a seb a vere-séghez képest!

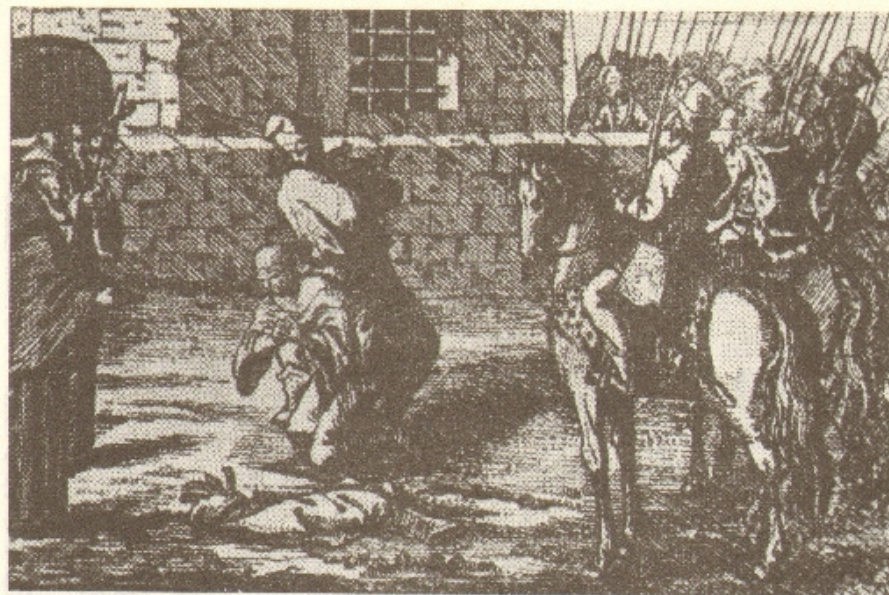
A sziléziai hadjáratra szánt seregből legalább háromezren estek el Trencsénél (a császáriak csak pár száz embert veszítettek), a megmaradtak szétoszlottak, és igyekeztek visszatérni családjukhoz. Füstbe ment az utolsó nagy terv: a sziléziai vállalkozás. De ami Trencsén alatt elveszett, ennél jóval több volt: a szabadságharc sikerének utolsó reménye.

A sziléziai hadjáratra szánt seregből legalább háromezren estek el Trencsénél (a császáriak csak pár száz embert veszítettek), a megmaradtak szétoszlottak, és igyekeztek visszatérni családjukhoz. Füstbe ment az utolsó nagy terv: a sziléziai vállalkozás. De ami Trencsén alatt elveszett, ennél jóval több volt: a szabadságharc sikerének utolsó reménye.

1708. augusztus 11-én este megmaradt karabélyosaival és gránátosaival Rákóczi visszatért Egerbe, ahonnan alig két hónapja oly sok reménnyel indult útnak. Tudta, hogy minden eddiginél nehezebb idők következnek.

Kezdődtek a megadások, az átállások, a szökések, és kezdett elharapózni a pestis, amit a magyarok döghalálnak neveztek. Augusztus végén megadta magát Pálffy János császári hadvezérnek Nyitra vára; átállt, és felesküdt Pálffy előtt a császár hűségére a nagyhangú Ocskay brigadéros egész ezredével. Árulásra készült a dunántúli Bezerédj Imre is több rokonával és tisztársával együtt, de még az utolsó pillanatban elfogták, és Esterházy Antal elrendelte átszállításukat a Dúnántúlról Rákóczi táborába.

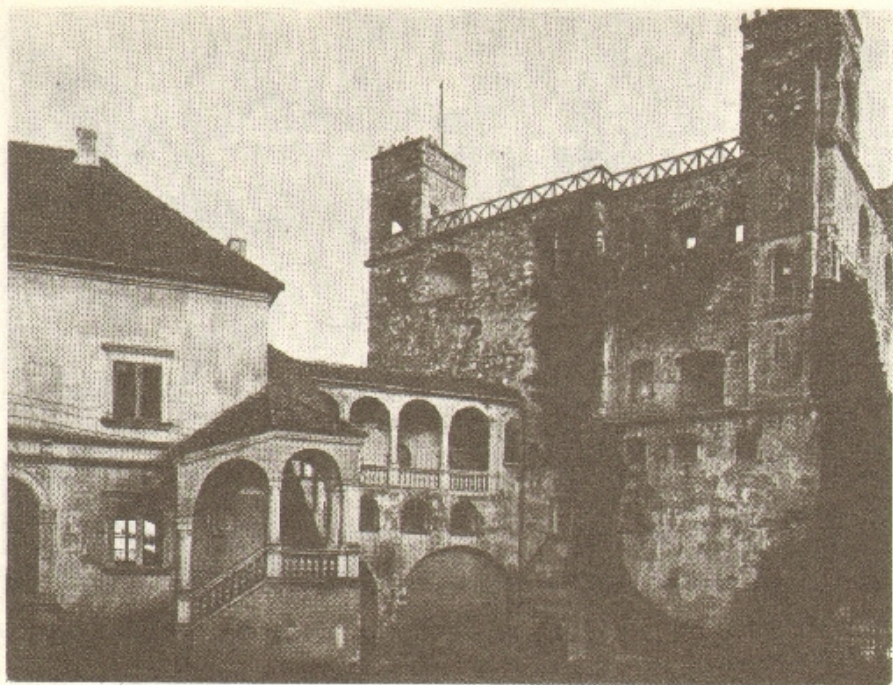
A fejedelem sok vitéz hadvezére viszont most is hűséges maradt, és nem vesztette el sem hitét, sem bátorságát. Béri Balogh Ádám kuruc Kőlesdnél arattak nagy győzelmet, Vak Bottyán összeszedte a szétszédelt katonákat, új ezredeket állított zászlók alá, saját zsebéből fizette katonáit, és vagyona tizedrészét ajánlotta fel a hadviselés céljaira. Érsekújvárt is hiába ostromolta három

Bezerédj Imre kivégzése

héten át Heister, végül fel kellett hagynia vele.

1708. november végére Rákóczi az országgyűlést családi várába, Sárospatakra hívta össze. A hivatalosak egy része el sem jött. Nem akarták többé sorsukat a hanyatló felkeléshez kötni. Távol maradt a kuruc ország-részek legfőbb egyházi méltósága, a valaha első között csatlakozott egri püspök is. A megyei követek nagy része a békét sürgette, II. Rákóczi Ferenc azonban nem birt vagy nem is akart alkudni, sem megalkudni. Vértanúk unokája volt, a Zrínyiek és Frangepánok iszonyatos sorsa kísértette. Bécs részéről el sem tudott képzelni mást, mint bosszút, véres megtorlást, hitszegést. Rákóczi december 1-én levélben kérte Bercsényit: jöjjön mihamarabb, és hozzon magával a hadakból is

A sárospataki vár

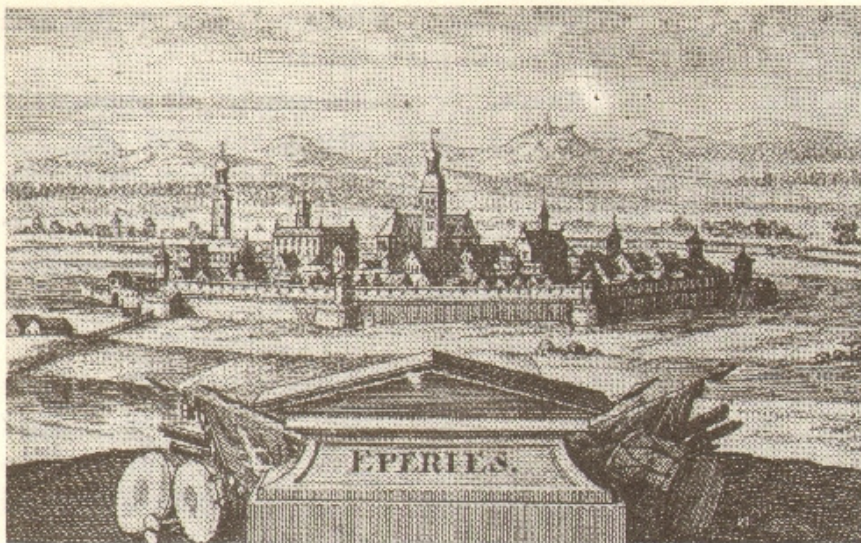
képviselőket, akik elmondják majd, hogy nem fogadnának el megalázó békekötést.

Patakon minden meggyőző erejét latba vetette, hogy megfordítsa a követek hangulatát, és rávegye őket: határozzák el a háború folytatását. Ez sikerült is. A gyűlés egyszerre késznek mutatkozott arra, hogy régóta halogatott intézkedéseket ugyancsak megszavazzon. Kimondták végre, hogy az a jobbágy, aki a harc befejeztéig megmarad a kuruc seregben, maga és családja számára hajdúszabadságot nyer. A jobbágykatonák kezdettől fogva erre áhítoztak, nagyon sokszor folyamodtak e szabadságért a fejedelemhez, aki már 1703-ban ezt ígérte nekik. Öt év telt

el azóta, sok víz lefolyt a Tiszán, de Rákóczi most beváltotta a szavát.

Rákóczi beváltotta ígéretét, de ahhoz már késő volt, hogy meg is valósítsa. Ám egy ilyen törvény akkor is megmarad az új utak felé mutató eszme őrzőjének, ha végrehajtására nem kerülhet sor. Rákóczi gondolatai, törekvései nem enyésztek el, bármilyen egyéni sors várt is rá vagy a követőire.

1709 mindenképp fekete esztendő volt Magyarországon. A francia Napkirályra már korábban olyan vereségeket mértek Marlborough csapatai és némely helyütt a Savoyai vezette császáriak, hogy kimerült kincstárából nem segélyezte tovább a kurucokat. A bányavárosokat mind visszafoglalták Heister és Pálffy hadai, pénz nem volt vásárlásokra, pedig az aszály következtében nagy éhínség támadt sokfelé. A pestisjárvány már az év elején elárasztotta az Alföldet, majdnem elnéptelénítette Kecskemétet, s a városokból ezren és ezren menekültek ki a pusztákra, hogy ott sátrakban húzzák meg magukat. Őszre már Felső-Magyarországon is elharpózott a dögvész, Eperjes és Kassa szinte őr-ség nélkül maradt, annyi katonát ragadott el a fekete halál. Súlyos harcokkal Heister csapatai késő őszig a Dunántúlról kiszorították a kurucokat, Rabutin pedig sorra foglalta vissza az erdélyi városokat. Esze Tamás – akire annyira szüksége lenne most Rákóczinak – már több mint egy éve halott, és 1709. szeptember végén újabb gyászról tudósít

Bercsényi levele: „Most hozták hírit: szegény Bottyán vak sógor tegnap nyolc óra tájban behunyta a másik szemét is.”

Egyetlen veretlen tábornokuk halála nagyobb vesztesége volt a kuruc ügynek, mint ha három ütközetben maradtak volna alul.

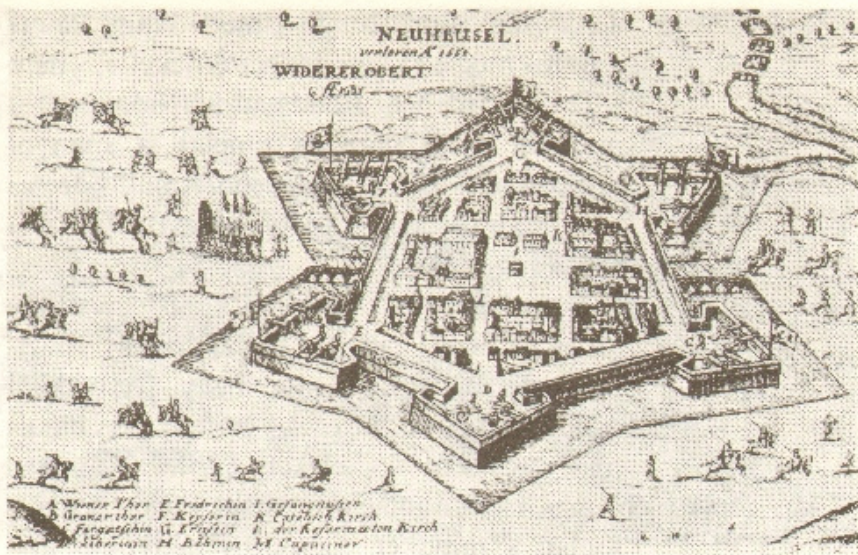
A messzi világból nagy és döntő csaták hírei érkeztek. 1709. július 9-én Kijevtől délkeletre, Poltavánál Péter cár megsemmisítő vereséget mért XII. Károly addig mindig győztes csapataira. A svéd király sebesülten menekült át a török birodalom oltalmába, katonáinak java pedig ott halt meg Ukrajna végtelen sztyeppjein, és Oroszországnak soha többé nem kellett svéd veszedelemmel számolnia. Ezzel a magyar szabadságharc és egyben Rákóczi lengyel királysága is elveszítette jelentőségét Nagy Péter szemében. A hajóépítő ácsként pompás munkát végző,

Eperjes látképe
a XVII. században

a hajózás csínját-bínját ismerő Nagy Pétert a Balti- meg a Fekete-tenger érdekelte, s nem a Duna-medence. Ráadásul két hónappal a poltavai csata után a franciák a spanyol örökösödési háború legnehezebb ütközetében, Malplaquet-nál újabb katasztrofális vereséget szenvedtek.

XIV. Lajos már fél évvel korábban titkos tárgyalásokat kezdett a hollandokkal, Marlborough herceget pedig nagy ígéretekkel próbálta megvesztegetni. De a tengeri hatalmak megalázó feltételeket szabtak: a hollandusok északfrancia városokat követeltek zálogba, s mindkét ellenséges hadviselő azt, hogy a Napkirály fegyverrel kényszerítse saját unokáját a spanyol trón feladására. Ez annyira sértette a francia büszkeséget, hogy folytatták a harcot, és csak 1710 elején kerestek újabb megegyezési alkalmat a hollandokkal.

Csakhogy mindezen titkos tárgyalások során a magyarok ügye szóba sem került. Rákóczi Angliába és Hollandiába küldött ügyvivőjét, Klementet meghallgatták, de mindkét kormány nyíltan megmondta: a helyzethez képest a magyar követelések túlzottak. Rákócziék most már csupán abban bíztak, hogy valamennyi hadviselő fél kimerülőben van, és ha a magyarok ki tudnának tartani az általános béketárgyalások megkezdéséig, a hatalmak a szerződésekben nem fogják teljesen mellőzni azokat a kérdéseket, amelyekért a szabadságharcosok hetedik éve küzdenek.

Az angol és a holland diplomácia változatlanul szorgalmazta a császárnál, hogy egyezzen ki a magyarokkal.

Rákóczi utolsó hadjáratára 1709 végén indult Zemplén megyéből. Át akarta törni az ellenséges előőrsvonalat a Börzsönyben, hogy megsegítse az ostromgyűrűbe fogott Érsekújvárt. 1710. január 22-én, Romhánynál ütközött meg a kuruc sereg a császáriakkal. A magyarok rohama megfutamította az ellenséget, de aztán részben a málhás szekerek körüli szokott zsákmányolás, részben egyéb körülmények miatt a csata nem végződött győzelemmel. Annyi eredménye azonban volt, hogy sikerült Érsekújvárra élelmet és hadianyagot juttatni. Ebben a várban fejezték le még az év első hetében az áruzó Ocskay brigadéros is, akit január 1-én Jávorka Ádám kuruc tiszt és katonái fogtak el.

Érsekújvár
a XVII. században

1710 nyarán Béri Balogh Ádám brigadéros még egy támadást vezetett a Dunántúlra. Alig két-hárromezer emberével el is jutott Sopronig, de ott a Nádasdy alatt harcoló labancok olyan túlerővel voltak, hogy késő ősszel a kurucoknak nem maradt más hátra, mint visszatérni a Duna-Tisza közére. A kiváló tehetségű Béri Balogh Mohácsnál, átkeelés előtt fogságba esett, elvitték Budára, és mivel Rákóczi hűségétől semmi áron nem akart elállni, ott a következő télen lefejezték.

A vérengzései miatt különösen gyűlöletesé vált Heistert Bécs véglegesen visszahívta, és szeptemberben I. József a magyarországi császári haderők főparancsnokává Pálffy Jánost nevezte ki. Máriával, Pálffy leányával a császár évek óta boldog házasságtörésben élt, ez a magyar grófkisasszony volt élete egyetlen igaz szerelme, és talán ezért is hajlott arra, hogy kuruc fegyverletétel esetén teljes amnesztiát adjon. Ez az idő már közelinek látszott. Pálffy a maga csapatainak túlerejével nem csupán az egy évig hősiessen védett Érsekújvárt vette be, hanem a híres szépségi városokat éppúgy, mint Szolnokot, Egert, Tokajt, sőt a Rákóczi-család ősi, megerősített kastélyát, Sárospatakot is. A kurucok az ország északkeleti csücskébe szorultak vissza, oda, ahonnan a felkelés kiindult.

A Rákóczi hűségén maradt kurucok új főparancsnokot kaptak. Bercsényi annyira rettegett a pestistől, hogy nem ment emberek

Gróf Pálffy János,
a császári hadak
magyarországi
főparancsnoka

közé, egyik zempléni udvarházából a másikba menekült, valahányszor a járvány a szomszédságában ütötte fel a fejét. Végül a fejedelem a pestistől még nem érintett Lengyelországba küldte barátját, hogy tárgyaljon a lengyel trónra ismét visszakerült Erős Ágosttal és a vele újból szövetségre lépett Péter cárral vagy annak egyik főemberével, Dolgorukij herceggel. Bercsényi november 21-én lépte át Vereckénél az országhatárt, és nem látta hazáját soha többé. Az ő helyébe főparancsnokul Károlyi Sándor került.

A tiszték Bercsényinél jobban kedvelték Károlyit, s a fejedelem is egyre inkább bizalmába fogadta. Így őt jelölte ki a tanácskozások megkezdésére, amikor nagyjából Bercsé-

nyi elutazásával egyidőben Pálffy tudatta, hogy felhatalmazása van a békét előkészítő tárgyalásokra. Ekkor bocsátotta szabadon Rákóczi a Munkács várában fogva tartott Forgách tábornokot is, aki fejedelme beleegyezésével rövidesen szintén átköltözött családjával és ingóságaival Lengyelországba.

1711. január 9-én igen csekély kísérettel a fejedelem is oda indult, Sieniawskának a határtól nem messze fekvő skoljei birtokára. A palatina ugyanis megteremtette a találkozás lehetőségét Rákóczi és a cár megbízottjai között. A megbeszélések nem hoztak eredményt. Akárcsak előzőleg Bercsényinek, Dolgorukij herceg Rákóczinak is megmondta, hogy hiába jár, mert a cár az oszmán birodalom részéről fenyegető támadás árnyékában nem kíván tárgyalni sem a franciákkal, sem a magyarokkal, minthogy barátságtalannak minősíthető lépést nem kockáztat Ausztria császárával szemben, míg a törökkel rendbe nem jön. A tanácskozásról visszatérő Rákóczit a palatina birtokán Károlyi egy rövid fegyverszünet hírével várta, és azzal, hogy Pálffy szeretne személyesen is szót váltani a fejedelemmel.

Január utolsó napján találkoztak egymással Vay Ádám kastélyában, Vaján. Órákon át tanácskoztak négy szemközt. Pálffy lényegében megismételte a császár-régebbi ajánlatait: Magyarország törvényes szabadságjogainak tiszteletben tartása, általános bocsá-

nat a felkelés résztvevőinek, újabb méltóság és vagyon Rákóczinak. De az erdélyi fejedelemség dolgában nincs alku. Pálffy azt is kérte, hogy Rákóczi írjon levelet a császárnak. Ezt a fejedelem nem tagadta meg, minden egyebet illetően a Szövetkezett Rendeik szenátusára hárította a döntést, de rögtön leszögezte, hogy önmagának nem kíván semmit, nehogy idők múltán bárki hazaárulással vádolhassa, a tárgyalásokon pedig nem jelenik meg. Aztán közös anyanyelvükön még késő éjszakáig beszélgettek Pálffyval a háború elmúlt ütközeteiről.

Pár nap múlva Rákóczi Salánkon tanácskozott a még fellelhető szenátorokkal. Arra szavaztak, hogy ne álljanak el a Nagyszombatban előterjesztett pontok egyikétől sem. Ezután a fejedelem közölte, hogy vagy bezárkózik Munkács várába, vagy ismét átmegy Lengyelországba, ahová rövidesen megérkezik a cár is. Tőle esetleg még kaphatnak katonai segítséget. A szenátorok a lengyel utazást ajánlották. Indulása előtt Rákóczi teljhatalmat adott Károlyinak, és a munkácsi vár kapitányává Sennyei Istvánt tette meg. Február 18-án délután vett búcsút a munkácsiaktól. Két nap múlva Alsó-Vereckéről még egy levelet intézett a Szövetkezett Rendeikhez, hogy senki ne tántorodjék el az igaz ügytől. Február 21-én Zavadkánál, ugyanott, ahol 1703 kora nyarán bejött, II. Rákóczi Ferenc örökre elhagyta a haza földjét.

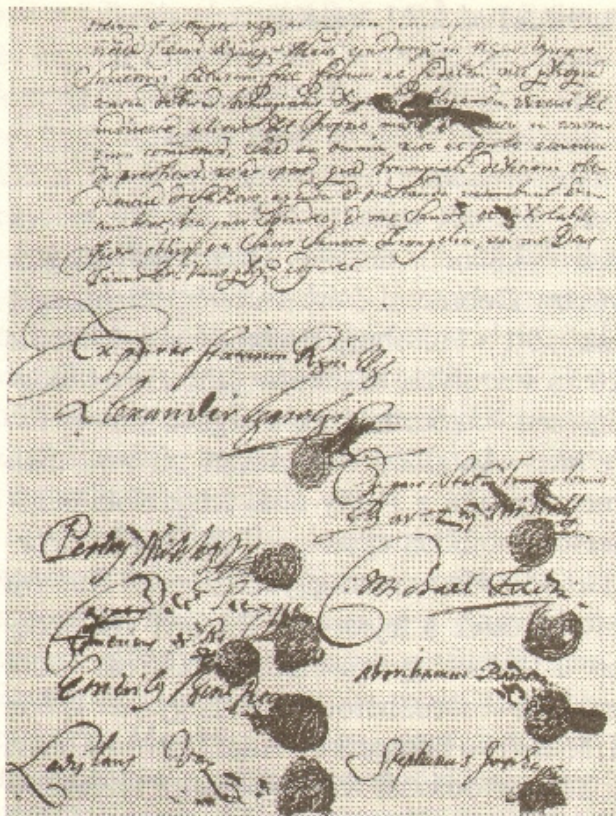
A SZATMÁRI BÉKE

Károlyi Sándor március 14-én Pálffy meghívására Debrecenbe érkezett, és ott hűséget esküdött a Habsburg uralkodónak. Március 26-án Károlyi a békekötés feltételeivel megérkezett Rákóczihoz, aki Forgách Simon, Esterházy Antal és Vay Ádám társaságában megtárgyalta a Pálffy által felajánlott béke-tervezet minden egyes pontját. Úgy határoztak: döntsön az országgyűlés, melyet Husztra hívjon össze a fejedelem. Károlyi viselkedését a többiek gyanúsnak találták, bár tudni egyikük sem tudhatott arról, hogy már letette I. József-re a hűségesküt. Annál kevésbé, mert a búcsúzkodásnál Károlyi megint biztosította hűségéről a fejedelmet.

1711. április elején Károlyi megpróbálta egy hosszú levélben hazajövetelre bírni a fejedelmet, és ugyanezt kérte a szatmári hadi-gyűlés háromtagú küldöttsége is. A fejedelem manifesztumban tiltakozott Károlyi intézkedése ellen, hogy be sem várva a huszti országgyűlést, Szatmárra hívta össze a kuruc tiszteket. Ha elfogadtatja Pálffy föltételeit, visszaél a beléhelyezett bizalommal.

Még ennél is sokkal élesebben fogalmazott levelet küldött Rákóczi magának Károlyinak.

Mire az megérkezett a címzetthez, Bécsben

A szatmári békeokmány záradékának néhány sora az aláírásokkal

váratlanul meghalt himlőben I. József császár.

Ez csak siettette az eseményeket. Károlyi joggal tarthatott attól, hogy Pálffy Mária szerepének megszűntével az apát hamarosan elmozdítják, márpedig más megbízott aligha adna olyan kedvező feltételeket, mint a labanc, de mégiscsak magyar Pálffy János.

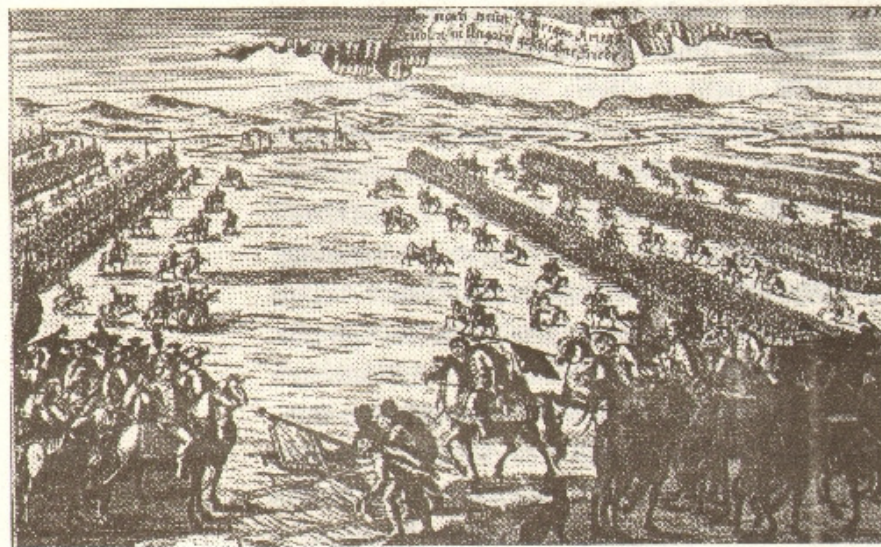
A Szatmárra összehívott utolsó, immár csonka kuruc országgyűlés április 29-én tudomásul vette a békefeltételeket, és a szerződést a megjelent követek 1711. május 1-én

egyenként aláírták. Ugyanaznap a város melletti majtényi síkon 12 000 kuruc lovas letette a zászlókat. (A fegyvereket nem volt kötelező, mert a megállapodás szerint ki-ki megtarthatta a sajátját.) A kassai várat közvetlenül a szatmári béke aláírása előtt adta csak fel Esterházy Dániel. Munkács várát viszont két hónapig hiába ágyúzták Pálffy csapatai. Sennyei István várparancsnok és a mellette levő tisztek csak június végén adták át Rákóczi utolsó várát és zászlait. Akkor sem végszükségben, hanem mert megtudták, hogy nincs remény a cár segítségére.

A szatmári béke büntetlenséget biztosított a felkelés valamennyi résztvevőjének, és érintetlenül hagyta vagyonát is, amennyiben leteszi a királyra a hűségesküt. A külföldön bujosóknak, Rákóczit és Bercsényit beleértve, három hét időt adtak a hűségeskü letételére,

A majtényi fegyverletétel

ugyanúgy, mint az országban tartózkodó főrendeknek, főtiszteknek. A kuruc katonákat felmentették a császári hadseregben való katonáskodás alól, a külföldi zsoldosok szabad elvonulását szavatolták. Károly, az új császár és király egyelőre messze volt Bécestől. Nevében anyja, a régensnő tett ígéretet, hogy a magyar törvényeket, jogokat megtartják, és az országgyűléseket rendszeresen összehívják.

Olyan béke volt ez, amelyet a rendi kiváltságokkal élő nemesség megnyugvással fogadott, de a fegyverre kelt jobbágyok mély keserűséggel. Elveszítették, amiért harcba indultak. A csapások sorozatától megviselt, csaknem két évszázad háborúskodásaiban kimerült, tönkrement ország hosszú időre megdermedt. Nem mintha Károly császár és király vagy leánya, Mária Terézia nem tartotta volna be pontosan a szatmári béke kikötéseit. Talán épp ellenkezőleg: mivel betartották, nem nyúltak a rendi alkotmányhoz, a mind jobban túlhaladott kiváltságokhoz, a gazdasági felemelkedés kerékkötőihez.

Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Rákóczi Ferenc hazájuknak nem csupán a szabadságát, de egyúttal korszerű és szükséges átalakulását is akarták. Ez a belső megújulás ment sok évtizedre veszendőbe a nagymajtényi síkon. De ha így történt, ez elsősorban a magyar nemesi rend hibája volt, és nem másoké. S ez maradt a leghosszabb magyar szabadságharc elbukásának igazi tragikumuma.

A BUJDOSÓK

Természetéhez híven és a nemzet távoli jövőjét tekintve Rákóczi bölcsen döntött, amikor a kegyelmet visszautasította, lemondott óriási vagyonáról, régi élete minden szépségéről, hogy a száműzetés bizonytalanságát válassza. Így lett belőle legenda, töretlen eszme, szomorú sorsával is felemelő példakép. Akik vele maradtak, iránta való szeretetből tették, nem elkerülhetetlen szükségből. Hosszú út állott még legtöbbjük előtt.

A fejedelem már a fegyverletétel után találkozott először Péter cárral, aki nagy rokonszenvvel, igen barátságosan fogadta, de katonai segítségről nem beszélhetett, mert (XII. Károly kiadatását követelvény) Oroszország háborúba keveredett a török birodalommal, s újabb terhet nem kívánt vállalni. A fejedelem hol Sieniawskáék valamelyik kastélyában töltötte napjait, hol a saját lengyelországi uradalmában. Itt, lengyel földön látta viszont ötesztendő különélés után a feleségét is. Békésen, ám egymástól elidegenedve éltek egy fedél alatt.

Augusztusban a Prut folyónál vereséget szenvedtek az orosz csapatok, és pár nap múlva aránylag igen előnyös békét kötöttek a törökkel. Rákóczi minderről közvetlenül

Nagy Péter cártól értesült, amikor az, útban a karlsbadi gyógyvizek felé, visszatért Lengyelországba. A bujdosók egy csoportja, köztük Ráday Pál is, épp egy nappal korábban vett örökre bűcsút a fejedelemtől, mivel ha késve is, de élni akartak az amnesztia lehetőségével. A cár újból felajánlotta, hogy Rákóczinak és társainak szép területet bocsát rendelkezésére Ukrajnában, ahol gondtalanul élhetnek valamennyien. A fejedelem ezt köszönettel elhárította. Inkább Franciaországba akart menni, jelenlétével hatni XIV. Lajosra, hogy a béketárgyalásokba foglalják bele a magyar szabadság ügyét is. Az életét sem tudhatta biztonságban lengyel földön. Így aztán örökre bűcsút vett a feleségétől és Sieniawska asszonytól, és augusztus végén a cár társaságában hajóra szállt.

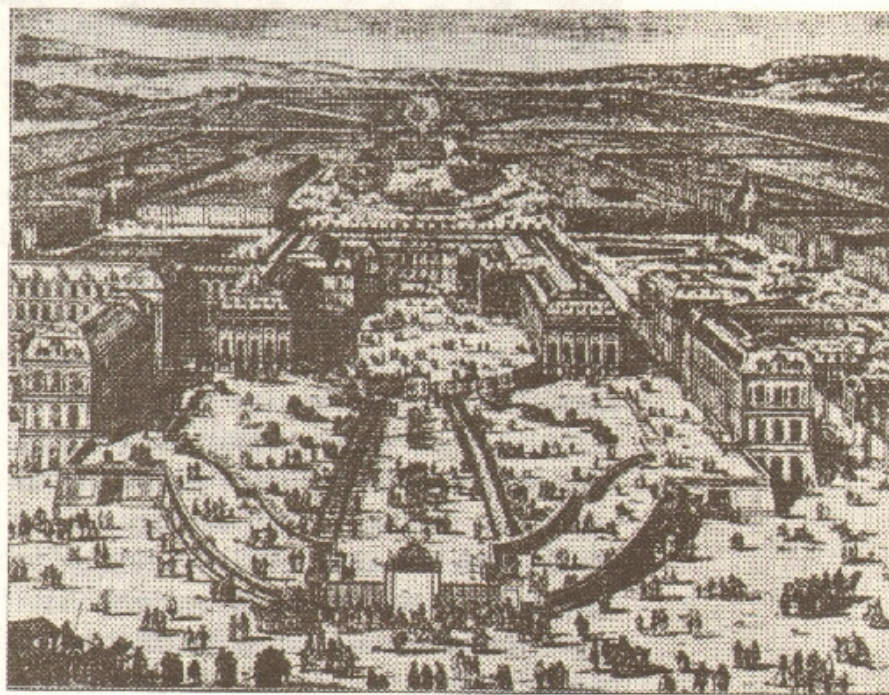
Kalandos, olykor kissé veszélyes útjuk volt a Visztulán lefelé. A cár Toruńban elbűcsűzött Rákóczitól. A fejedelem és huszonnégy főnyi kísérete itt vetette le magyaros viseletét, és öltött francia ruhát. Október elején érkeztek Danckába, ahol Rákóczi több mint egy esztendő óta élt álnéven: birtokai után Sárosi grófnak hívta magát, és később Franciaországban is ezt a nevet használta. Mivel több száz bujdosó társával, anyagi körülményeik egyre rosszabbodtak. A Nemes Ifjak Társaságának hatvan fiatalját Vay Ádám hosszas rábeszéléssel tudta csak rábírtani, hogy ne sanyarogjanak tovább idegenben, hisz a

fejedelem se tud sokáig ellátásukról gondoskodni, menjenek haza, a késés miatt nem fogják megvonni tőlük a kegyelmet. Mindannyian sírtak a bűcsűzkodásnál, akár egy temetésen. Négy fiú kijelentette: semmi sem riasztja vissza őket, a fejedelmet nem hagyják el, bármi történjék. Kettő közülük erdélyi volt: Mikes Kelemen és Zay Zsigmond. A kis Mikes intézte Danckában azt is, hogy minden feltűnés nélkül rakodjanak be a Hull felé induló *Szent György* nevű hajóra, amit Anna angol királynő ottani követe bocsátott a rendelkezésükre.

1712. november 13-án hagyták ott a danc-kai partokat. Erős viharokkal küszködve hajójuk csak négy hét múltán ért Hullba, ahol a lengyelországi pestisjárvány miatt negyvennapos vesztegár alá vetették mindnyájukat. Rákóczi szeretett volna Londonban találkozni a királynővel, de az udvar értesítette, hogy az osztrák követ tiltakozása miatt ez kínos lenne, viszont a királynő egy másik hajón biztosítja a bujdosó fejedelem átkelését Franciaországba. Kéthónapos utazás viszontagságai után, 1713. január 13-án lépett Rákóczi először francia földre, január végén érkezett Párizsba, és február 12-én fogadta őt XIV. Lajos a versailles-i palotában.

A Versailles-i palota a XVII. században

Tíz nap híján két év telt el azóta, hogy Rákóczi elhagyta Magyarországot, és ennyi idő alatt számos vonatkozásban módosult a nemzetközi helyzet. Az, hogy József császár fiatalon meghalt, kevés embernek jelentett akkora előnyt, mint az öreg Napkirálynak. Imár csak egyetlen Habsburg-férfi volt a világon, és percig sem lehetett vitás, hogy Anglia s a vele szövetséges Hollandia nem tűrheti, hogy egyazon személy legyen a német-római császár meg a spanyol király. Mire Rákóczi Versailles-ba érkezett, már közvetlenül aláírás előtt állt a békeszerződés a franciák meg a tengeri hatalmak között.

XIV. Lajos hetvenöt éves volt ekkor, és kerek hetven esztendeje viselte a koronát. 1711–12-ben majdnem az egész családját elragadta mellőle a halál. Egyetlen unokája maradt: Fülöp, akinek személye körül a nagy örökösödési háború kitört. Ő, a tengeri hatalmak követelésére, utódai nevében is örökre lemondott franciaországi jogairól, hogy megtarthassa a spanyol trónt. Így lett trónörökös az egykor oly sikeres Napkirály akkor kétéves dédunokája, a későbbi XV. Lajos. Az udvarban nagy szerepet töltött be az uralkodó két javakorabeli, törvénytelen fia is: Maine hercege és Toulouse grófja. Hajdani nevelőnőjüket, Maintenon asszonyt a Napkirály 1684-ben titokban nőül vette. Az öreg király mindinkább e tisztességes, vallásos, erélyes hölgy befolyása alá került, ami még nem lett volna baj, de az már megnehe-

XIV. Lajos

zította az udvari életet, hogy a sima felszín alatt két párt vetélkedett egymással: a törvénytelen fiúk trónöröklését óhajtoké meg azoké, akik örültek annak, hogy az uralkodó halála után a hatalom hosszú ideig a dédunoka nevében a kormányzó régensé, az orléans-i hercegé lesz.

Rákóczi Versailles-tól nem messze, Pas-syban telepedett le. Úgy alakult, hogy leginkább Toulouse grófjával barátkozott össze, vele ment hetenként vadászatra, és ez évekkel később nem vált előnyére, mert az orléans-i herceg pártja az ilyesmit rossz szemmel nézte.

Voltaképpen azonban az udvarnál általános tisztelet övezte a fejedelmet. Erről a korszak nagy francia emlékirója, Saint-Simon herceg így ír: „Rákóczi nemcsak nem igényelt, hanem nem is fitogtatott semmit, s ezzel kiengesztelte az egész világot, mert könnyen megvoltak vele, ő pedig mindenkivel. Ezért hálások voltak neki egy olyan országban, mely a nagyravágyás martaléka. Így százszor több tiszteletet és megkülönböztetést ért el... Ott volt minden vadászaton, minden estélyen, és szinte sohasem hagyta el az udvart... Nagyon, de nem túlon túl magas növésű, igen arányos és jó alakú, külseje erős, hatalmas és nagyon nemes... Bölcs, szerény, mértéktartó, nem szellemeskedik... Nem sokat beszél, de azért részt vesz a társalgásban, és nagyon jól adja elő mindazt, amit látott, anélkül hogy magáról beszélne. Rendkívül tisztességes, egyenes, igaz, a végsőkig bátor ember.”

Az öreg Napkirályt nyilván ugyanaz az érzés fogta el a távolról jött fejedelem közelében, ami hajdan a kis Rákóczi Ferkó tanárát: „Nincs benne semmi középszerű.” A királyi kincstár többé-kevésbé gondoskodott a bujdosók megélhetéséről mind lengyel földön, mind „az elűzött királyok menhelyén”: Franciaországban. Holott ekkor már a Stuartokon kívül az elűzött lengyel király, Leszczyński Szaniszló is a lotharingiai tartományba telepedett át udvartartásával. De mivel sok volt a bujdosó, kevésnek bizonyult a pénz.

Áprilisban aláírták az utrechti békét a tengeri hatalmak és Franciaország között. Anglia valamennyi háborús célját elérte, Hollandia ekkor tette biztonságossá önálló állami létét, a császár azonban nem járult hozzá a békéhez, és még jó fél esztendeig egyedül folytatta a harcot a Bourbon-házzal szemben. A Rajnánál most vívtak ki először sikereket a franciák Savoyai Eugén csapatai ellenében, amihez (talán nem is oly kevéssé) hozzájárult, hogy a magyarok „békéntartása” igen nagy helyőrséget követelt meg Bécstől – természetesen a rajnai sereg rovására. Ez kétségtelenül egyik tényezője volt annak, hogy XIV. Lajos aránylag igen kedvező békét tudott kötni a Német-Római Birodalom császárával. Joggal kívánta és remélte tehát Rákóczi, hogy a tárgyalások egyik pontja Erdély függetlensége és a magyar szabadságjogok szavatolása legyen. Ez a kérdés azonban fel sem merült. A szatmári békét Franciaország is tudomásul vette.

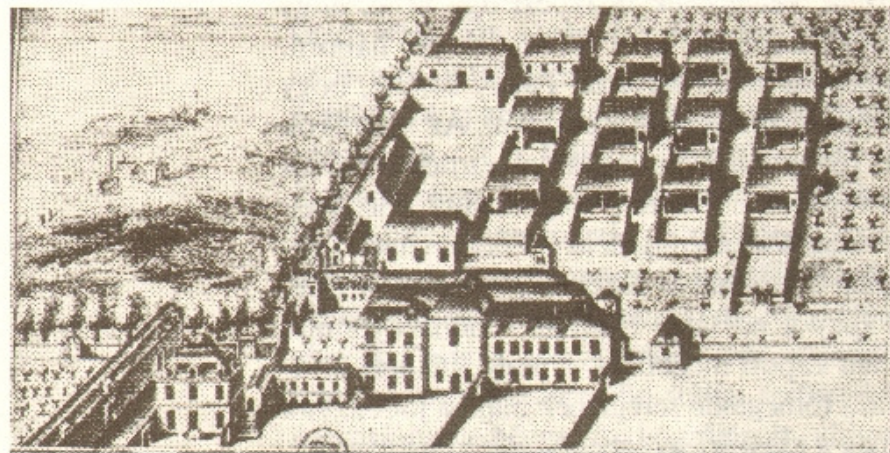
A császár és a Bourbon- király közötti tárgyalásokat a két ellenfél legjobb hadvezérei: Villars márki és Savoyai Eugén folytatta Badeni Lajos özvegyének rastatti kastélyában. Itt is kötötték meg a békét 1714. március 6-án. Az „európai egyensúly” biztosítására a Habsburgok megkapták a spanyol királyság birtokolta területeket Itáliában, a német birodalomnak pedig csak Strassburgról kellett lemondania. Mindkét fél kötelezte magát: nem tesz és nem is pártfogol semmi

olyat, ami a másik fél kárára lehetne. Úgy kellett érteni, hogy a bujdosó kurucok némi anyagi támogatáson felül más segítségre még csak ne is számítsanak. Beteljesült Bercsényi régi jóslata: „Az általános béke zátonyra fogja vinni a szabadságharc hajóját.”

A rastatti békével kialakult helyzet megérelte Rákócziban a teljes visszavonulás régóta lappangó vágyát. Bántotta az is, hogy hiába adta el lengyel uradalmát a Visztula vidékén maradt bujdosók megsegítésére, ez sem volt elég. Nem érezte illőnek, hogy ő látszólag fényesen éljen, míg a többiek alig tengődnek valahogy. Vay Ádámné például kiolvasztotta az aranyfonalakat brokátszoknyájából, hogy élelmet vehessen gyermekeinek. A Lengyelországban maradtok miatt Rákóczi igen sokat emésztette magát.

Egy vadászaton elvetődött Grosbois kastélyparkjába s mellette a kamalduli barátok kolostorába. A kolostorudvar csendje, az

Grosbois
vázlatos látképe

ott kapott kicsi ház vonzotta Rákóczit, miután annyit kellett csalódnia a fényes palotákban. Grosbois-ba vonult tehát vissza három magyar nemesifjúval meg az orvosával. Itt kezdett hozzá latinul írt *Vallomásai* megfogalmazásához. Ennek első könyve számol be ifjúságáról, a szabadságharcig.

1715. szeptember 1-én meghalt XIV. Lajos. Halála után a régens, az orléans-i herceg csökkentette a bujdosók segélyét, és gyérültek a meghívások, fagyni kezdett a levegő körülöttük. A régens nyíltan megmondta Rákóczinak, hogy békében kíván élni Ausztriával, a száműzöttek meglehetnek francia földön, de maradjanak csendben.

Igen, az Erdődy fiúk párizsi látogatásukról megírták haza: „minden ember csodálkozik rajta, hogy Rákóczi oly sanyarul él, merő szerzetes módra”; igen, a fejedelem szerette magányát és kibontakozó irodalmi munkáját. Amikor azonban a török hadat üzent Velencének, Rákóczi úgy vélte, hogy ebből könnyen lehet török-osztrák háború. Elküldte tehát követét, Pápay Jánost, hogy lépjen érintkezésbe a portával. Az osztrákok 1716 tavaszán csakugyan elkezdték a harcot a törökök ellen, erre megmozdult a lengyelországi kuruc emigráció is Bercsényivel, Forgách Simonnal és Esterházy Antallal az élen. Pápay a portával elhitette – noha ilyesmire nem kapott megbízást –, hogy Rákóczi hívására tömegesen sereglenek majd a jobbágyok meg a császári seregben szolgáló magyar ka-

tonák a félholdas lobogó alá, hogy hazájukért küzdjenek. Így a szultán levélben hívta a fejedelmet Törökországba.

Ezüsttokba göngyölt, aranypecsétetes, díszes levél volt. Egy másik írás Ibrahim kajmakámtól ünnepélyesen hangoztatta, hogy Erdély függetlenségének helyreállítása nélkül a törökök nem fognak békét kötni. Rákóczi egész életében óvakodott Thököly útjától és attól, hogy török sereget hozzon be hazájába. Most mégis úgy látta: nincs más hátra. Végso döntés előtt még tanácsot kért Orléans-i Fülöptől. A régens homályosnak találta a szultán levelét, és közölte, úgy tudja, hogy a törökök máris megkezdtek béketapogatózásait. De ha Rákóczi mégis menni akar, megad neki az úthoz minden segítséget (ugyanis szívesen szabadult volna tőle szépszerével). A régi udvarból kikerült barátai viszont igyekeztek őt lebeszélni efféle utazásról.

Az 1717. augusztus végén Marseille-be érkező Rákóczit olyan hír fogadta, aminek az óvatos intelmeknél nagyobb súlyt tulajdonított. A spanyol trónon megmaradt Bourbon-király, V. Fülöp háborút indított Ausztria ellen. V. Fülöp az utrechti békében lemondott franciaországi örököségi jogairól, de nem tűrhette, hogy az osztrák-francia béketárgyalások eredményeként megkérdése és aláírása nélkül ítéltek oda az addig spanyol uralom alatt álló itáliai területeket Ausztriának. Maga is hozzájárult ahhoz,

hogy Gibraltár brit támaszpont legyen, de nem viselte el, hogy Milánó, Nápoly az osztrák császár kezére jussanak. Ezért indított háborút Ausztria ellen. Ehhez képest Rákóczi nem érezte döntő jelentőségűnek a másik hírt, azt ugyanis, hogy Savoyai Eugén megverte a törököket, és visszafoglalta Nándorfehérvárt. A fejedelem abban bízott, hogy ezt egy spanyol-török-kuruc szövetség még nagyon is helyrebillentheti.

Szeptember 21-én Rákóczi hajója elhagyta Franciaországot, és elindult a török partok felé.

Nándorfehérvárnál katasztrofális vereség érte a török hadsereget. Nemcsak az oszmán csapatok menekültek lélekszakadva, de felkerekedett a török polgári lakosság nagy része is az egész Balkán félszigetről. Ha Savoyai Eugén úgy akarja, mi sem állja útját, hogy lemenjen akár a Fekete-tengerig. Ibrahim kajmakám Drinápolyban kereken megmondta Pápaynak, hogy magyaroknak nem adhatnak el fegyvert, mert a porta békét kért Bécestől, Rákócziék katonai beavatkozására nincs többé szükség. Pápay ezt a hírt eltitkolta a fejedelem előtt, mert kínos volt neki, hogy annyira szorgalmazta útra kelését Grosbois-ból. Pedig – mint Rákóczi később megírta – ha Pápay mindent kendőzetlenül felfed, akkor haladéktalanul visszafordult volna Franciaországba.

Persze rövidesen rájött, hogy drinápolyi ünnepélyes fogadtatása merő udvariaskodás. Január elején a szultán személyesen biztatta, várjon még. Jó két hónappal később egy volt francia ezredes jelentkezett Rákóczinál Alberoni bíborosnak, a spanyol külügyminiszternek a levelével. Azt írta: a maguk részéről folytatják a háborút Ausztria ellen, és támogatni fogják a fejedelmet. Ő pedig várt tovább.

De éppen a spanyolok elleni háború készítette Ausztriát arra, hogy mérsékelje követeléseit a törökkel szemben. A Bánát visszakerült Magyarországhoz, Belgrád és Észak-Szerbia Habsburg-birtok lett, de különben nagyjából az Al-Duna mentén kialakult hadi helyzet szerint szabták meg a határokat, s ezeket a megrémült törökök simán elfogadták. Elutasították viszont azt a kívánságot, hogy adják ki a porta oltalmába menekült magyarokat. Csak annyit ígértek meg, hogy nem fogják őket a magyar határ közelében letelepíteni.

Mindezt az 1718. július 21-én megkötött pozsareváci béke döntötte el.

Ezzel Rákóczinak minden reménye szertefoszlott. A pápa kiátkozással fenyegette meg Alberoni spanyol bíborost, amiért a pogány törökkel keres szövetséget a katolikus Habsburg III. Károly ellen. Erre a külügyminiszter megtagadta a fejedelemhez küldött megbízottját, és azonnal hazarendelte. Az addigi tárgyalások meghazudtolása mélyen sértette

Rákóczi önérzetét. Minden megváltozott, érezte búsan.

Rögtön a pozsareváci békekötés után Ausztria is csatlakozott Anglia–Hollandia–Franciaország hármasszövetségéhez a spanyol trónon ülő Bourbon-király ellen. Az európai egyensúly alapelve századokra átörökösödöttnek bizonyult: az itáliai tartományok tehát Habsburg-birtokban maradtak, csak a spanyol királyné kegyence, Alberoni bukott meg, és a lassan újjáépülő spanyol flottát süllyesztették el az angolok és a franciák immár közösen. Orléans-i Fülöp, aki gyűlölte a spanyolországi Bourbonot, teljesen leszámolt XIV. Lajos régi udvarával s a belőlük álló „spanyol párttal”. Rákóczi legjobb francia barátainak nem volt több befolyásuk. Amikor engedélyt kért a régensztől a visszatérésre Franciaországba, a válasz oly ridegen elutasító volt, hogy azt de Bonnac, a lengyel földről Konstantinápolyba került francia követ kíméletből nem is közölte, mert nem volt szíve elvenni a fejedelemtől a halvány reménysugarat.

A háborúban kimerült Európára egy emberöltőnyi békekorszak köszöntött rá. Lassacskán a kuruc bujdosóknak is be kellett látniuk, hogy nincs kilátás a meglévő helyzet megbolygatására. Nem volt könnyű. Mikes írta a *Törökországi levelekben*: „A bujdosásban is bujdosnunk kell.”

Eleinte Bőjükderében, egy nyomorúságos falucskában laktak, ahol egyetlen ép ház sem

A konstantinápolyi Hétorony

állt rendelkezésükre. Innen 1718 szeptemberében Jenikőbe kerültek, török ízléssel épült, de jobb szállásokra. Abban az időben érkezett meg Lengyelországból Bercsényi, ő egy ideig családjával Konstantinápolyban élhetett. Sorsuk rosszabbra fordulását megint egy jel félreismerése okozta. Péter cár követet küldött a portához, Alekszej Daskovot, aki még lengyel földről jól ismerte Bercsényit, mire a bujdosók, élükön Rákóczival, azt hitték, a cár ismét a fejedelmet kívánja a lengyel trónra ültetni. Holott ilyen terv fel sem merült. A cári követ feladata az volt, hogy barátságosabbá tegye az orosz–török viszonyt, az oroszok javára enyhítsen a korábbi békeszerződésen és biztosítsa az akkor török fennhatóság alatt álló Jeruzsálemben a zarándokutak zavartalanságát.

Rákóczi jó összeköttetései a portán hozzásegítették Daskovot a sikerhez, ennek fejében szép ígéretekkel tartotta a fejedelmet, bár ezeknek semmi alapjuk sem volt már. A svéd–orosz háború a vége felé járt (1718 decemberében XII. Károlyal egy norvég lövészárookban végzett egy golyó), s hogy a cár megvalósítja céljait, és a küzdelemből győztesként kerül ki, megvetvén tengeri hatalmának alapjait, az nem volt kétséges. De másfél évvel a nagy északi mérkőzést lezáró nystadti béke előtt nem óhajtott Auszriával ellentétbe sodródni.

Viszont Rákóczinak a cár érdekében kifejtett diplomáciai közreműködése nagy visz-

szatetszést keltett Bécsben. Az udvar utasította a portához küldött új osztrák követet, kérje az egész kuruc kolónia kiadatását. A törökök ezt nem fogadták el, de a bujdosókat a fővárostól távolabbra költöztették. Nem Ázsiába ugyan, ahogyan a követ kívánta, de lóháton kétnapi távolságra Konstantinápolytól, a Márvány-tenger partjára.

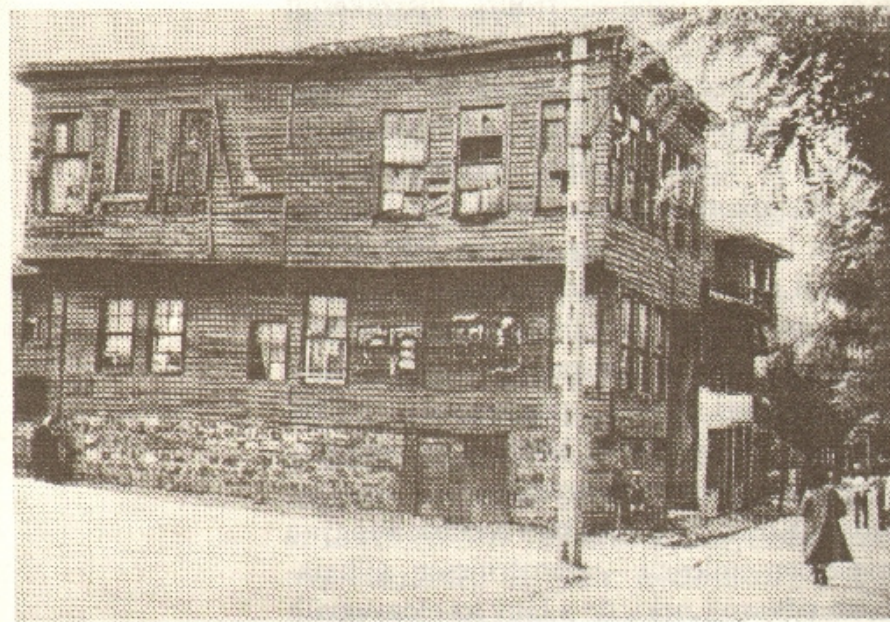
– Rodostó: ostorod – mondotta Bercsényi, amikor megtudta új szállásuk nevét. Mint Bercsényi szellemességei általában, ez a szójáték is jóslatnak bizonyult. Az emigránsok közül sok fiatal Bercsényi fiához, Lászlóhoz csatlakozott, aki már korábban francia szolgálatban állt, és most huszárokat toborzott. A Bercsényi-huszárok ezután a francia had-

A svéd–orosz háborút lezáró nystadti béke ratifikációs okmánya

seregek igen neves részlegét alkották, éppúgy, mint az Esterházy Antal fiának parancsnokságával létrejött Esterházy-huszárezred, amely több mint kétszáz évig, egészen a tankok koráig állott fenn, és sapkáján mindig a régi kuruc jelvényt viselte.

A bujdosók többsége 1720. április közepén költözött Rodostóba. Az örmény negyedben kaptak huszonnegy házat. A dombtetőről a tenger felé lejtő házsorukat hamarosan „a magyarok utcája” néven emlegette a lakosság. A fejedelemmel jött Sibrik udvarmester, Mikes Kelemen és annak hajdani apródtársa, Zay Zsigmond, továbbá Láng Ambrus háziorvos és Radulovics János udvari pap. Itt élt természetesen Bercsényi a feleségével és egyik sógorával, Csáky Mihállyal, ide érke-

A fejedelem lakóháza Rodostóban

zett Forgách Simon a fiával, Zsigmonddal együtt, meg Esterházy Antal második feleségével, aki lengyel szolgálóleányból lett grófné. Egyetlen dologban voltak egységesek: mély tisztelettel áthatott, töretlen hűségükben fejedelmük iránt. Máskülönben sokat marakodtak, ahogy az elkerülhetetlen a kicsiny, zárt kolóniák életében. Forgách Simonnak annyi ellentéte támadt Bercsényivel, hogy végül fia kíséretében visszament Lengyelországba, és ott a jaroslói emigránsok körében telepedett le. Esterházyt két évvel Rodostóba költözése után elvitte a pestis.

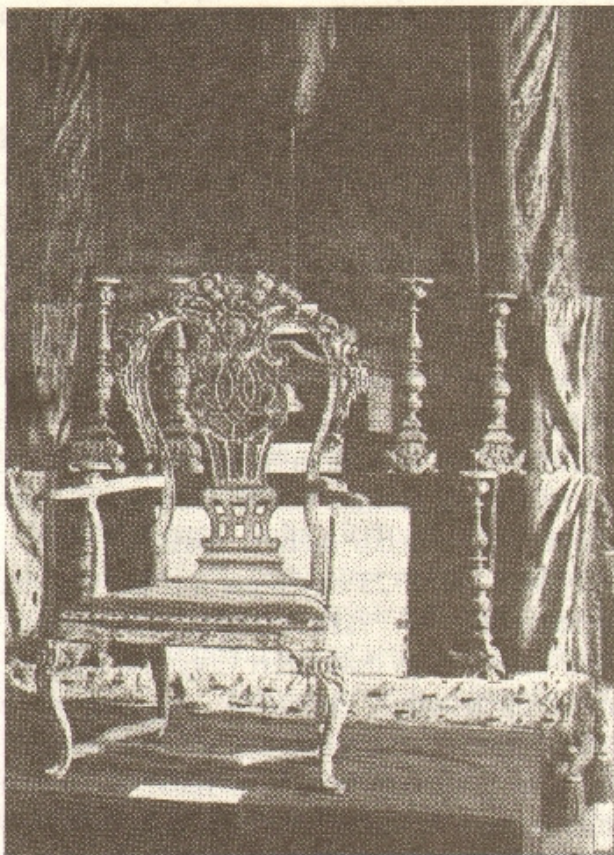
Rákóczinének, noha idestova egy évtizede távol élt férjétől, osztoznia kellett a keserű sorsban. A házaspár levelezett egymással, emiatt a bécsi udvar addig tett és tett szemrehányásokat a lengyel trónra visszakerült Erős Ágostnak, míg az 1717 őszén kiutasította a hercegnőt. A franciák gavallérosan menedékjogot adtak a szegény Sarolta Amáliának, de mire földjükre érkezett, a férje már elhajózott onnan. A fejedelem 1722 tavaszán tudta meg, hogy felesége februárban meghalt egy párizsi kolostorban.

A következő év áprilisában hunyt el Bercsényiné Csáky Krisztina, aki mindig gögösen vigyázott a saját meg az udvari rend méltóságára. Halálával Mikes Kelement érte a legsúlyosabb csapás: szerelmes volt az okos, kedves Kőszeghy Zsuzsiba – Susiba, ahogyan leveleiben emlegeti –, szemérmesen, állhatatosan udvarolt neki, de a lány az előzvegyült

Bercsényinek lett a felesége. Csak két esztendeig éltek együtt, mert hosszú és nagyon nehéz szenvedés után, 1725 novemberében Bercsényi is meghalt. Zsuzsi ekkor sem ment hozzá a derék Mikeshez, hanem áttelepült Jaroslóba. Rákóczitól nemcsak a legjobb barátját, Bercsényit ragadta el a halál, hanem egy másik szeretett, pótolhatatlan emberét is: a háziorvosát, Láng Ambrust. Sűrűsödtek a jelek, hogy a megfogyatkozó bujdosók kikopnak lassan a világból.

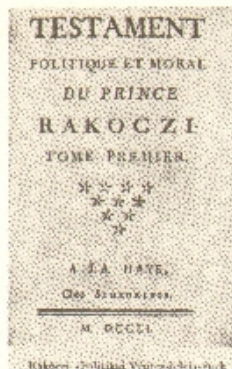
Jóllehet a fejedelem nem hagyott fel a sorra kilátástalannak bizonyult tervek kovácsolásával, a lelke mélyén tisztában volt a helyzetükkel. 1723 elején ezt írta egy francia hercegnőnek: „... szinte már azt sem tudom, élek-e még, vagy csak azért vagyok a világon, mert elfelejtettek eltemetni. Ugyanis az a szomorú tapasztalatom, hogy a lelki és testi halálon kívül van politikai halál is... Ma már semmi, de semmi nem köt ehhez a világhoz. Senki sem veszi hasznomat, és amikor magam sem látom hasznát személyemnek, kétszeresen szerencsétlen vagyok.”

Szigorú rend szerint élt, mindig egész napra talált tennivalót. Holta napjáig nem tepedt el, ivásba nem menekült, mint annyian mások, szemernyit sem adott fel belső méltóságából. Sokat olvasott, sokat írt, néha festetett, azonkívül asztalosműhelyében órakon át dolgozott. Ízléséhez kézügyesség, szakmai büszkeség párosult. Rodostóban a fejedelem puritánságban túltett még dédapján,

Ezeket a díszes tárgyakat Rákóczi faragta a száműzetésben

Rákóczi Györgyön is. Hajdani kedvteléseik közül egyedül a vadászathoz maradt hű. Latinul folytatta Grosbois-ban megkezdett *Vallomásait*, és befejezte a már Franciaországban papírra vetett *Emlékiratait* a szabadságharcról. Ez négy évvel halála után, 1739-ben jelent meg egy hágai kiadónál *A magyar forradalmak története* című sorozat részeként. Az 1703-tól 1711-ig terjedő időszakot öleli fel, és bízvást nevezhetjük ma is nagy-szerű írói munkának.

Rákóczi végrendeletének címlapja

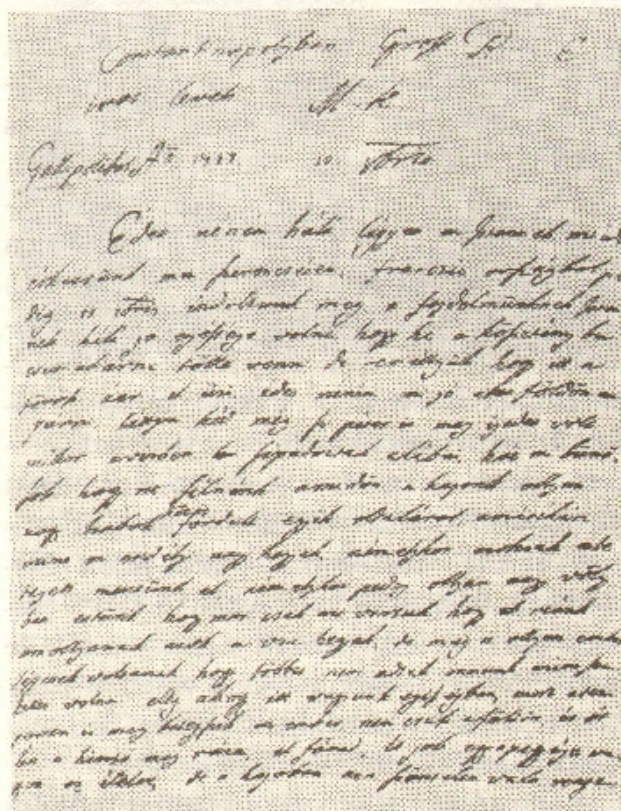
Felesége halálának évében komoly tanulmányt írt fiai számára. A kisebbiket egyszer sem látta addig, a nagyobbikat is csak mint csecsemőt. A *Testament politique et moral du prince Rákóczi* (Rákóczi fejedelem politikai és erkölcsi végrendelete) című, francia nyelvű állambölcséleti munka három évtizeddel később szintén Hágában került kiadásra. A népfelség elvét korábban szokatlan élességgel hangsúlyozza: „A fejedelmeknek törvényes hatalmuk van, amelyet a nép szabad és egyhangú beleegyezése adott nekik és tart fenn” – mondja Rákóczi.

A két fiú apátlanul és anyátlanul nőtt fel, úgy, hogy az udvar családi nevüket is megváltoztatta, olasz grófi címeket kaptak és szicíliai földbirtokot, onnan évjáradékot. Szüntelenül őrizték őket, ám a fiatalabbiknak, Györgynek 1726 telén sikerült Velencén át Párizsba szöknie. Onnan 1727 tavaszán váratlanul megérkezett Rodostóba. A fejedelem nagy örömmel, nagy szeretettel fogadta először látott fiát. A derék termetű, jóképű, huszonhetedik évében járó fiatalembert előbb a moldvai vajda csinos, fiatal özvegyével akarta összeházasítani, majd miután ez a terv füstbe ment, eszébe jutott: Sieniawska leányának is meghalt a férje. Sieniawska nem idegenkedett a gondolattól, de mielőtt ennél tovább jutottak volna, a palatina is elhunyt. Leányának esze ágában sem volt egy vadidegenhez férjhez menni.

Rodostóban Rákóczi igyekezett pótolni

fiának műveltségbeli hiányosságait. Györgynek azonban egyáltalán nem volt ínyére, hogy Mikessel komolyan tanuljon, keményen dolgozzék, különben is unta a rodostói sivár, szűkös életmódot. Visszakívánkozott a vidám Párizsba, s a fejedelemnek mindössze egy évig lehetett része abban az örömben, hogy legalább egyik fia vele él. György a szökése révén elvesztette bécsi jövedelmeit, így Franciaországba való visszatérte után a fejedelemnek kellett róla gondoskodnia.

Rákóczi György távozása után a rodostói

Mikos Kelemen
első levele

élet visszazökkent egyhangú ridegségébe. Reggel fél hatkor dobszóra ébredtek a szolgálattelvők. A következő dobszó hat órakor hangzott el, ekkor lépett Mikos Kelemen a fejedelem szobájába. Gazdája rendszerint már órák óta olvasott és írt az ágyban, de csak a második dobszóra kelt fel. Előbb misét hallgattak a házi kápolnában, majd közösen megreggeliztek, és nyolc órakor valamennyi katolikusra kötelező újabb mise következett. Kilencről tizenkettőig Rákóczi főleg írásos munkáit végezte, pont délben mindannyian összegyűltek a nagy ebédelőházban. Általában két és fél óra hosszat ültek az asztalnál, ilyenkor beszélgettek, és beszámoltak egymásnak a legújabb hírekről. Utána a fejedelem ismét kápolnájába ment imádkozni, elmélkedni, aztán háromtól ötig festegetett vagy barkácsolt. Öt órakor újra megperdült a dob, s a katolikusoknak másodszer is meg kellett jelenniük a kápolnában. Fél hatkor ültek vacsorához, este nyolckor véget ért a nap. A fejedelem ekkor levetkőzött, és elbocsátotta környezetét. Legtöbbször még olvasgatott egy ideig, de zavarni reggel hatig nem lehetett.

A harmincas évek elején európai változásoknak járt híre Rodostóban. A nyugati hatalmak úgy vélték, hogy a rastatti békével meg a törökön aratott győzelmekkel Ausztria túlsúlyra jutott, le kell törni a szarvait. A Habsburg-uralkodó némi visszaszorítására ezúttal a franciák, angolok, hollandok és

spanyolok alakítottak koalíciót. Rákóczi remélte, hogy bekapcsolódhatik. 1729 szeptemberében a pozsonyi országgyűlés tárgyalásaival elégedetlen magyarok követői szintén felkeresték a fejedelmet Rodostóban. E két körülmény arra a következtetésre vezette a bujdosókat, hogy helyzetük elmozdulhat még a holtpontról.

1733. február 1-én meghalt Erős Ágost, és a lengyel trónutódlás ismét kiújította a nagyhatalmak ellentétét. De Nagy Péter cár majd egy évtizede nem élt már, így senkinek sem jutott eszébe Rákóczi neve trónjelöltként. Ausztria és Oroszország együtt az elhunyt-nak a fiát, III. Ágostot támogatta, Franciaország viszont Leszczyński Szaniszlót akarta visszaültetni a trónra (aki közben apósa lett a nagykorúvá vált XV. Lajosnak). Az öregúr fegyvertelenül érkezett országába, III. Ágostot pedig orosz seregek támogatták. Leszczyński visszamenekült Lotharingiába; Ausztriát pedig itáliai hadműveletekkel próbálta Franciaország, Spanyolország és Savoya kicsit háttérbe szorítani. A portával is alkudozásokba kezdtek, hogy az is lépjen akcióba Ausztria és Oroszország ellen.

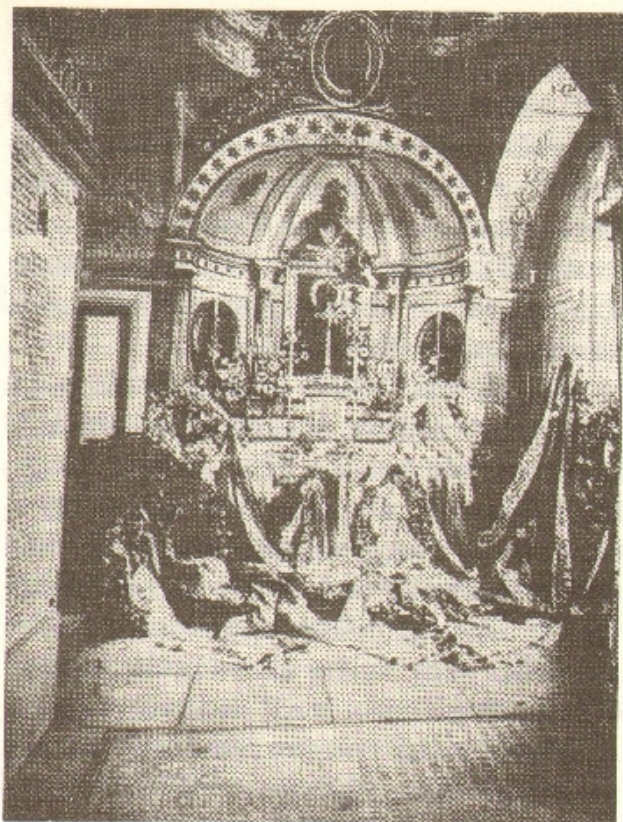
Ezekbe a tárgyalásokba Rákóczi nagy reményekkel kapcsolódott be. Egyik külföldi bizalmasát küldte Párizsba. Ez a Bohn nevű ember – mint a rodostói látogatók közül annyi más – Bécs zsoldjában állott, mindenről tájékoztatta az udvart. Ezúttal rajtavesztett: Rákóczinak egy hű párizsi meg-

bízottja leleplezte, Bohnt a Bastille-ba csukták. A fejedelmet keserűséggel töltötte el az árulás. Kínosabb volt, hogy a francia külügyminisztérium zokon vette, amiért a portát inkább Ausztria megtámadására próbálta rávenni, holott Párizsnak fontosabb lett volna a török–orosz háború. 1735 januárjában Rákóczi fanyar méltósággal háritotta el a francia diplomácia vádjait.

Talán az izgalmak is hozzájárultak, hogy mindjobban fogyott, és egyre sápadtabb lett. Március 29-én kilelte a hideg, hányt, és egészen elbágyadt. De nem tűrte még, hogy a betegség erőt vegyen rajta. Ragaszkodott napi tevékenységéhez, legfeljebb kevesebbet végzett. Egy hét múlva azonban annyira legyengült, hogy ágyba kényszerült. Szerencsére fájdalmat nem érzett, csak elesettséget. A húsvét előtti szerdán szinte egész nap aludt, azután meggyónt, és éjjélkor felvette az utolsó kenetet. Társai mind mellette maradtak ezen az éjszakán. 1735. április 8-án, nagypénteken, hajnali három órakor, ötvenkilenc éves korában halt meg Erdély utolsó fejedelme, minden idők egyik leghívebb magyarja.

Végrendeletében fiáról és minden hű emberéről igyekezett gondoskodni. A nagyvezért levélben kérte, vegye pártfogásába az árván maradt bujdosókat.

Rákóczi végakarata szerint szívét Grosbois-ba küldték, a kamalduli kolostor templomába. Testét Rodostóban földelték el,

II. Rákóczi Ferenc
sírja a
konstantinápolyi
St. Benoît-templomban

három hónappal később Mikes Kelemen néhányadmagával átszállította Konstantinápolyba, a jezsuita templomba, ahová harminc esztendővel azelőtt a fejedelem édesanyját temették. Zrínyi Ilona maradványait bezárták most fia koporsójába, úgy helyezték őket együtt nyugovóra.

UTÓSZÓ HELYETT

Százhetvenegy esztendően át maradt befalazva az a koporsó a szultán birodalmának fővárosában. Magyarok ritkán vetődtek el oda, s aki megjárta a törökök Isztambulját, az se nagyon kereste fel a jezsuita templomot. A bujdosók pedig engedély nélkül nem hagyhatták el Rodostót. A fejedelem fiát várták, Józsefet.

Rákóczi idősebb fia még 1734-ben megszökött Bécsből, de csak másfél évvel apja halála után érkezett Rodostóba. A kurucok tüstént elismerték apja örökösének, de örömük hamarosan ürmé változott. József nem hasonlított II. Rákóczi Ferencre. Szeszélyes, akaratos, goromba ember lévén, sok keserűséget okozott a megfogyatkozott rodostói bujdosóknak.

A keserűséget növelte az a szerződés, amelyet Rákóczi József 1738 januárjában a szultánnal kötött. A lengyel kérdésben kitört kisebb összeütközés Ausztria és a nyugati hatalmak között akkor már jó ideje véget ért. A német-római Habsburg-császár kénytelen volt visszaszármaztatni a nápolyi királyságot Spanyolországnak, és végleg átadni Lotharingiát Franciaországnak. Ezekért a – különben nem számottevő – vesztesége-

kért Ausztria a Balkán félszigeten keresett kárpótlást. El akarta ragadni a töröktől a román és a szerb területeket. A szultán a háborút választotta. Ismét hasznát lehet venni a Rákóczi névnek, gondolta. Elismerte tehát Józsefet apja egyenrangú örökösének, és vállalta, hogy 80 000 katonát állít a magyarországi hadjáratra. Az ifjú Rákóczi pedig aláírta, hogy Magyarországon és Erdélyben 120 000 harcost mozgósít. A rodostói magyarok tudták, hogy ezek légből kapott számok. Felháborodásukat mégis az váltotta ki, hogy a szerződés kimondta: a valaha török kézen volt magyar várak újból a szultánt illetik. Ilyen megállapodást egyikük sem írt volna alá, legkevésbé II. Rákóczi Ferenc.

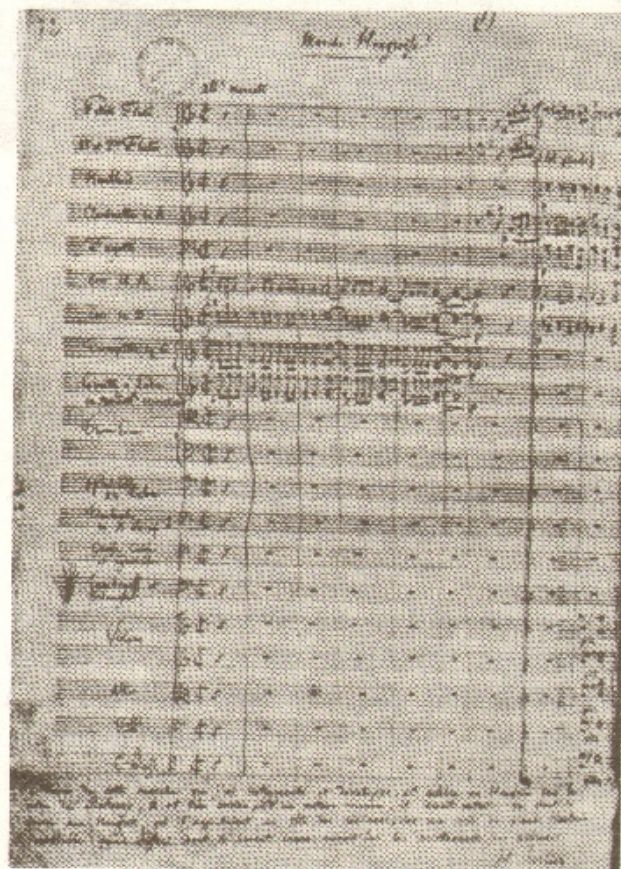
Rákóczi József

Rákóczi József maroknyi rodostói magyarral nyomban útnak eredt. Mikes is velük tartott. Az idegenben nevelkedett, a magyarok előtt ismeretlen fejedelemfi felkelésre hívó kiáltványa azonban csak bajt hozott. A császári biztosok Erdélyben jó pár embert lefogtak, III. Károly tetemes jutalmat ígért annak, aki Rákóczi Józsefet elfogja vagy megöli, XII. Kelemen pápa pedig kiközösítette. Rákócziéknak egyetlen napra sem sikerült Erdély területére bejutniok. Miután százötven emberével hol Viddinben, hol Orsovában táborozott a törökkel, József betegen tért vissza Csernavodába, és itt halt meg 1738. november 10-én, harmincnégy évesen. Egyetlen lánygyermeké később apáca lett.

A század második harmadának végéig kihalt az egész Rákóczi-család.

A fejedelem fiát szintén Mikes temette el. Aztán a szultán elküldte a több mint negyed évszázada bujdosásban élő a moldvai vajdához Jászvásárra (Iasi), és míg a hegyek alatt vezetett útja, tudta, hogy a Kárpátok túlfelén, szinte csak karnyújtásnyira van tőle szülőfaluja: Zágon. De ment tovább...

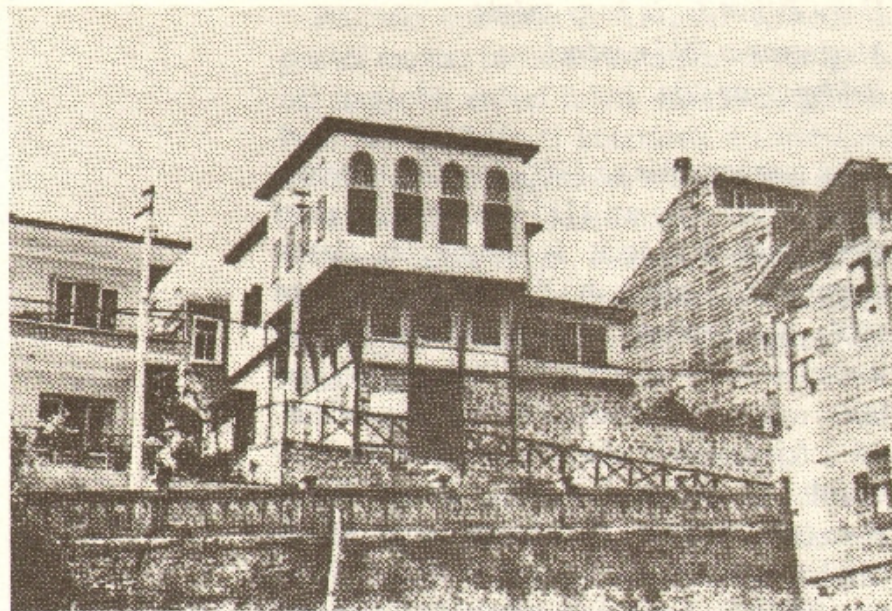
Azok közül, akik Rákóczi Józseffel 1738 elején elindultak, csupán négyen érkeztek

H. Berlioz
francia zeneszerző
világhírű
Rákóczi-indulójának
első oldala

vissza 1740 nyarán Rodostóba. Oly kevesen voltak már itt a magyarok, hogy Mikes Kelemen úgy mondta: „elfértek volna egyetlen szilvafa árnyékában”. Utolsónak ifjúkora társáról, a deres hajjal is úrfinak becézett Zay Zsigmondról jegyezte fel 1758 végén: „Az Isten azt is kivevé a bujdosásból.” A fejedelemmel Rodostóba érkezettek közül egyedül Mikes élt még, a szeretet, a honvágy és a hűség írói megformálásának ez a csodálatos mestere. Ötven évnél hosszabb időt töltött emigrációban, és ily messze hazájától őrizte meg anyanyelvének ízeit századokra szóló frissességgel. Amikor 1761. október 2-án a halál őt is kivette a bujdosásból, feloszlott a kurucok rodostói telepe. Egyiküknek sincs meg a sírja, de áll még Rákóczi ebédelőháza és a „magyarok kútja”.

Akárhol porladtak is a bujdosók, népük meséiben és szeretetében változatlanul tovább éltek. A nehéz sorban sínylődő jobbágyok vagy száz éven át mindig Rákóczi visszatértétől remélték helyzetük javulását, s egyszerűen nem hitték el, hogy a nagyságos fejedelem nincs többé. A kuruc dalok egy része tovább élt a nép ajkán, de az írásos emlékek a hazában csak lassan, fokozatosan kerültek napvilágra. Elsőként Mikes *Törökországi levelei* jelentek meg 1794-ben Kultsár István kiadásában. Máiig sincs egészen tisztázva, hogy e leveleskönyvet Tóth Ferenc hajdani Bercsényi-huszár vagy pedig a száz esztendőnél többet megélt, utolsó rodostói bujdosó

Rákóczi újjáépített
étkezőháza
Rodostóban

Horváth István juttatta-e haza. Megjelenése mindenképp hozzájárult ahhoz, hogy Kőlcsey költészetének egyik fő táplálója legyen Rákóczi emléke és a kuruc szabadságharc.

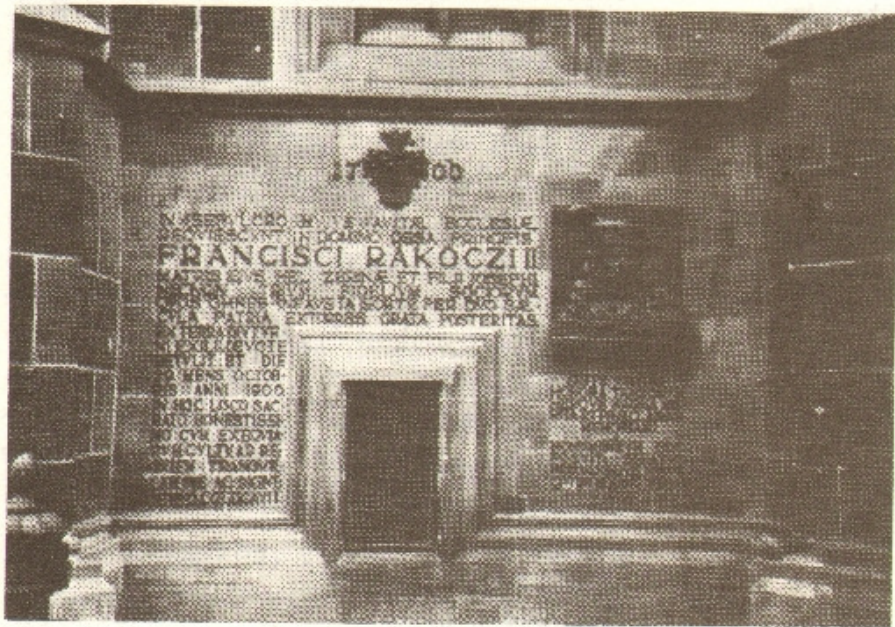
A reformkor és a negyvennyolcas szabadságharc idején „éltető eszme” lett a küzdelem, amelyet Rákóczi és társai vívtak a magyar függetlenségért. Petőfi több versében hivatkozott erre, később pedig a kuruc szabadságharc alakjai és emlékei a legteljesebb mai értelmüket nyerték el Ady Endre költészetében. Ady a népi remények képviselőjének tartotta Rákóczit. Ezt írja róla a *Két kuruc beszélget* című versében:

*Pedig eddig szép volt,
Rákóczi úr tudta,*

*Hogy és just is, és hogy mégis
Merre van a föld népének
Boldogságos útja.*

Az országgyűlés az 1906. évi XX. törvény-
cikkben eltörölte az 1715-ben megszavazott
törvénynek Rákóczit és száműzött társait
meggyalázó szakaszait. Ezután hozták haza
1906 októberében a porladó csontokat.
Budapesten tíz- és tízezrek álltak némán sor-
faját, míg a gyászmenet a Keleti pályaudvar-
tól a fejedelemről akkor elnevezett úton el-
vonult. II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona,
Bercsényi Miklós és felesége meg Sibrik
Miklós udvarmester tetemét a kassai dóm-
ban, Thököly Imre maradványait a késmárki
lutheránus templomban helyezték el.

II. Rákóczi Ferenc
sírja a kassai dómokban

Rákóczi művének és korának elfogultsá-
goktól mentes történeti kutatása az eddigiek-
nél nagyobb erővel folyik tovább napjaink-
ban. Az új történeti kutatások a történelmi
valóság gazdagságában és szépségében tárják
fel a „szegénység édesurának” maradandó
történeti jelentőségét. Alakja, életútja, célja,
hazaszeretete, szabadságharcának éltető esz-
méje egyre elevenebbé válik a magyar nép
emlékezetében.

TARTALOM

Ősök és a múlt	5
Zrínyi Ilona újra férjhez megy	22
Munkács hősi védelme	32
Idegenben	38
Korai házasság	48
Egyre sötétebb ég alatt	57
Új utakon	63
A végzetes levél	68
Kalandos szökés	77
A bujdosók találkozásai	81
Futótűz	95
A császárváros félni kezd	105
Bécs küldöttei Rákóczinál	117
Erdély	129
A Dunánál	135
A vezérlő fejedelem	145
Nincs megállás	161
Esztergomtól Erdélyig	174
„Eb ura fakó!”	186
Szövetség a cárral	194
Az utolsó évek	204
A szatmári béke	215
A bujdosók	219
Utószó helyett	245

